

Володимир Саюк

# Ірпінська битва 1323 року

Історичне дослідження

Біла Церква  
Видавець Пшонківський О. В.  
2017

Ірпінська битва 1323 року має велике значення для історії України. З цієї битви розпочалося звільнення українських земель від ординської залежності, вона послугувала прелюдією до Синеводської битви 1362 року, яка призвела до остаточного звільнення українських земель від татарського ярма.

Книга адресується широкому загалу читачів: науковцям, викладачам вишів, шкільним учителям, студентам, учням старших класів і всім хто бажає знати правдиву історію України.

Книга надрукована  
завдяки фінансової підтримки ПАТ “Оболонь”  
та Вишгородської районної державної адміністрації.  
Авто висловлює щирю вдячність її керівникам  
Президенту  
*Олександрю Вячеславовичу Слободяну,*  
Голові Наглядової ради  
*Сергію Михайловичу Блощаневичу*  
та в.о. Голови Вишгородської райдержадміністрації  
Вячеславу Володимировичу Савенку

Моїм батькам —  
*Духненко Фені Львівні (1912–1995),*  
*Саюку Павлу Гнатовичу (1912–1944)*  
*присвячується.*

Батько, уродженець с. Очеретянка Черняхівського р-ну, Житомирщина, був мобілізований на другий день війни, як водій на вантажівці місцевого колгоспу поїхав на фронт, після війни додому не повернувся.

Матінка, уродженка с. Загальці Бородянського р-ну, Київщина, вчитель початкових класів, лишилася вдовою з трьома дітьми 1937, 1939, 1941 років народження, виховала їх щирими українцями, щоб продовжили рід українського народу, доклала зусиль, щоб всі три її сини Володимир, Олександр і Петро отримали вищу технічну освіту — дипломи інженерів.

Автор



Як автор цієї книги “Ірпінська битва 1323 року” хочу повідомити читачам, що я не фаховий історик, не закінчував історичний факультет вищого навчального закладу, тобто не гуманітарій, а технар. Народився 1 жовтня 1937 року в селі Велика Глумча, Городницького району на Житомирщині. Батько на ту пору працював водієм вантажівки з вивозу лісу при розчищенні радянсько-польського кордону. Матінка до батька приїхала на кордон у декретну відпустку і там народила мене на хуторі Володимирівка. Після закінчення семи класів на Черняхівщині (Житомирщина) навчався у 1951–1955 роках в Київському топографічному технікумі, потім у 1955–1957 роках праця топографом у топографічному загоні №103 Українського Аерогеодезичного підприємства (м. Київ) на території Харківської (Україна), Воронежської, Липецької і Тамбовської областей (Російська Федерація). З третьої декади грудня 1957 року по третю декаду липня 1960 року служба в Армії, війська протиповітряної оборони, Підмосков’є (Митищі, Реутово). З вересня 1960 – липень 1965 рр. навчання в Українському інституті інженерів водного господарства, м. Рівне на гідротехнічному факультеті — будівництво річкових споруд та гідроелектростанцій. Після отримання диплому інженера — гідротехніка — праця на об’єктах Міністерства енергетики та електрофікації СРСР (будівництво Токтогульської ГЕС, Киргизія), об’єкти Міненерго України. 5 років (1984–1989) перебував у закордонному відрядженні на будівництві гідровузла Хоабін, В’єтнам. При незалежній Україні з 1992 по 1997 роки (виходу на пенсію) праця в апараті Вишгородської районної державної адміністрації Київської області. Але все своє свідоме життя я цікавився історією, маю багато історичної літератури. І коли 28 жовтня 2006 року в газеті “Вишгород” було надруковано допис Івана Єрченка “Де підписали мир (версія)”, в якому розповідалося, як при будівництві дамби через заплаву річки Ірпінь була розкопана велика братська могила, то для мене це не було несподіванкою: Г. Кониський, М. Карамзін, М. Берлінський, С. Соловійов були у моїй бібліотеці. Праці першого і третього авторів друкувалися в Україні і проблем з придбанням їх не було, твори М. Карамзіна і С. Соловійова я передплатив, мешкаючи у В’єтнамі. На початку січня 2007 року при районній державній адміністрації проводилася нарада керівників (предста-

вників) партійних організацій, де я підняв питання про проведення археологічних робіт на місці ймовірної битви на заплаві Ірпеня. Звичайно, з цього нічого не вийшло: “Грошей на археологічні розкопки немає”, — була відповідь районних можновладців. Переломний момент наступив у кінці 2010 – початку 2011 років — я прочитав книгу В. Білінського “Країна Моксель, або Московія” в трьох томах [1; 2], з якої я дізнався, що 1320 року через 80 років після навали татарських орд Батия наші пращури внаслідок перемоги в битві на річці Ірпінь звільнилися від татарської залежності. Це вже міняло справу, це була не рядова битва, вона надала Україні незалежність від Золотої Орди. З цього приводу мною була написана і надрукована стаття у газеті “Вишгород”, 5, 12 лютого 2011 року (додається.), головний редактор Кочелісова Марина Юріївна.

**Газета “Вишгород”, 5, 12 лютого 2011р. №№ 6, 7.  
Ірпінська битва 1320 року**

**Українські святині**

**В Україні у видавництві імені Олени Теліги, м. Київ, 2010 року вийшла в трьох томах книга Володимира Білінського “Країна Моксель, або Московія”, в якій науково доводиться, що в давні часи в Оксько-Волзькому міжріччі основою населення скрізь були фінські (мерянські) племена.**

*Володимир САЮК (Стиль автора збережено)*

Але нас, українців, цікавить інше: з цієї книги стало відомо, що 1320 року через 80 років після навали татарських орд Батия (6 грудня 1240 року впав Київ), наші пращури скинули татарське іго.

Цитую з цієї книги: “Литовський князь Гедимін року 1320-го, прийшовши в межі малоросійські (термінологія вже “великоросійська” — Авт.) з війнством своїм Литовським, з’єднавшись із Русичами (зрозуміло, що з Київськими — Авт.), які були під командою воевод Руських Пренцеслава, Світольда і Блуда та полковників Громвала, Турніла, Перунада, Ладима й інших, вигнали з Малоросії Татар, перемігши їх у трьох битвах і на останній, головній, над рікою Ірпінь, де убиті Тимур і Дивлат, Князі Татарські, Принци Ханські.

По тих перемогах поновив Гедимін правління Руське під начальством вибраних од народу осіб, а над ними поставив намісником своїм з Руської породи князя Ольшанського, після якого були з тої ж породи багато інших намісників та воєвод” [3. — с. 41].

Події розвивалися так: “Цей мужній воїн (Гедимін) у 1319 році переможно закінчив війну з Ордею (Тевтонським), негайно подався на Володимир (Волинський)... Місто взяв штурмом. Доручивши його своїм намісникам, поспішив до Луцька... городяни не оборонялися, і переможець, проявивши розсудливу лагідність, запевнив усіх Росіян (українців — Авт.) у безпеці й захисті... Стомлене військо його відпочивало цілу зиму...”

Як тільки весна настала й земля покрилася травою, Гедимін з новою бадьорістю виступив у поле, взяв Овруч, Житомир, міста Київські і йшов до Дніпра. У верстах 25 від столиці, на березі Ірпеня, зустрілися супротивники і довго сперечалися про перемогу, але відбірна дружина Литовська, вдаривши збоку... зім’яла їх.

Гедимін, віддавши всю здобич воїнам, оточив Київ. Ще мешканці не втрачали надії й мужньо відбили декілька нападів, нарешті, не бачачи допомоги ані від князя Станіслава (він правив у 1320 році в Києві, втік з татарами після битви у Рязань), ані від Татар (наслідки поразки в Ірпінській битві) і знаючи, що Гедимін щадить переможених, відчинили ворота. Духовенство вийшло з хрестами й разом з народом присягнуло бути вірним Володарю Литовському, який, звільнивши Київ від ярма Моголів, залишив там намісника..., і невдовзі завоював усю південну Росію (Україну — Авт.) до Путивля й Брянська” [4].

Як бачимо, після перемоги в трьох битвах і в останній, головній, над рікою Ірпінь над татарами, Литовський князь Гедимін спільно з руськими військами звільнив Русь-Україну від татарського ярма. Першим це відзначив професор М. О. Максимович, перший ректор Київського університету Святого Володимира: “Київ, Русь-Україна вийшли з-під влади Золотої Орди 1320 року” [5].

“Очевидно, хан Узбек не одразу погодився з втратою Галичини, Волині, Київщини та Чернігівщини. “Історія Русів” засвідчила три жорстокі битви, які відбулися між військами Гедиміна та Узбека. У цих битвах навіть загинули принци Чингісової крові, що свідчить

про їх жорстокість та безкомпромісність. І, мабуть, Золота Орда поступилася лише тому, що не змогла сконцентрувати всі свої збройні сили на північно-західному напрямку.

Не будемо забувати: Гедимін завдав удару в 1319–1320 роках, коли всі війська хана Узбека перебували на Кавказі, де зіткнулися інтереси монгольської династії Хулагуїдів [6], яка правила державою, що утворилася в XIII–XIV столітті південніше Кавказу (Іран, Ірак, частина Туркменії, Афганістан, Мала Азія, Кіпр) в процесі розпаду монгольської феодальної імперії і Золотої Орди, що була утворена ханом Батием і його батьком Джучі в 40 роках XIII століття, територія якої була розташована: на заході від Нижнього Дунаю і Фінської затоки до басейнів рік Іртиш і Об на сході, на півдні від Чорного, Азовського, Каспійського, Аральського морів, озера Балхаш до Новгородської землі і західного Сибіру на півночі.

Оголити той фронт Узбек не міг ні в 1320-му, ні в наступні роки, хоча при ньому могутність Золотої Орди досягнула піку — до 300 тисяч війська [7]. Бо в такому разі він підставляв під удар ворогів головні життєві центри Золотої Орди, сконцентровані на Нижньому Поволжі і Нижньому Подонні. Він навіть змушений був столицю повернути в пониззя Волги, щоб тримати під наглядом кордон на Кавказі. Мабуть, боротьба за землі Русів тривала 5–10 років. Ці припущення мають доказову базу...” [2. — с. 230].

Так-от, третя вирішальна битва над рікою Ірпінь 1320 року відбулася на теренах Вишгородщини біля села Демидів: внаслідок перемоги об’єднаних литовсько-українських військ над татарами Галичина, Волинь, Київщина, Сіверщина-Чернігівщина, тобто Україна в тих межах, скинула монголо-татарське іго. Що стосується нашого північно-східного сусіда, Московії, то там монголо-татарське іго було скинуто у 1480 році, тобто через 160 років після Русі-України. “Московські і татарські війська декілька місяців пізньої осені стояли на річці Угра (нині Калузька область) один проти одного і тільки внаслідок удару Кримського хана (союзника Московії) в тил Золотої Орди по її столиці (Сарай-Берке) хан Ахмат вимушений був відвести війська для порятунку своїх столичних улусів” [1. — с. 251–252].



Тепер відносно розташування місця битви 1320 року на річці Ірпінь. 28 жовтня 2006 року в газеті “Вишгород” № 43 у статті “Де підписали мир” Іван Єрченко цитує:

“Після закінчення громадянської війни дорога Димер — Київ стала стратегічною: кордон Советського Союзу з Польщею проходив в Житомирській області, за Новоградом-Волинським. Під час весняної повені рух транспорту по дорозі переривався, 2–3 тижні людей перевозили з одного берега на інший човнами. Постало питання негайно відсипати дамбу до тих відміток, щоб вода у повінь не затоплювала автодорогу. Між старим і новим руслом річки Ірпінь — великий плоский піщаний курган довжиною більше ста метрів, що мав назву у народі “Церковне”, і землю для насипу в дамбу почали брати звідти. Спочатку все йшло добре, потім з’явилися людські кістки червонуватого кольору (знак того, що це було давнє поховання). Намагання людей, що грабарками возили ґрунт, уладнати з керівництвом питання не зносити братську могилу не увінчалось успіхом, поступив наказ: “Все в дамбу”.

Автор статті резонно пише: “Це й не дивно. Імперська Росія, наскільки це було можливо, намагалася викорчовувати пам’ятки старовини, бо завжди була зацікавлена в тому, щоб Україна не мала своєї історії”. До слів, сказаних п. Єрченко, можна додати, що “історики московської імперії, приписуючи собі минуле Київської Русі, не могли дозволити Києву звільнитися від татаро-монгольського поневолення в 1320 році, в той час, коли не існувало Великого Московського князівства, ось чому вони пересунули визволення Києва на 1362 рік (битва на Синіх Водах), ближче до Куликовської битви, внаслідок якої не було скинуто татаро-монгольське ярмо, 1382 року через 2 роки хан Тохтамыш зайняв і зруйнував Москву” [2. — с. 296; 1. — с. 220–222].

Практично зі стовідсотковою ймовірністю можна утверджувати, що урочище “Церковне” і є братська могила на місці великої битви на річці Ірпінь 1320 року, яка привела Україну до визволення від монголо-татарського іґа.

Як відомо, із стратегічних міркувань хан Узбек не міг оголити Кавказький фронт, але для закриття північно-західного напрямку він був вимушений виставити якісь військові сили, хоча б десятину свого вій-

ська — 30 тисяч бійців. Думаю, що литовсько-українська сторона виставила також не менше 30 тисяч вояків, а разом — за 60 тисяч бійців. Для прикладу, у битві під Грюнвальдом 1410 року, не менш доленосної, у бойових діях прийняло участь з обох сторін 59 тисяч бійців [8].

При жорсткості і безкомпромісності втрати у битві на річці Ірпінь були великі, так що розміри урочища Церковного, плоского піщаного кургану довжиною більше 100 метрів, про це свідчать. Загиблих вояків було складено на землю, а потім, з поля, із-за ріки підводами навезли ґрунт, яким шарами покрили полеглих — так утворилася велика братська могила. Як писав Єрченко: “На щастя, місце плоского кургану “Церковне” збереглося. Навесні або восени, коли виорані землі на заплаві, то колір землі, де був насипаний курган, — пісочно-сірий, а на заплаві — торф'яно-темний. Якщо їхати із Демидова на Київ, то метрів за 50–70 до мосту із правого боку є підвищення ґрунту. Це і є місце кургану”.

Враховуючи, що місце, де відбулася Ірпінська битва 1320 року, має велике історичне значення, воно святе для України — необхідно в урочищі “Церковне” найближчим часом виконати такі заходи:

1. Провести археологічні розкопки.
2. До Єврочемпіонату з футболу встановити обеліск з підведенням до нього автодороги. При правильно поставленій рекламі туристи будуть відвідувати цю місцину.

3. Через дев'ять років виповниться 700 років Битві на р. Ірпінь. Потрібно біля обеліска побудувати музей, в якому будуть працювати екскурсоводи для обслуговування туристів. 1980 року під час відзначення 600-річчя Куликовської битви мені прийшлося бути на Куликовому полі. Росіяни цю дату відзначили на належному рівні. Для нас Ірпінська битва 1320 року більш доленосна, чим Куликовська для росіян. Як відзначати такі події і дати — необхідно повчитися у росіян.

Слава Україні! Героям слава!

Резонанс на мою статтю не забарився. Один із представників лівих кіл Василь Климик виступив у газеті “Вишгород” від 19 лютого 2011 року, №8 зі статтею “Історія справа і зліва” (додається).

У попередньому номері газети "Вишгород" (від 12 лютого) була надрукована стаття В. Саюка "Ірпінська битва 1320 року". Здавалось би, українці зітхнули з полегшенням, коли за нової влади з екранів телевізорів, шпальт газет залунали заклики — покінчити з фальсифікацією історії. Але ні-ні та під маркою псевдодемократії оприлюднюються антиісторичні факти, формуючи у людей однобоку думку, вигідну певним дворушницьким колам. І це у той час, коли між Україною та Росією почали налагоджуватись добрі сусідські відносини.

*Василь КЛИМИК, член Спілки художників України*

Ось і у В. Саюка читаємо про те, що "... історики Московської імперії, приписуючи собі минуле Київської Русі, не могли дозволити Києву звільнитися від татаро-монгольського поневолення в 1320 році, в той час, коли не існувало великого Московського князівства...". Так, не було цього князівства у Києві. Воно було у Володимирі, а Московське князівство, засноване Юрієм Долгоруким у 1147 році, тільки набирало сили. Міжособні чвари київських князів допомогли орді Батия у 1240 році захопити і повністю знищити Київ. А надалі у ньому залишались нащадки князів, які виконували роль намісників хана, отримуючи право на княжіння тільки після одержання "ярлика" від Золотої Орди.

То яка ж битва відбулась у 1320 році? Орда на той час потерпала від внутрішнього розбрату між Ногаєм і Туля-Бути, з півночі загрожував литовський князь Гедимін. Узбек намагався зміцнити свої позиції з допомогою російських князів, сприяючи їхнім шлюбом з литовськими князнями. Але, незважаючи на це, Гедимін почав свій наступ на Південну Русь. Читаємо у М. Карамзіна: "Как скоро весна наступила и земля покрылась травой, Гедимин с новою бодростию выступил в поле, взял Овруч, Житомир, города киевские и шел к Днепру. В Киеве властвовал Станислав, один из потомков Св. Владимира; он имел время призвать моголов, соединился с Олегом Переяславским, с изгнанным князем Луцким Львом, с Романом Брянским верстах в 25 от сто-

лицы, на берегу Ирпени... Но отборная дружина литовская, ударив сбоку на россиян, смяла их. Олег положил голову на месте битвы, Лев также. Станислав и Роман ушли в Рязань. А Гедимин, отдав свою добычу воинам, осадил Киев. Еще жители не теряли надежды и мужественно отразили несколько приступов. Наконец, не видя помощи ни от князя Станислава, ни от татар и зная, что Гедимин щадит побежденных, отворили ворота". (Н. М. Карамзин. "История государства Российского", стр. 327, М., ЭКСМО, 2006).

Після обміркування фактів і варто подумати про те, кому ж ставити пам'ятник на р. Ірпінь, а кому давати Нобелівську премію за чергову фальсифікацію історії.

Мною на допис Василя Климика була написана відповідь, в якій історичні події того часу висвітлюються правдиво і все стає на свої місця (додається).

Відповідь Василю Климику на статтю "Історія справа і зліва", газета "Вишгород", №8, 19 лютого 2011 року.

Відносно зауважень п. Климика В. про вислів, що "... історики Московської імперії, приписуючи собі минуле Київської Русі, не могли дозволити Києву звільнитися від ординського поневолення у 1320 році, в той час, коли не існувало великого Московського князівства...". Цей вислів належить не мені, а Володимиру Білінському, автору книги "Країна Моксель, або Московія" [2. — с. 296], при написанні цього тритомника, він перелопатив гори літератури першоджерел. Відносно зауваження, що "не було великого князівства у Києві, воно було у Володимирі, а Московське князівство, засноване Юрієм Долгоруким у 1147 році, тільки набирало сили." Так от, "міжусобні війни за першість і наслідство, що постали були за розподілом Князівств і все тривали між Князями, спершу ослабили Велике Князівство Київське, а згодом і зовсім його розірвали, і з 1161 року назвалися Великими Князівствами: Галицьке у Чермнорусії, Володимирське на Клязмі" [3. — с. 40]... Московське князівство виникло у 1277 році. Хронологія його наступна:

- заснування Москви 1272 року з відома хана Менгу-Тимура, а не 1147 року, засновник Юрій Долгорукий;

- викроювання Московського уділу 1276 року;

- призначення на Московський улус 1277 року Данила, сина Олександра Невського [2. — с. 212]. “1328 року Московський улус отримав статус Великого князівства, великим князем став чистокровний Чингісид по чоловічій лінії Іван Калита, по-золотоординські — Кулхан, або інакше — Кулпа, чи Калта” [2. — с. 238–239]. Але це все не міняло суті, всі ці князівства — чиста формальність, це були звичайні улуси Золотої Орди, єдиної держави, керувалися вони одними законами, управляли ними ставленики хана, отримуючи право на княжіння після одержання ярлика від Золотої Орди, громадяни платили податки до єдиної скарбниці і відбували військову повинність в армії єдиної держави: Московський, Рязанський, Тверський, Володимирський та інші улуси Золотої Орди були зобов’язані поставляти в армію хана певну кількість воїнів. Мало того, втрата в 1320-х роках Києва і Русі змусила хана Узбека швидко і рішуче повести заміну всієї княжої верхівки у північних улусах держави на Чингісидів. Скориставшись тим, що у Твері був убитий царевич Чолхан (у російській інтерпретації — Шевкал), хан Узбек відправив у свої північні улуси потужне на ті часи військо в 50 тисяч людей: 5 темників, керував тими військами Іван Калта. Досить дивне явище: убогий удільний московський князь раптом дістав під своє командування п’ять темників, а це, як правило, люди царської крові (Чингісиди), це підтверджує, що Іван Калта був сам також Чингісид. Отже, до 1332 року хан Узбек з тих, чи інших причин знищив понад тридцять князів Рюриковичів [2. — с. 230–231, 234]. Після приведеного вище постає перед нами вся “самостійність” розвитку і становлення князівств північної частини Русі в XIII–XV століттях.

Тепер відносно Ногая і Талабути. Ногай, темник Золотої Орди, легендарний герой улуса Жоші, внук хана Джучі. Будучи сином старшої сестри хана Батия і великого воєначальника роду Мангит, Ногай під час походів хана Батия показав себе талановитим воєначальником і батиром. Переможець лицарського війська під Легницею (Польща, біля Вроцлава), де 9 квітня 1241 року ординці розбили об’єднані загоны лицарів Польщі, Угорщини, Данії, Молдови, Німеччини, першим

вийшов до Балтійського моря. На чолі військ хана Берке неодноразово здійснював походи проти Хулагу і його нащадків. Після кончини Берке під контролем Ногая опинилася територія від Дону до Дунаю, він володів приморським улусом, в сфері впливу якого було все Правобережжя і Лівобережжя до Азовського моря, а також Крим. Ногай зміщав ханів. За допомогою Ногая був зміщений з престолу хан Талабуга і поставлений хан Тохта, який правив з 1291 по 1312 рік. Князь Лев (1225(1229) – 1301), вважається засновником міста Лева — Львова (1256), другий син князя Данила та Анни, доньки галицького та смоленського князя Мстислава Удатного, будучи васалом та сподвижником улусбека Ногая, за допомогою ординських військ здійснював походи в Литву, Польщу та Угорщину, зумів відновити єдність Галицько-Волинської держави, значно розширивши її кордони на сучасне Закарпаття, Люблінську землю і навіть Київ. Хан Тохта, прагнучи збавитися від могутнього улусбека, розпочав військові дії проти Ногая, який 1300 року потрапив у полон, де його було вбито. Галицькі князі утримували територію Київщини до наступу Тохти в 1300/1301 роках, який повів війну проти Ногая, посадив у Києві путивльських Ігоричів [45. — с. 6, 7; 74. — с. 280].

З 1313 року ханом Золотої Орди став Узбек, який правив до 1342 року [9;10]. На час битви на річці Ірпінь 1320-х років Золота Орда знаходилася в піку своєї могутності (біля 300 тисяч військ), але майже всі війська хана Узбека перебували на Кавказі, де зіткнулися інтереси монгольської династії Хулагуїдів і Золотої Орди. Як видно, чвари між темником Ногаєм і ханом Талабугою були на 30 років раніше і на Ірпінські битву ніякого впливу не мали.

Відносно фальсифікації історії, оприлюднення антиісторичних фактів на фоні покращення стосунків між Україною і Росією. Суть справи в наступному. В радянську добу при комуністичному режимі були історичні події, закриті для публікації. Коли Україна отримала Незалежність, табу на публікацію цих історичних подій відпало і народу України постала правда такою, якою вона є, що викликало розгублення, а то і шок у певних кіл як в Україні, так і за її межами, звідки виникла теза про фальсифікацію історії. Наслідки цієї тези: з підручників вилучили тему Голодомору; зникла агресія більшовицької Росії

проти УНР, через те немає згадки про Героїв Крут; вояки УПА знову стали “прислужниками” німецьких нацистів, а не борцями за волю України. Якщо виходити з цієї тези, то потрібно негайно з провідного радіомовлення вилучити передачі “Мить історії” професора Юрія Шаповала, спілкування зі слухачами професора Валерія Бедзика в неділю об 8 годині 40 хвилин по курсу української історії, бо ці передачі несуть слухачеві історичну інформацію, яку не чули за радянської влади. Цього року Шевченківську премію з літератури комітет з національної премії імені Тараса Шевченка присудив письменнику Василю Шкляру. У романі “Чорний Ворон”, який відзначено найвищою літературною нагородою країни, відтворено одну з найдраматичніших сторінок вітчизняної історії — боротьбу українських повстанців проти окупаційної влади у 1920–1921 роках. Як на мене — роман антиросійський, В. Шкляр вважає, що роман антизагарбницький. До речі, в книзі Р. Ковалю про отамана Орлика наводиться інформація Ю. Горліса — Горського, автора книги “Холодний Яр”, була надрукована 1933 року (Львів). По радянським даним у 1920–1921 роках на окупованій совітами Україні діяло понад мільйон повстанців. Із них загинуло понад 400 тисяч, російські втрати складають третину втрати українців. Так що, не вручати В. Шкляру Шевченківську премію — це завадить налагодженню добросусідських відносин України з Росією? Але це історична правда! Думаю, що в Україні немає таких людей, які були проти дружніх відносин з Росією. Але ж і протилежна сторона повинна цього дотримуватися. На фоні цього заява В. Путіна, що Росія перемогла б і без України нацистську Німеччину під час війни 1941–1945 років, просто ганебна! Мене, як сина фронтовика, який пішов на фронт на другий день війни і додому не повернувся (без батька залишилося його троє синів), ця заява обурила! Тоді як пояснити близько 10 мільйонів загиблих у цій війні мешканців України?

Виходячи із сказаного вище, вважаю, що моя публікація про Ірпінську битву 1320-х років правдива, бо я ніде не відійшов від істини, патріотична — нащадки повинні цінувати подвиги наших пращурів, вона не шкодить, відповідно, покращенню відносин з Росією. 21.02.2011 року. З повагою, Володимир Саук.

Після поради із мешканцем села Демидів Володимиром Ткачом, журналістом по фаху, очільником гуманітарної політики Вишгородської міської ради, вирішили, що цю мою відповідь у пресі публікувати не будемо, я даю В. Климику відповідь м'якше і більш ґрунтовніше, а В. Ткач йому відповідь як журналіст. Ці дві статті “Підґрунтя Української держави закладалося на нашій землі” та “Ірпінська битва забуттю не підлягає”, що надруковано в газеті “Вишгород” від 12 березня 2011 року, надаються.

Газета “Вишгород”, 12 березня 2011р., №11.

Підґрунтя Української держави закладалося на нашій землі

У статті “Історія справа і зліва” (газета “Вишгород”, № 8 від 19 лютого 2011 р.) п. В. Климик звинувачує мене у фальсифікації історії в дописі “Ірпінська битва 1320 року” (газета “Вишгород”, № 6, 7 від 5 і 12 лютого 2011 року).

*Володимир САЮК (Стиль автора збережено)*

При написанні своєї статті я користувався першоджерелами, від яких ніде не відходив. І взагалі, у своєму житті намагаюся ніколи не обманювати людей. На жаль, через стислість газетної статті не повністю висвітлено добровільність союзу русів (українців) з литовцями (князем Гедиміном), прогресивне доленосне значення звільнення від татарського ярма і входження середньовічної України у Велике князівство Литовське. В історії України це був найкращий союз у порівнянні з наступними входженнями України до складу Польщі, Московії (з 1721 р. — Росії, з 1922 р. — СРСР), входження окремих земель України до складу Австро-Угорщини, Румунії, Чехословаччини (Угорщини — в 1939–1944 рр.).

“Князівства Малої Росії, зазнавши в пору нашестя Батия і його Татар року 1240 більшої поразки, аніж інші, в міру впертого їм спротиву і кровопролитних боїв, зруйновані були також доценту; Князі їхні та воїнство вибиті; міста зруйновано і спалено, і народ залишився під кормигою татарською, а дехто переховувався в Білорусії та в землі Древянській чи Поліссі; найзначніші ж родини з небагатьма Князівськими сімействами відійшли в сусіднє князівство Литовське, і, там



перебуваючи, чимало з них споріднилися з панівними та вельможними родами тамошніми і з допомогою такою подвигнули Литовського володаря Князя Гедиміна визволити їхню землю од зверхності Татарської і злучити її зі своєю державою під одне право і начальство”[3. — с. 41].

Якщо порівняти витяги з “Истории государства Российского” М. М. Карамзіна (надруковані в газеті “Вишгород”, № 6 від 05.02.2011 р.) і тим, що у п. Климика, то в його допису добавилися руські князі, які брали участь у битві, і що Київський князь Станіслав мав час покликати монголів. Звідси складається враження, що в битві на р. Ірпінь, з однієї сторони, брали участь монголи і руські князі, а з іншої сторони — литовський князь Гедимін, який самостійно їх переміг.

Монголів було два тумени (20 тисяч), туменами командували, як правило, люди царської крові (Чингісиди Тимур і Дивлат) [2. — 229, 231] і полки трьох руських князів (Станіслав Київський, Олег Переяславський, Роман Брянський), маєтки і сім’ї котрих знаходилися на території, підконтрольної татарам, і князь Лев, який утік із Луцька 1319 року, коли місто перейшло без бою до Гедиміна.

У битві на р. Ірпінь на стороні Гедиміна були литовські і білоруські війська, а також війська практично всієї Русі-України, тільки місто Володимир (Волинський) чинило опір (брала в бою участь татарська кіннота), а решта земель (Галичина, Волинь, практично вся Київщина) виставили свої полки під знамена Гедиміна (опір Гедиміну чинив тільки Київ, недалеко від нього Білгород, нині село Білогородка, здався без бою) [11].

Так що мова, “що нібито Князь Литовський Гедимін учинив об’єднання Русі з Литвою силою зброї своєї, перемігши над рікою Ірпінь Князів Руських та їхнє воїнство, але це сталося з Князями Татарськими, а не Руськими, і перекирчування тієї події внесено в Історію вельми грубою помилкою; адже відомо з усіх літописів і найвірогідніших переказів, так би мовити, відчутним, що після підкорення Ханом Татарським Батием усіх Князівств Руських, перебували вони під владою Татарською: Великоросійські з 1238-го, а Малоросійські з 1240 року, отже, Литовському Князеві року 1320-го воювати було на

Русі ні з ким іншим, хіба з Татарами; та й з самих трактатів, привілеїв та пактів, що з'єднують Руський Народ з Литвою і Польщею, видно, що він об'єднувався і домовлявся, яко вільний і свобідний, а ніяк не завойований. Хоча й було трохи війська Руського поміж Татарами, що воювали з Гедиміном, а між начальників їх були, звичайно, і з Княжого роду; але вони змушені були бути поміж них за принукою своїх володарів, воюючи за їхні інтереси, всупереч своїм, звичайно, страху ради Татар, ладних сплюндрувати родини їхні і житла при найменшій підозрі" [3. — с. 42].

В якому положенні знаходилися українські землі при приєднанні їх до Литви, сказано в книзі "Арійський стандарт" [12]: "Як у випадку з літописним закликанням варягів, місцеве українське населення "само зі своєї волі закликала до себе литовських княжат" [13].

Ось як історик описує процес зачаття нового українського етносу: "Литовські княжата, засідаючи по українських і білоруських землях, прагнули у всім приноровитися до місцевого життя. Вони старалися якнайменше вносити змін у місцеві обставини: "Ми старини не рушаємо, а новини не вводимо" — було їх правилом. Вони приймали православну віру, місцеву культуру, мову, одним словом — ставали українськими або білоруськими князями, тільки з нової литовської династії, й по змозі старалися далі продовжувати давніше заведені порядки місцевого життя.

З другого ж боку, громадянству не раз таки приємно було, приймаючи литовського князя, покінчити з віджилими, докучливими княжими відносинами старої династії, а навіть у громадах, що свого часу виривались з-під княжої влади і піддавалися під татарську зверхність, встигла наскучити й татарщина... Прикро було тільки князям зрікатися свого панування, але й тут часто укладалося так, що й ці князі зіставалися на своїх волостях, тільки мусили признати над собою владу литовського князя, що засідав у столиці їхньої землі". У результаті українські землі переходять під владу литовських князів "одна по другій, без війн і боротьби, тихо і непомітно, без гвалту і крику" [13].

(Порівняйте з "варязьким варіантом": "Варяги зайняли Київ без боротьби. Історичний перелом пройшов без потрясінь" [14. — с. 36]).

На перший погляд видавалося, що литовська держава — це просто продовження Київської Русі. Але в дійсності литовське лицарство внесло ґрунтовні зміни в життя нашого краю, хоча фактично йшлося лише про одну його сферу — державне управління: “Велике князівство Литовське відрізнялося від давньої Київської держави тим, що вся влада була сконцентрована в руках великого князя... Зате Литва давала українським князям і панам широке право участі в центральних державних установах і урядах. Вони належали до великокняжої ради і через те мали вплив на всі державні справи, посідали найвищі місця в адміністрації і війську, аж до становищ міністрів і гетьманів, — мали становище цілком рівнорядне з корінними литовцями. Разом з тим здобули окремі соціальні права — звільнення від різних данин, право утримувати свої військові частини і виступати на їх чолі у військовий похід, право мати провід серед населення своєї землі. Їхню гордість підносило те, що їхня мова була державною мовою, а їхня церква мала привілейоване становище. Українська аристократія почувала себе співгосподарем у великій Литовській державі. Тому, незважаючи на те, що литовські великі князі безоглядно виступали проти всяких автономістичних тенденцій, — українські князі і пани були глибоко прив’язані до литовської держави, служили їй зі щирого патріотизму, обороняли і дбали про її розквіт та могутність” [14. — с. 113–114].

Наприкінці правління великого князя Ольгерда (1341–1377) населення Литовсько-Руської держави на 90 % складалося з української і білоруської людності, тобто литовці становили лише десяту частку населення, були “малою закваскою, що заквашує все тісто” [15].

Джерелом права у державі стала “Руська правда”, державною мовою всюди була староукраїнська мова, повсюдно панувала українська культура і православна віра. Литовська держава запліднила Україну новими управлінськими підходами, згідно з якими твердий державний порядок не придушував людської свободи і творчості, але ставав її гарантом і захисником. Не менш великою заслугою литовського лицарства є те, що воно організувало захист України від татарських орд, і, таким чином, дало можливість народному організму певний час розвиватися у відносному спокої” [12].

Дивна річ: росіяни вшановують Куликовську битву, за вказівкою царя Миколи I була відлита чавунна колона і 1848 року встановлена на “Красном холме”, місці ставки Мамая (підкреслюю, ця битва НЕ привела до звільнення Московії від татарської залежності), а перемогу об’єднаних литовсько-українських військ в більш доленосній для України Ірпінській битві 1320 року не варто вшанувати встановленням обеліска? Ірпінська битва 1320 року має державницьке значення. Статтю про цю битву планується опублікувати в центральній українській пресі, залучивши до обговорення її значення істориків високого рівня і патріотичну громадськість України, а вони вирішать — бути чи не бути обеліску на місці славної Ірпінської битви 1320 року. Свідомі українці пам’ятають: “Народ, який не знає свого минулого, не буде мати свого майбутнього!”.

### Ірпінська битва забуттю не підлягає

Прочитав статтю В. Климика “Історія справа і зліва” і мимоволі поринув на 30 років у наше минуле. Якби я особисто не знав і не шанував цього талановитого художника, архітектора і скульптора, напевне, подумав, що дописувач — співробітник Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Все ті ж хльосткі фрази на кшталт: “певні дворушницькі кола”, “псевдодемократія”, “на угоду прозахідним холодуям” тощо. Не вистачає лише нашого пролетарського: “Ні — американському імперіалізму!”

Володимир ТКАЧ

На щастя, шановний Василю Володимировичу, сьогодні ми маємо змогу вивчати свою історію не лише за сторінками “Краткого курса ВКП(б)”, навіть не за відредагованою царедворцями “Историей государства Российского” М. М. Карамзіна, а за десятками праць навмисне призабутих і заборонених істориків.

По-друге, сьогодні нам доступні й арабські хроніки, польські, литовські, угорські літописи, які розлого розповідають про Русь-Україну. Тому хочеться автору допису щиро порадити читати додаткову літе-

ратуру, співставляти факти, аналізувати і лише тоді робити висновки, а тим більше виносити їх на громадський розсуд.

Чисто по-людському розумію позицію автора: нова інформація В. Саюка викликала підсвідомий панічний страх, пересторогу, і все його єство запротестувало, налаштувалося на опір новому, бо це нове докорінним чином перекреслювало засвоєні ще зі шкільної лави догми.

Я не агітатор і переконувати Василя Володимировича не збираюся, але читачам хочу сказати наступне: несправедливо призабута Ірпінська битва 1320 року визначила долю України на подальші століття. Хто цікавиться історією військового мистецтва Золотої Орди, той достеменно знає, що структурно її військо поділялося на такі підрозділи: десятки, сотні, тисячі і нарешті 10-тисячні загони-тумени. Їх, як правило, очолювали воєначальники з династії Чингисидів.

Так ось, на Ірпінську заплаву два монголо-татарські тумени привели саме принци Тимур і Дивлат. Це дуже серйозна сила, навіть на сьогодні. Січ поміж литовсько-руським і монголо-татарським військом була настільки запеклою, що обидва принци загинули. Разом з ними на полі битви залишилися ханські сателіти — переяславський князь Олег та вигнаний з Луцька князь Лев. А ось інші ординські ставленики — київський князь Станіслав і брянський Роман — вціліли і наживали п'ятами в татарські улуси-області під захист покровителів.

Розгромлені у лютій січі степові окупанти назавжди полишили територію нинішньої України. 80 років наша земля знемагала під монголо-татарським ігом. Ординці хижо грабували багатство нашої землі, жорстоко придушували будь-який опір, терзали і ятрили душу народу. Насиллям і оманною чужоземцям намагалися позбавити українців віри в свої сили, привчити дивитися на себе, як на другосортних людей.

А ось Росії випала набагато складніша і трагічніша доля, монголо-татарське іго продовжувалося іще 160 років! Азіатська деспотія залишила свій відбиток на генному рівні наших сусідів. Традиції східних сатрапів століттями домінували у суспільно-політичному житті тодішньої Московії. І це дійсно була трагедія російського народу. Ось

чому вони так пишуться Куликовською перемогою, Дмитрієм Донським.

Отож, битва на річці Ірпінь — це наше Куликовське поле, це як для поляків доленосний Грюнвальд. Ми не відзначаємо цієї визвольної події тільки тому, що цю дату просто замовчували. Але прийде час, і ми пишатимемося цим фактом, приймемося епохальним духом тієї визвольної доби, усвідомимо її значимість.

Однозначно, на місці Ірпінської битви має з'явитися пам'ятний знак, який би сповіщав подорожнім, що тут у 1320 році звільнено Русь-Україну від монголо-татарських окупантів. Подія, яка забуттю не підлягає.

**Р. С.** Що українці мали становище цілком рівнорядне з корінними литовцями наведу наступний приклад. Князь Костянтин Острозький став одним із найвидатнішим полководцем XVI століття, провівши декілька десятків переможних битв. Найбільш відомими стали перемоги Острозького у битві на Лопушлянському полі під Вишнівцем (28 квітня 1512 р.) та біля річки Ольшаниці на Київщині (6 лютого 1527 р.). У цих битвах були розбиті орди чисельністю понад 20 тисяч чоловік. Найвидатнішою битвою, яку провів князь Острозький Костянтин, була битва під білоруським містечком Оршею. Тут на полі між Дніпром та річкою Кропивною 8 серпня 1514 р. Костянтин Острозький вщент розгромив московське військо чисельністю 80 тисяч кінноти проти 25 тисяч кавалерії і піхоти Великого князівства Литовського (16 тисяч литвинів і 9 тисяч поляків) [16].

Після завершення дискусії з В. Климиком розпочалося листування по Ірпінській битві 1320-х років з різними закладами і установами. Нижче подається листування з Інститутом історії України Національної Академії наук України про більш детальне освітлення Ірпінської битви. Інститут історії України довго (біля 4-х місяців) не відповідав на лист — запит голови Вишгородської районної державної адміністрації і щоб з'ясувати в чому справа — прийшлося залучити відомого письменника Володимира Білінського. Під час спільного з ним візиту вияснилося, що фахівці Інституту історії України не підтверджують поход Гедиміна на українські землі і на наше прохання вони у листі — відповіді додали "вагомим внеском у дослідженні Гедимінового походу

можуть стати свідчення матеріальної культури, віднайдені, зокрема, в результаті археологічних розкопок”.

Україна  
Київська область  
місто Вишгород  
Районна державна адміністрація  
10.06.2011 7 – 24/ 1464

**Інститут історії України**  
**Національної Академії наук України**  
**директору-академіку НАН України**  
**Смолю В. А.**  
01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4

Шановний Валеріє Андрійовичу!

На території Вишгородського району Київської області знаходиться багато пам'ятних місць, пов'язаних з історією України. Але, на жаль, в силу обставин, до цього переліку не увійшла подія XIV століття, яка істотно вплинула на подальший історичний розвиток України.

Як відомо, у 1240 році монголо-татарськими військами хана Батия були підкорені всі князівства Київської Русі. Його завойовників тривало понад 120 років. Але, як свідчать незалежні від царської та радянської історіографії джерела, насправді українські землі були звільнені від татар набагато раніше. Так, у 1320 році об'єднане литовсько-руське військо на чолі з Великим литовським князем Гедиміном розгромило татар на річці Ірпінь, де загинули князі татарські з династії Чингісхана Тимур і Дивлат. Про це свідчать “Історія Русів” Г. Кониського, праці Карамзіна, Соловйова та інші джерела.

Місце битви знаходиться біля села Демидова за 50 метрів від мосту через річку Ірпінь. До війни, під час будівництва стратегічного шосе Київ — Овруч, через заплаву річки було вирішено насипати дамбу. За свідченням старожилів грабарям було наказано брати ґрунт з великого піщаного кургану, названого в народі “Церковне”. Багато людських кісток, червоних від давнини, потрапило зі старовинної братської могили в основу дамби.

Ми переконані, що ця вікопомна для України подія має бути увічнена у пам'ятному знаці, який доречно встановити на залишку кургану.





Орди і Великого князівства Литовського. Вишгородщина, як регіон, розташований на перехресті старовинних шляхів, завжди була в епіцентрі тих чи інших подій, пов'язаних як з історією України, так і Київської землі зокрема.

Джерела, в яких вперше зустрічається сюжет про похід литовського великого князя Гедиміна на українські землі і, передусім, Київ, виникли набагато пізніше описаної події, не раніше XVI ст. Історики XVIII–XIX ст. ставили за мету загальний опис історичних подій, виокремлення більш-менш цільної канви діянь наших пращурів. Як наслідок, одним з притаманних першим працям наукових стилів було не критичне ставлення до джерел. Щоправда, слід зазначити, що такий підхід до опису історії був цілком закономірним явищем. Перехід наприкінці XIX ст. до більш ґрунтовного і всебічного дослідження історії, передусім України, з залученням нових хронік, додаткового документального і актового матеріалу, археологічних знахідок, поставив під сумнів чималу кількість, здавалося б, вже цілком доведених фактів. Одним з таких наново осмислених сюжетів і була оповідь про похід Гедиміна на українські землі. Слід зазначити, що до розв'язання цієї проблеми зверталось не одне покоління істориків як в Україні, так і в Литві, Польщі, Білорусі, що збагатило історіографію альтернативними науковими підходами, поглядами і концепціями. Як наслідок — до вже існуючих позитивних відзивів щодо реальності “Гедимінового” сюжету добавилися і негативні. Опускаючи весь масштаб історіографії з цієї проблеми, відзначимо такі критичні висновки.

По-перше, ґрунтовне дослідження саме литовської історії прямо вказує на те, що періодом коли Гедимін гіпотетично міг здійснити похід на українські землі, є час між 1324–1327 рр. Проте саме тоді Золота Орда, під чиею владою перебувала Київщина, сягає піку своєї могутності. І джерела, які висвітлюють історію держави Джучидів, мовчать про якісь втрати ханів на українських землях, тим більше в районі такого великого і впливового міста як Київ.

По-друге, князі, які згадуються в сюжеті про похід Гедиміна, жили і діяли в дещо інші часи. А отже документальні джерела 20–30-х рр. XIV ст. не лише їх не згадують, але й називають зовсім інші прізвища. Беручи до уваги, що наративні джерела, в яких фігурує сюжет про

Гедимінів похід, походили з кола цілком конкретних шляхетських аристократичних родів, слід зазначити, що це змушує підозрювати з великою долею вірогідності, що історики мають справу не з автентичними документами епохи. На жаль, сюжетні лінії тих чи інших аристократичних родів, на основі яких писалися пізні літописи, дуже багаті на таке довільне трактування подій і фактів.

Виходячи з вище сказаного, вважаємо, що проблема Гедимінового походу на українські землі за відсутності нових джерел залишається, на жаль, ще далекою від свого наукового вирішення.

Вагомим внеском в її дослідження можуть стати свідчення матеріальної культури, віднайдені, зокрема, і в результаті археологічних розкопок. Однак слід зауважити, що проведення подібних робіт, навіть за наявності потужного наукового потенціалу Інституту археології НАН України та сучасних методик опрацювання археологічних знахідок, навряд чи може бути ефективним без значних фінансових впливань.

З повагою,

Ст. н. с., к. і. н.

підпис

Черкас Б. В.

Наступним кроком став депутатський запит народного депутата України Павла Мовчана відносно проведення археологічних розкопок і відповідь Міністра культури України Кулиняка М. А. народному депутату України Мовчану П. М.

### **Депутатський запит народного депутата П. М. Мовчана**

#### **Міністру культури України Кулиняку М. А.**

Як відомо, зимою 1240–1241 років татарські війська хана Батия пройшли через північ України і внаслідок військових і дипломатичних дій всі князівства Київської Русі були підкорені. Зверхність татар тривала за 120 років до битва на Синіх Водах грудня 1362 року. Але як свідчать незалежні від царської і радянської історіографії джерела, насправді більшість українських земель була звільнена значно раніше.

Так, у 1319 році об'єднане литовсько-руське військо на чолі з великим литовським князем Гедиміном розгромило татар під Володимир-Волинським, звільнило без бою Луцьк і наступною весною 1320 року, взявши Овруч, Житомир підійшло до Києва і після нетривалої облоги ввійшло в місто. Перед цим, у травні 1320 року в битві на річці Ірпінь розгромило татар, де загинули князі татарські Тимур і Дивлат, про це свідчать "Історія Русів" Кониського, "Історія міста Києва" Берлінського, праці Карамзіна і Соловйова.

Місце Ірпінської битви знаходиться біля села Демидова Вишгородського району за 50 метрів від мосту через річку Ірпінь в напрямку з Києва з лівої сторони дороги.

У 30-ті роки минулого століття, коли кордон опинився за Новоград-Волинським біля Корця, під час будівництва стратегічного шосе через заплаву річки було вирішено насипати дамбу до відміток вище рівня повеневої води. За свідченням старожилів грабарям було наказано брати ґрунт з великого плоского кургану названого в народі "Церковне". Багато людських кісток, червоних від давнини, потрапило зі старовинної братської могили в основу дамби автодороги.

На даний час плоский курган має форму зрізаного яйця розмірами по довжині 120 кроків, шириною — 100 кроків, висотою 2–2,5 метри з піщаного ґрунту, тоді як під час оранки ґрунт заплави має чорний колір. Для підтвердження віку поховання потрібно провести археологічні розкопки незалежною стороною. (Львівською археологічною експедицією). Після установаження методом радіоактивного аналізу дати цього масового поховання (а ми впевнені, що це місце знаменитої Ірпінської битви 1320 року), вікопомна для України подія має бути увіковічена у пам'ятному знаці, який доречно установити на залишку плоского кургану.

На цей курган іде постійне зазіхання, аби його зруйнувати.

Пропонуємо взяти під захист і провести незалежне археологічне дослідження.

Народний депутат України

підпис Мовчан П. М.

## МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

01601, м. Київ, вул. Франка,19

Телефон 235-23-78, факс 235-32-57

E-mail: info@mincult.gov.ua

№ \_\_\_\_\_

Народному депутату України

На № 7.11.2011 1876/22/10 – 11

П. М.Мовчану

01–02/ 271 від 07.11.2011

### Шановний Павле Михайловичу!

Міністерство культури України розглянуло Ваше звернення стосовно проведення археологічних досліджень кургану поблизу с. Демидів Вишгородського району Київської області і повідомляє наступне.

Беручи до уваги необхідність професійного вивчення історичної спадщини України Міністерство підтримує висловлені Вами пропозиції стосовно проведення археологічних розкопок вказаного об'єкта.

На жаль, Державним бюджетом України на 2011 рік Мінкультури не передбачено видатків на виконання таких робіт.

Крім того, враховуючи специфіку означених досліджень, рекомендуємо звернутись до Інституту археології НАН України щодо можливості організації спеціалізованої експедиції із залученням фахівців установи та вирішення питання фінансування її діяльності.

Зі свого боку Міністерство висловлює готовність оперативно опрацювати необхідні для отримання відповідного Дозволу на проведення археологічних розкопок матеріали після їх надходження у встановленому порядку.

З повагою

Міністр

підпис

М. А. Кулиняк

Отже, коло замкнулося: тому, що коштів на археологічні дослідження у Міністерстві культури немає, та і в Інституті археології, який фінансується Мінкультури, їх також немає, тому прийшлося розраховувати на підтримку населення району, на їх допомогу. Для вирішення цього питання я звернувся до Духоти Валентини, заступника голови районної державної адміністрації з гуманітарної політики з проханням допомоги. Вона звернулася у Київську обласну організацію Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, внаслідок чого виникло звернення до населення району з проханням надсилати свої благодійні внески для проведення археологічних розкопок біля села Демидів Вишгородського району Київської області. Звернення було опубліковано в газеті міській "Вишгород" і районній "Слово" (додається).

### **Шановні земляки!**

Як відомо, взимку 1240–1241 років татарські війська хана Батия підкорили Київську Русь. Поневолення тривало до битви на Синіх Водах у грудні 1362 року. Але, як свідчать джерела XVIII–XIX століть, насправді більшість українських земель була звільнена раніше (виняток — Поділля) в наслідок перемоги над татарами в Ірпінській битві 1320 року.

Так, у 1319 році об'єднане литовсько-руське військо на чолі з великим литовським князем Гедиміном розгромило татар під Володимир-Волинським, звільнило без бою Луцьк, Овруч, Житомир.

У травні 1320 року в битві на річці Ірпінь військо Гедиміна розгромило татар. У цій битві загинули князі татарські Тимур і Дивлат. Про ці події свідчать: "Історія міста Києва" Берлінського, "Історія Русів" Кониського, праці Карамзіна і Соловйова та інші джерела.

Отже, можна допустити, що місце Ірпінської битви знаходиться біля села Демидів Вишгородського району за 50 метрів від мосту через річку Ірпінь у напрямку з Києва і лівого боку автодороги. За свідченням старожилів у 30-ті роки XX століття під час будівництва стратегічного шосе та дамби через заплаву річки грабарями знайдено багато

людських кісток. Більшість цих кісток з можливої братської могили потрапили в основу дамби автодороги.

Для підтвердження історичного періоду поховання необхідно провести археологічні розкопки. На запит народного депутата України Павла Мовчана Міністерство культури України повідомило, що підтримує ідею проведення вишукувальних робіт, але, на жаль, державним бюджетом України кошти для цього не передбачені. Ідею проведення археологічних розкопок підтримує Інститут історії НАН України.

**Враховуючи вищенаведене, звертаємося до пам'яткоохоронців, краєзнавців, бізнесових структур, мешканців Київщини за допомогою і просимо надсилати свої благодійні внески на рахунок Київської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури:**

**Р/Р 26001000031785**

**МФО 300023**

**В ПАТ “УКРСОЦБАНКУ”**

**Код 039222 14**

**Призначення платежу: “Для проведення археологічних розкопок біля села Демидів Вишгородського району”.**

Наталія Булаєвська, заступник голови Київської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

підпис

Володимир Саюк, громадський діяч, краєзнавець

підпис

Отже, розпочалося моє “ходіння по муках” по збору коштів на проведення археологічних розкопок. У першу чергу я звернувся до голови районної державної адміністрації п. Приходька О. О. і голови районної ради п. Носаля О. Ю. з проханням віднайти можливість виділити із районного бюджету певну суму коштів на археологічні дослідження. Мені відповіли, що це неможливо, бо зайвих коштів немає,

“бюджет тріщить по швам”, кожна гривня на обліку. Але треба відзначити належне — районне керівництво: голова районної державної адміністрації, його заступники, голова районної ради внесли з особистих коштів від 250 до 1000 гривень пожертвувань кожен (список надається). Мені надали можливість виступати на планових нарадах сільських, селищного і міського голів, але успіх був дуже скромний. Із 28 сільських, селищного і міського голів благодійні внески внесли четверо осіб: Вишгородський міський голова Решетняк Віктор — 1485 гривень, троє сільських голів кожен по 1000 гривень, це Демидів — Дідок В. О., Богдани — Савиченко Т. І., Новосілки — Стукач Микола через Доробалюк З. А., яка мешкає в Києві, масив Відрадний, вулиця Миронівська, але коріння її роду із Новосілок. Зрозуміло, коли міський голова Вишгорода Решетняк Віктор вніс добродійний внесок біля 1500 гривень, бо в місті, що входить у приміську зону Києва, мешкає понад 30 тисяч осіб і є маса підприємств, як державних, так і приватних, тобто з бюджету міста є можливість викроїти і пожертвувати таку суму грошей. Але коли 1000 гривень жертвує голова села Богдани, найменшого в районі села, що має сільську раду і яке загубилося серед лісів на півночі Вишгородщини, котре нараховує аж 200 мешканців, із них більшість людей похилого віку і дірок в сільському бюджеті безліч, то це можна оцінити, як подвиг патріотки, як поступок керівника державницького мислення. У районі є селище і села із кількістю мешканців від 2000 до 9000 осіб, розташованих у приміській зоні Києва, але абсолютна більшість голів цих громад не внесли свою лепту на археологічні дослідження на ймовірному місці визначної історичної події України — Ірпінській битві 1320-х років. Виступав я на пленарних засіданнях серед депутатів Вишгородських районної і міської рад, на районній вчительській конференції, ходив до спілки підприємців Вишгородщини. Наслідок був скромний: декілька депутатів міської і районної ланок та бізнесменів і дві школи (Демидівська, Литвинівська) надіслали свої внески. Ще до мого виступу на районній вчительській конференції в Демидівській сільській школі вчителі пустили по колу шапку, зібрали 700 гривень і надіслали їх на рахунок обласного товариства по охороні пам’яток історії та культури, в списку пожертвувань — другі. Це зрозуміло, біля їх села відбулася визнач-

на історична подія і вчителі поступили як патріоти! Записався на прийом до народного депутата України від нашого округу Москаленка Ярослава, на прийомі просив допомогти: у нього, як у народного депутата є можливості віднайти кошти на цю благодійну справу. Пан Москаленко Я. М. піддав сумніву ймовірність цієї події, але від себе разом з керівництвом району вніс благодійний внесок у 500 гривень. Взагалі, справа надання допомоги від населення на проведення археологічних розкопок просувалася дуже повільно, мляво. Звернувся до Білінського Володимира, автора книги “Країна Моксель, або Московія” з проханням: може у нього є знайомі, які зможуть допомогти матеріально для проведення археологічних досліджень. Він (Білінський) пообіцяв поговорити з колишнім прем’єр-міністром Єхануровим Юрієм, який на громадських засадах опікується історією України. А невдовзі, буквально через декілька днів, я зайшов у книгарню “Є”, що біля метро “Контрактова площа”, розглядаю книги на стелажах, піднімаю голову і бачу перед собою живого Юрія Єханурова, який зайшов у книгарню придбати свіжу літературу, порозмовляв з ним, виклав свої біди і проблеми, передав йому матеріали по Ірпінській битві і думаю собі — може допоможе матеріально для проведення археологічних розкопок і віднайде певні кошти. Він (Єхануров) на прощання ще переказав мені правила литовських князів: “Ми старини не рушаємо, а новини не вводимо”. Але пройшов час і наслідків ніяких, видно не знайшлося коштів, чи можливо були інші причини. Звернувся до народного депутата України Томенка Миколи, розпорядника фонду його імені, він (Томенко) опікується також історією України. По довідці приймальної Верховної Ради України зв’язався з його секретарем. Мені порадили написати на ім’я пана Томенка М. листа, в якому викласти свої проблеми. Листа надіслав, у якому попросив 20 тисяч гривень (потрібно для проведення археологічних досліджень 30 тисяч гривень, з них 10 тисяч гривень уже назбиралося). Через певний час телефоную у Верховну Раду України секретарю п. Томенка М. і чую відповідь: “Таких грошей немає”. Але ж коли 20 тисяч забагато, то можна б було надати меншу суму, але й цього не було зроблено. На цьому і закінчилася опіка фондом пана Томенка історії України стосовно Ірпінської битви. Звернувся до Президента



України 2005–2010 років Ющенко В. А., як член партії “Наша Україна” до свого партійного лідера, а також аматора і знавця історії України. Мене надіслали до керівника офісу Президента Валентини Руденко. Пані Валентина ознайомила мене з матеріалами по Ірпінській битві і відповіла мені, що тема дуже патріотична і вона постарается перекопати Віктора Андрійовича допомогти цій справі. Під час своєї одиссеї у пошуках коштів у серпні 2012 року зайшов до голови Вишгородської районної ради пана Носаля О. Ю. з пропозицією звернутися до голів Київської обласної державної адміністрації і обласної ради за допомогою: можливо виділять 20 тисяч гривень або меншу суму з обласного бюджету на археологічні дослідження. Пан Носаль О. Ю. відповів: “У них також проблеми з бюджетом, ніхто нічого не виділить, тільки прочухана отримаємо. Але в мене є гарна новина. Під час міжнародних змагань “Формула №1 на воді” (проводяться щорічно протягом 5 років у місті Вишгород на водосховищі Київської ГЕС по вихідним в кінці липня) у районній державній адміністрації і раді відбувся прийом високопосадових осіб. Під час спілкування з гостями поділився новиною, що на Вишгородщині, біля села Демидів у 1320-му році відбулася битва об’єднаних литовсько-українських військ з військами Золотої Орди, де татари були вщент розгромлені: ця битва знакова, вона поклала початок звільнення України від ординської залежності, але існує проблема з коштами для проведення археологічних досліджень. Посли Литви і Словаччини згодилися надати допомогу для проведення розкопок в іноземній валюті в сумі, еквівалентній 50 тисяч гривень кожен”. Чудово! 100 тисяч гривень плюс зібрано за 10 тисяч гривень. Це майже удвічі більше потрібного: археологічні дослідження на ймовірному місці Ірпінської битви — це 30 тисяч гривень і по плану інституту археології 30 тисяч гривень на археологічні розкопки Старого Демидова княжої доби, древня назва “Городець”, який був зруйнований татарами осінню 1240 року. Як відомо, героїчна оборона Києва тривала три місяці, а точніше дев’яносто три дні, з 5 вересня до 6 грудня 1240 року [17]. Як бачимо, у татар було досить часу, щоб зруйнувати городища навколо Києва, розграбувати його околиці. Якщо Посольство Литви відмовило в наданні допомоги у проведенні археологічних розкопок, то десь в кінці першої декади жовтня від

Словацького Посольства надійшли папери на отримання гранту. Їх (папери) потрібно було заповнити англійською мовою і надіслати у Посольство Словаччини. Керівник археологічної експедиції кандидат історичних наук Івакін В. Г. ознайомився з паперами і резонно відмітив: “Хто ж розпочинає археологічні розкопки в кінці жовтня, на початку листопада, попереду зима? Заповнимо папери в березні, отримаємо кошти, а в квітні–травні наступного 2013 року розпочнемо розкопки”. З легкою душею зателефонував Валентині Степанівній Руденко, що не треба турбуватися у вишукуванні коштів на археологію (правда, пройшло десь більше місяця після мого візиту до них, і якби віднайшлися певні гроші, то їх би надіслали на наш рахунок). Отже, всі зацікавлені в археологічних розкопках стали чекати весни. Десь в кінці лютого 2013 року я нагадав Всеволоду Івакіну потурбувати Посольство Словаччини. Через 2 тижні він мені повідомив, що відповіді від словаків немає. 18 березня 2013 року в селі Любимівка (Вишгородщина) відбулося вшанування світлої пам’яті видатного краєзнавця Лаврентія Похилевича до 120-ї річниці його кончини, могила якого знаходиться біля місцевої сільської церкви Здвиження Христа Господнього (дивно, як більшовики цю церкву не зруйнували під час своїх атеїстичних компаній). На вшанування зібралася громадськість Вишгородщини і був там голова районної ради Носаль О. Ю. Я йому доповів про ситуацію з наданням допомоги на археологічні розкопки від словаків, пан Носаль О. Ю. обіцяв розібратися. На початку квітня районний голова відповів мені, що гуманітарної допомоги від словаків не буде (видно передумали). Потрібно було кувати залізо, коли воно було гарячим: давали словаки кошти — потрібно було негайно їх брати, перезимували б ці гроші на рахунку обласного товариства охорони пам’яток історії та культури. Взагалі, коли два Посли давали згоду надати допомогу, то мені незрозумілим були дії словацької Амбасад. Дії литовців зрозумілі: великий князь Гедимін — литовець, під його командуванням відбулася переможна Ірпінська битва литовсько-українських військ над ординцями. Ніякого відношення словаки не мають до цієї події. Пов’язує Україну зі Словаччиною через українську діаспору Пряшівщина, це 210 українських сіл, де мешкає 100 тисяч осіб. За етнографічними ознаками пряшівські українці дуже близькі

до лемків [18]. У XII–XIII століттях відбулася еміграція русинів Лемківщини (південний схід Польщі і північний захід Закарпаття) на територію Східної Словаччини, асиміляція їх з аборигенами — словаками, внаслідок у переселенців залишилася мова русинів (українська), а зовнішність — словацька, чи майже словацька. Отже, все повернулося на кола свої. Знову пишеться звернення до населення з проханням вносити добродійні внески на археологічні розкопки біля села Демидів Вишгородського району. Автор звернення — Савченко Григорій Петрович, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Звернення було опубліковане у районній і міській газетах “Слово” і “Вишгород” (додається).

*Вельмишановний(а)* \_\_\_\_\_

Київські обласні організації Українського товариства охорони пам’яток історії та культури і Національної спілки краєзнавців України ініціювали за підтримки Інституту археології НАН України проведення у 2013 р. археологічних досліджень біля села Демидів Вишгородського району Київської області.

Попередні історико-археологічні розвідки на території Демидова показали наявність у цій місцевості історико-археологічних пам’яток X–XVI ст. (городища, поселення, могильники).

Дослідники литовсько-польської доби української історії (М. Стрийковський, М. Володимирський-Буданов, М. Дашкевич, М. Любавський, Ф. Шабульдо) вважали, що саме поблизу сучасного села Демидів, на березі річки Ірпінь, на початку 1320-х рр. відбулася Ірпінська битва, де перемога литовсько-руського війська під проводом князя Гедиміна поклала початок визволення українських земель від монголо-татарського ярма.

Місце Ірпінської битви, могили загиблих воїнів досі не знайдені. Сучасні дослідники, посилаючись на письмові джерела, визначають її місцем околицю села Демидів. За свідченнями старожилів, у 1930-ті роки саме тут, під час будівництва дамби через заплаву Ірпеня, граблями було викопано багато людських кісток.

Твердження істориків, спогади старожилів спонукають до археологічного підтвердження ймовірності битви на річці Ірпінь.



Рукопис “Послання” протягом століть пережив небезпечну і карколомну історію, аж доки не потрапив до рук тих, хто був найбільше зацікавлений у ньому, тобто до національно свідомих українців. Згадується він у листі ректора Празького університету ще в 1666 р. У 1912 р. його придбав букініст В. Войнич. У 1975 р. з манускриптом зазнайомився дослідник слов’янських мов болгарин Джон Стойко. Він одразу відніс “Рукопис Войнича” до пам’яток української язичницької писемності. У 1995 р. редактор Київського журналу “Індо-Європа” Віталій Довгич оприлюднив у вигляді брошури, а потім книги окремі розділи раритету. Готується повніше видання “Послання” (ті розділи, які дозволив для публікації Д. Стойко, який не зрозуміло чому заборонив повне видання — жадає грошей?). Після знайдення “Слова о полку Ігоровім” та “Велесової книги” це, безсумнівно, третя за значенням знахідка в царині нашої стародавньої літератури. Поступаючись “Слову” в художності й інтелектуальній масштабності зображення (воно й не дивно: адже ці два рукописи розділяють століття), “Послання оріян хазарам” у деяких істотних відношеннях навіть переважають його. А головне — “Слово” написано старослов’янською мовою, зразків якої у нас безліч, а “Послання” є раритетом нашої рідної української мови ще дохристиянської доби. Саме нею розмовляв народ, а також і писав тоді.

В. Довгич марно вів принизливі переговори з великими фінансово-бізнесовими структурами. Ніхто не дав навіть невеликої суми на рекламу видання. І лише фірма “Мономах”, директор фірми “Велесич” (уже назви ці засвідчують прихильність цих людей до своєї старовини) Олександр Костира і особливо президент видавничо-рекламного інформаційного агентства з веселою назвою “Такі справи” добродій Сергій Валентинович Данилов зрозуміли, що доля їх зводить з подією історичного значення. Пан Данилов не тільки поїхав для певності разом із В. Довгичем до Сполучених Штатів, де в бібліотеці одного з університетів знаходиться рукопис цього безцінного манускрипту, але й виклав там значну суму за право зняти копію раритету. І чи треба казати, що й уся ця поїздка і здійснення, як першого, так і другого видання проводилися за рахунок агентства “Такі справи”. Так само Данилов С. посприяв підготовці до видання “Орія-

ни" І. Кузича-Березовського, а також профінансував прекрасне видання С. Плачинди "Міфи і легенди Давньої України". І багато інших корисних для української культури справ він зробив. І справа не тільки в тому, що його кров на  $\frac{3}{4}$  була українською. Головне, що він був патріотом України, розумною, інтелігентною, делікатною, душевно тонкою людиною, яка усвідомлювала значення культури в нашому історичному поступові. Який зразок новітнім українцям для наслідування! У випадку з "Посланням" він не зупинився перед великими витратами аби зробити справу не тільки всенациональної, але й вселюдської ваги. Тим самим він уже обезсмертив і своє ім'я. І до болю шкода, що так трагічно рано обірвалося це прекрасне життя (був запрошеним у Санкт-Петербург на наукову конференцію і там помер від інфаркту-Авт.). І хай інший дрімучий нувориш, насмоктавшись української крові, може дозволити собі проциндрити таку суму за один візит до казино чи до майстрині стриптизу, але не дасть і копійки на культуру, а тим паче на українську справу, — його ім'я, вкрите презирством народу, засипле пісок прокляття, ганьби і забуття. Адже були такі, що, повторюю, заявляли: "Лучше я отнесу эти деньги в казино, чем дам на эти бандеровские штучки".

Читати "Послання оріян хазарам" нелегко. Хоч і бачиш, що це твоя рідна українська мова, але ж усе таки це мова сивої давнини. Багато слів незрозумілих. А потім ми невтаємничені в тонкості цієї полеміки і не завжди можемо зорієнтуватися, про що йдеться. І взагалі в теоретичних справах люди тоді мислили темно і важко, хоч у практичних — весело і ясно" [19].

Одісея, яку пройшов В. Довгич при зборі коштів на публікацію "Послання", в якійсь мірі аналогічна один до одного зі зборами добродійних внесків від населення Вишгородщини на археологічні розкопки біля Демидова на ймовірному місці проведення Ірпінської битви 1320-х років — видатної події в історії України. У спілці підприємців Вишгородщини відповіли, що археологічні розкопки не на часі, на що була моя реакція: "Ну що, почекаємо ще 700 років". Власниця бізнесу, з якою я був депутатом міської ради, на моє прохання надати 1000 гривень на археологічні розкопки відповіла, що вона справно сплачує податки і на історію коштів не збирається давати, але часто

повторювала: “Ах, Суздаль, яка краса”! (Колись там мешкала і працювала). А один бізнесмен з Києва головному бухгалтеру його підприємства, мешканці міста Вишгорода Цурканюк Надії, що просила пожертвувати 1000–2000 гривень для історії України, відповів: “Денег не дам на эти Ваши бандеровские штучки”. А був ще і ворожий випадок. По місцю моєї роботи в Комунальному підприємстві житлового і комунального господарства (КПЖ і КГ) Вишгородської міської ради, де працював інженером з охорони праці, я звернувся з проханням до одного інженерно-технічного працівника, такого собі С., росіянина, родом із Сибіру: “Будьте патріотом України, внесіть, будь ласка, якусь суму, на яку ви спроможні, на проведення археологічних розкопок на ймовірному місці Ірпінської битви 1320-х років”. Він мені нічого не відповів, справа була в кінці робочого дня, а наступного дня, коли я прийшов на роботу, юрист КПЖ і КГ, з яким я в одній кімнаті працював, мені сказав: “Вчора вечером приходив С. і відповів, що він патріот Росії, що ніяких грошей він вносити не буде і всіх патріотів України він посилає на...(нецензурне слово)”. Мене це дістало, таку нахабну поведінку не можна було пробачати, залишати без належної відповіді: “Як же це так, живе в Україні, їсть її хліб і до хліба, споживає вирощене і виготовлене народом України і посилає цей народ в абсолютній більшості на три літери”. Пішов я до директора КПЖ і КГ Шененка М. П., розповів йому про цю подію і прошу, що викликайте С., потрібно його ставити на місце. При громадянинові С. відбулася різка розмова, під час якої на пропозицію п. Шененка М. П. домовилися, що С. внесе 200 гривень на археологічні розкопки (як кажуть, з поганой вівці хоча би жмут вовни) і про цей випадок забудемо, звичайно, після його вибачення. Думаєте, пожертвував 200 гривень (пропивав кожен місяць більшу суму), тягнув гуму, десь через півроку розрахувався по сімейним обставинам і поїхав до колишньої дружини не в Сибір, а в Кіровоградську область України. Правда, перед від’їздом признав частково свою помилку: “Треба було посилати на три літери не всіх патріотів України, а конкретно одну людину”, тобто мене. Ну що ж, і на цьому спасибі! Прошу зрозуміти, що сказане вище, не відноситься до абсолютної більшості росіян, мешканців України. Степаненко Микола, колишній полковник міліції, пізніше голова Київської обласної

організації Народного Руху України, ініціатор Рушника Національної Єдності, на якому кожна область України залишала свої вишивки, розповідав, що мешканці Донбасу (біля половини із них — етнічні росіяни) тримали першість у роботі над Рушником. Вони говорили: “Для нас, росіян, Україна, Донбас — наша Батьківщина, тут народилися, вирости і мешкають наші діти, внуки”. До речі, синьо-жовтий стяг, найбільший на ту пору державний прапор України, розміром 45×30 метрів було пошито в Донецьку швачкою і майстром по ремонту швейних машинок, етнічними росіянами, уродженцями російськомовної частини Брянщини. І те, що зараз відбувається на Донбасі, — робота колишнього керівництва регіону, московської п’ятої колони; з подачі В. Путіна мирна демонстрація в Донецьку 28 квітня 2014 року на підтримку єдності України була побита і розігнана найманцями Росії при нейтралітеті чи навіть сприянні міліції [71]. В Одесі 2 травня 2014 року [73] цей номер не пройшов. Російські найманці за допомогою військ спецпризначення — “туристів” із Росії планували підняти антиукраїнські повстання і взяти владу у Харкові, Запоріжжі, Херсоні, Миколаєві, але з цього нічого не вийшло, мешканці цих міст їм це не дозволили. Російська анексія Криму і агресія Росії на Донбасі об’єднала народ України, викликала сплеск патріотизму і коли з подачі В. Путіна при В. Януковичу Збройні Сили України були розвалені, практично їх не було, то захист своєї рідної держави, неньки України взяли в свої руки добровольчі батальйони, волонтери взяли на себе їх постачання амуніцією, одягом, медикаментами, харчуванням та іншим, вони (добровольчі батальйони і волонтери) зіграли надзвичайну роль [72]. Зверніть увагу, при подачі інтерв’ю українському телебаченню з передової лінії фронту на Донбасі, кожен другий український борець розмовляє російською мовою, це ж стосується і волонтерів, мешканців російськомовних українських міст: тож про який їх утиск зі сторони України на мовному ґрунті може йти розмова? Протягом 10 років з 1992 року мені, як керівнику районної організації Народного руху України кожен рік прийшлося відправляти в Західну Україну на Різдво і Великдень дітей-школярів Вишгородського району, щоб вони там у сім’ях західняків відсвяткували ці свята і вчилися українським звичаям, забутим при радянській владі у Східній та



Центральній Україні. І був такий випадок: батько, етнічний росіянин, вже на вокзалі міста Києва умовляв вчителів, супроводжуючих дітей-школярів у поїздку в Західну Україну, на Різдво, щоб взяли його дитину-школярку і, звичайно, йому не відмовили.

Мої досить часті зустрічі і регулярні виступи перед головами громад сіл і селищ району, перед депутатами Вишгородських міської і районної рад успіхів не мали — благодійні внески практично не надходили. Звернувся до народного депутата України, лідера партії “Свобода” Тягнибока Олега з проханням допомогти коштами на археологічні дослідження. Він передав справу про Ірпінську битву голові Київської обласної організації партії “Свобода”, депутату обласної ради, останній зробив спробу отримати кошти в обласній раді, але з цього нічого не вийшло. Я почав впадати в розпач. Кінець червня – початок липня 2013 року, а грошей на рахунку біля 12 тисяч гривень, а потрібно — 30 тисяч гривень. Я вбив собі в голову, якщо доля так розпорядилася і перст її впав на мене, то потрібно довести до логічного кінця справу про Ірпінську битву, повернути українському народу золоту сторінку його історії, а для цього потрібно доказати три складові: відбулася ця битва чи ні?, якщо відбулася, то визначити час і місце проведення? Пізніше, коли три місяці по вихідним, у лютому–квітні 2014 року я відсидів у бібліотеці імені В. Вернадського, місто Київ, то зрозумів, що мені потрібно визначити тільки місце проведення битви, а це Білогородка чи Демидів? Питання, чи відбулася Ірпінська битва 1320-х років? і час її проведення довели визначні науковці, вчені — історики: Гваньїні О., Стрийковський М., Дашкевич М., Рогов О., Шабельдо Ф., Войтович Л. та інші. Питання, чому цю битву не визнають деякі наші вчені — історики?, пояснюється колоніальним минулим України: спрацьовують стереотипи, що першість повинна бути за так званим “Старшим братом” — Росією і як на це подивляться із-за зубчастих стін “Білокам’яної”? Тому у підручниках історії згадують і виділяють Куликовську битву 1380 року, до речі, можливо, вигадану [20], а про Ірпінську, що відбулася на 60 років раніше і поклала початок звільнення України від ординської залежності, спостерігається дивне мовчання. Але підкреслюю: інформацію, що Ірпінська битва відбулася і час її проведення я дізнався пізніше, а до того це мені не було ві-

домо. Отже, у кінці червня – початку липня 2013 року руба постало питання: де взяти необхідні 18 тисяч гривень на археологічні дослідження? Кинути справу пошуку істини про Ірпінську битву було неможливо, невідомо коли з'явиться ще такий дивак, що це питання розкрутить? У мене була дача, 18 кілометрів на північ від Вишгорода, село Нижча Дубечня, землю під яку я отримав від Дніпровського спецуправління “Гідроспецбуд” (місце моєї праці) до приходу до влади Михайла Горбачова. Тоді це було проблемно: 7 років тягнулася бюрократична волокита, поки в 1984 році надали ділянку в 5 соток. Коли ми з дружиною були молодими, то дачу спільно обробляли, дружина Марія літом там і мешкала. У лютому 2010 року дружина померла, я постарів, тяжко вже на землі працювати, а доньці і внучці дача не дуже потрібна, донька Любов працювала перекладачем при зустрічі іноземних туристів, а внучка Анастасія навчалася на туристичному факультеті Київського педагогічного університету імені Драгоманова. Обое (кожна) володіють трьома іноземними мовами провідних європейських держав. Отже, розуміючи важливість проблеми Ірпінської битви, донька і внучка надали згоду на продаж дачі. По рекомендації сусідів — дачників дачу продали їх знайомим киянам, з масиву Виноградар, у котрих двоє малолітніх діток. Враховуючи загазованість повітря у Києві (більше мільйона автомобілів), дача малолітнім дітям дуже потрібна. Отже, четвертину від вартості дачі можна було внести на археологічні розкопки, не обідніли б. Але, чи пройшов розголос про продаж моєї дачі, чи була така пора, четверо підприємців внесли на розкопки по 1000 гривень, один — 2000 гривень. 5000 гривень внесло ПАТ “Оболонь” і 10000 гривень-каскад гідроелектростанцій України (6 ГЕС на Дніпрі і Дністровський гідровузол, дирекція каскаду знаходиться у Вишгороді). Зв’язатися з ПАТ “Оболонь” допоміг п. Юречко Микола, громадський діяч Вишгородщини. Голова наглядової ради ПАТ “Оболонь” Блощаневич Сергій Михайлович зустрів мене не дуже привітно, воно й зрозуміло, таких ходоків, як я, його відвідує чимало, і всі просять допомогти коштами. Але пізніше, коли він ознайомився з матеріалами Ірпінської битви, то особисто потелефонував мені і пообіцяв переказати на наш рахунок добродійний внесок у 5000 гривень (найбільша сума, яку одноразово може пожертвувати ПАТ “Обо-

лонь"). Генеральний директор каскаду гідроелектростанцій України Сирота Ігор Григорович при сприянні голови Вишгородської державної адміністрації Приходька Олександра Олексійовича також перерахував 10 тисяч гривень на проведення археологічних досліджень (якраз проходила пленарна сесія Вишгородської міської ради по земельним питанням і п. Сирота Ігор був присутнім на цьому пленарному засіданні, де і я виступив перед депутатами зі своїми проблемами). На харчування археологічної експедиції надав продукти на суму 1000 гривень за свій рахунок директор супермаркету "Вишневий" Литвиненко Микола (м. Вишгород). Підприємець м. Вишгорода Добровольський Віктор, що виконував чистку і заправку картриджів комп'ютерів, вніс 50 гривень. Отже, набралось грошових добродійних внесків на суму 34933,5 гривень, включаючи кошти на харчування археологічної експедиції і від заправника картриджів, які не пройшли через банк.

Список осіб та організацій, що внесли через банк добродійні внески на археологічні розкопки додається.

### Надходження і перерахування добродійних внесків, 2012 рік

№ п.п.	Дата надходження добродійних внесків	Прізвище, ім'я, по-батькові осіб, найменування організацій, що надали добродійні внески	Сума, гривень
1	2	3	4
1.	05.04.2012 р.	Ірина Віталіївна, ТОВ "Тетіс"	495
2.	07.05.2012 р.	с. Демидів, вул. Фастова, спецшкола, через Пустового	700
3.	31.05.2012 р.	с. Козаровичі, Никончук	190
4.	05.06.2012 р.	Савенок В. В., райдержадміністрація	250
5.	05.06.2012 р.	Овчиннікова Т. Г., райдержадміністрація	250
6.	05.06.2012 р.	Духота В. І., райдержадміністрація	250
7.	05.06.2012 р.	Клебан Н. О., райдержадміністрація	250
8.	05.06.2012 р.	Москаленко Я. М., народний депутат Украї-	500

		ни	
9.	05.06.2012 р.	Приходько О. О., голова Вишгородської райдержадміністрації	500
10.	05.06.2012 р.	Вишгородська районна організація партії регіонів	1000
11.	08.06.2012 р.	Ткаченко Олена Сергіївна, с. Демидів, вул.. Радянська, 16	80
12.	12.06.2012 р.	Носаль Олександр Юрійович, голова Вишгородської райради	990
13.	17.07.2012 р.	СПД, Коваль Микола Іванович	1000
14.	01.08.2012 р.	Побідаш В. І., ФОП, с. Демидів	500
15.	03.08.2012 р.	Богданівська сільська рада, Савиченко Т. І.	1000
16.	04.08.2012 р.	Лисенко Віктор Васильович	100
17.	14.08.2012 р.	ТОВ, фірма "Меркурій", Вишгород, ЛТД	1000
18.	10.09.2012 р.	Литвинівська загальноосвітня школа, через Сологуб А. О.	300
19.	20.09.2012 р.	Доробалюк З. А., м. Київ, Миронівська, 69, Новосілівська сільрада	500
20.	28.09.2012 р.	Решетняк В. О., голова Вишгородської міської ради, міський голова	1485
21.	28.09.2012 р.	Саюк Володимир Павлович, м. Вишгород	200
22.	02.10.2012 р.	Михайленко Анна Вікторівна, м. Київ	91,5
З 1685 гривень, внесених в кінці кварталу, було знято податок 20% суми – 337 гривень. Для збереження цілісності внесеної суми 337 гривень особистих коштів надала Булаєвська Наталія Іванівна, заступник голови Київської обласної організації охорони пам'яток історії та культури.			Підсумок за 2012 рік = 11631,50 гр.
<b>2013 рік</b>			
23.	05.07.2013 р.	Калитюк Михайло Михайлович, м. Вишгород	502
24.	08.07.2013 р.	Семенов Олександр Ігорович, голова спілки підприємців Вишгородщини	1000
25.	11.07.2013 р.	Виговський Валерій Павлович, підприємець, м. Вишгород	1000

26.	19.07.2013 р.	Ейзенбрук О. С., ПАТ “Укрсоцбанк”	50
27.	22.07.2013 р.	ПАТ “Укргідроенерго”, Сирота Ігор Григорович, генеральний директор, Вишгород	10000
28.	23.07.2013 р.	ТОВ, КЕБК “Дніпро”, Випирайло Володимир	2000
29.	24.07.2013 р.	ВАТ “Гідромеханізація”, Колодзян Юрій Дмитрович.	1000
30.	26.07.2013 р.	КОД УДППЗ “Укрпошта”, Дідок Василь Олексійович, Демидів, сільський голова	1000
31.	01.08.2013 р.	ПАТ “Оболонь”, Блощаневич Сергій Михайлович, голова наглядової ради, Київ	5000
32.	15.08.2013 р.	Головко Петро Мартинович, голова ради ветеранів ВВВ	200
33.	23.12.2013 р.	Доробалюк З. А., Новосілківська сільська рада, Стукач Микола — сільський голова	500
		Підсумок за 2012–2013 роки	33883,50 гривень
		Було перераховано:	
1.	10.09.2013 р.	Інститут Археології НАН України	25000
2.	14.07.2014 р.	Кошти благодійні для стаціонарних археологічних досліджень на території давньоруського гончарного кварталу Вишгородського городища	8883,50
		Загальний підсумок	33883,50 гривень

Отже, Київська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури на прохання керівника археологічної експедиції кандидата історичних наук Івакіна Всеволода Глібовича перерахувала на інститут археології НАН України 25000 гривень для проведення археологічних робіт на ймовірному місці Ірпінської битви на острові річки Ірпінь біля села Демидів і в кінці серпня 2013 року розпочалися археологічні розкопки, які ніяких ознак Ірпінської битви

не виявили. На місце розкопок було запрошено Єрченка Івана, автора статті в газеті “Вишгород” від 28 жовтня 2006 року “Де підписали мир (версія)”. Він підтвердив: “Копайте тут, на підвищенні острова річки Ірпінь”. Але що шукати, коли після розкопок ніяких ознак битви немає! Це пояснюється наступним: Мельниченко Іван, грабар із Лютежа, учасник розкопок древнього поховання при будівництві дамби розповів Єрченку Івану про масове виявлення останків загиблих у 1975 році, коли йому було 70 років, а інформацію, що битва відбулася на річці Ірпінь 1320 року і про її значимість Єрченко Іван прочитав у книзі Г. Кониського “Історія русів” у 2006 році, тобто через 31 рік після розмови із Мельниченко Іваном. У 1975 році Єрченко Іван про місце проведення битви не надав належної уваги, а коли перед ним постала значимість цієї події, то в живих Мельниченка Івана вже не було. Тому п. Єрченко І. звернув увагу на підвищення на острові Ірпеня. Дійсно, при оранці землі ця місцевість виділяється тим, що ґрунт сірий, піщаний, а на заплаві Ірпеня — чорний, торф’яний. Насправді, це підвищення утворено природою. Згідно Бера закону положення, пояснює причину підмиву берегів рік, що течуть у напрямку меридіану: в Північній півкулі — правих, в Південній — лівих. Це явище пояснюється впливом обертання Землі, на яку діє Коріоліса прискорення. Ефект Бера закону сильно виявляється у високих і середніх широтах, він прямо пропорціональний масі води, що рухається, ясно проявляється тільки в долинах великих рік і майже не проявляється на малих ріках [21]. Але при повенях, коли велика маса води напливає на правий берег, то відбувається намив зважувальних часток піску. Річка Ірпінь тече майже на північ. Отже, підвищення острова Ірпеня біля старого русла намите, що можна пояснити впливом повеней за тисячі років, що підтвердили і проведені розкопки.

Після проведення археологічних досліджень, коли не було виявлено ніяких слідів великої битви, керівнику експедиції Івакіну Всеволоду прийшлося перемістити людей і розпочати розкопки старого Демидова княжої доби, а мені довелося звернутися до інтернет-ресурсу: В. С. Павлик “Гидротехнические сооружения Киевского укрепрайона” [22]. Володимир Ткач, мешканець села Демидів, людина освічена, по фаху журналіст зацікавився Київським укріпрайоном, цією війсь-

ковою спорудою, яка зіграла значну роль в обороні Києва. Фронт у 1941 році проходив по Ірпеню, в тому заслуга дотів укріпрайону, і в їхньому селі німецькі війська знаходилися 2 місяці із середини липня по середину вересня — небувале явище перших місяців війни 1941 року (19 вересня радянські війська залишили Київ). До речі, тому що по Ірпеню проходила передова, багато німецьких військових загинуло і в Демидові є німецьке кладовище біля сільського цвинтаря (німці ховали своїх загиблих кожного окремо), яке розорюється щорічно і сіють на ньому зернові, садять овочі, правда, будувати хати селянам влада не дозволяє. Отже, В. Ткач отримав цю інтернет — інформацію в серпні 2013 року, із якої стало відомо, що гребля біля Демидова Київського укріпрайону насипалася з 1931 по 1933 рік, тобто могли зберегтися свідки будівництва цієї дамби. Після невдач під час розкопок я за допомогою Костюченка Володимира, депутата Демидівської сільської ради, аматора історії свого села, відвідав мешканців Демидова, яким було біля 90 років і більше. Першою була Бовтуненко Софія Іванівна, 1924 року народження. В їхній хаті мешкав керівник будівництва греблі. Пригадує вона таку деталь, що він (керівник) приніс півмішка грошей для оплати праці грабарів, гроші закинув під лавку і став обідати, чим шокував її матінку. По свідченню п. Бовтуненко С. роботи по укладанні ґрунту в дамбу розпочалися 1931 року, вона з весни 1932 року доглядала свого маленького племінника, бо його мати весною пішла в колгосп, який утворився того року в їхньому селі. До речі, племінник, якого вона доглядала — Кашка Микола Іванович — потім постав третім секретарем Києво-Святошинського райкому компартії, а після розпаду СРСР — заступником голови Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Грабарі укладання ґрунту в дамбу виконували своїми кінями, яких залишали на ніч у їхньому дворі. На місце проведення робіт по укладанню ґрунту в дамбу її не пускали — доглядала племінника. Ця жінка була загнана в Німеччину, Баварія, біля міста Ульм (недалеко витік Дунаю, другої по водності ріки в Європі), пробула на примусових роботах з літа 1942 року по травень 1945 року, коли на цю територію вступили війська США. Цікава наступна деталь: у 1941 році в їхній хаті мешкав німецький офіцер і коли він 1942 року відправлявся в чергову відпустку з

фронту, то заїхав у Демидів, взяв адресу Софії Бовтуненко і, будучи в Німеччині, відвідав її, де вона працювала остарбайтером у бауера; передав їй передачу з дому, з України. Як бачите, серед німців також були гуманні люди при пануючій тоді нацистській ідеології. Іншою людиною, яку я відвідував, був Пашук Оксентій Іванович, 28 лютого 1924 року народження, мешкає в селі Демидів, вул. Садова, будинок 21, він надав дуже цінні свідчення (запис свідчень надається). Я до нього приходив декілька разів і крім того, що задокументовано, Пашук Оксентій розповів, що до початку будівництва греблі плоский курган висотою 2 метри і довжиною 100 метрів на острові Ірпеня по шляху на Київ об'їзжали з правої сторони, а з південної сторони недалеко від нинішнього мосту кут плоского кургану було зрізано (розкопано). Цікава деталь, ще до початку робіт по будівництву греблі сільські діти, віком старші від Оксентія Пашука, викопали на цьому плоскому кургані людські череп і кістки. Доля Оксентія Пашука схожа на долю молодих людей, що опинилися під німецькою окупацією. У віці 18 років він весною 1942 року був засланий до Німеччини на примусові роботи. Працював у бауера недалеко від Мюнхена (Баварія). Його господар, учасник Першої Світової війни, був у 1918 році в Україні. Гітлера не любив. Бауер говорив: "Куди він (Гітлер) пішов, через 2–3 роки росіяни будуть у Баварії". Оксентій Пашук був свідком масових бомбардувань Мюнхена американською і англійською авіацією, коли літаки-бомбардувальники налітали сотнями, був свідком, як під Мюнхеном авіацією союзників було розбомблено підземний військовий завод, звільнений американськими військами весною 1945 року. Якби лишився дома, то осінню 1943 року його було б мобілізовано польовим військоматом і неозброєного було б кинуто на німецькі кулемети. Пашук Оксентій — єдиний живий свідок, що розповів про масові древні поховання на острові річки Ірпінь, місці великої битви, доленосної для України, чим увійшов в історію. Доля була прихильною і до Єрченка Івана, непрямого свідка масового древнього поховання загиблих воїнів. Він простудив ноги і коли восени 1943 року повернулися радянські війська, то Єрченко Іван не ходив, був лежачим, тому не був призваний на фронт. Знадобилося декілька років лікування, щоб йому стати на ноги і ходити. Доля розпорядилася доброзичливо і до Мельниченка Івана, який пройшов лихоліття вій-



ни, лишився живим і розповів Єрченку Івану, як при будівництві дамби розкопали плоский курган — древню братську могилу. Це надало ниточку для пошуку слідів Ірпінської битви 1320-х років. Взагалі у таких випадках кажуть: “Бог є на світі!”. Свідчення ще одної людини Єрко Євгенії Іванівни, 24 жовтня 1925 року народження, мешкає село Демидів, вулиця Київська, будинок 56, додається. Крім того, що задокументовано у свідченні Єрко Євгенії, хочу додати, що із її слів плоский курган був частково і на тій стороні дамби (нижній б’єф). Прийшлося відвідати інших мешканців Демидова: жінку 1912 року народження і чоловіка 1924 року народження, в обох у них склероз. Столітня бабуся незабаром померла, а дідусь 1924 року народження був засланий на примусові роботи в Німеччину, там сильно його побив конвоїр за взяття без дозволу їжу, що на старості літ відбилосся на його пам’яті. У одної жінки 1922 року народження обіцяв взяти інтерв’ю Демидівський сільський голова Дідок В. О., але він “закрутився” на роботі і коли зібрався йти до неї, то було пізно — бабуся померла.

Коли свідчення учасників і очевидців будівництва греблі біля Демидова були задокументовані, я звернувся до голови Вишгородської районної державної адміністрації Приходька Олександра і доповів йому, що археологічні розкопки нічого не виявили, але древнє поховання було і ґрунт з древньої братської могили було укладено в дамбу, а останки (кістки) загиблих частково були перепоховані на Демидівському сільському цвинтарі, а частково опинилися в дамбі, є свідчення людей, які бачили ці останки. Голова райдержадміністрації п. Приходько О. О. відповів мені: “Закладайте капсулу на місцевині, де був плоский курган із запискою, що тут буде споруджено пам’ятник в честь героїв Ірпінської битви 1323-го року”. Порадившись із сільським головою Демидова п. Дідком В. О. вирішили, що капсулу потрібно закласти пізньої осені, десь в кінці жовтня чи в листопаді. Але, як мною було підкреслено раніше, щоб закопувати капсулу і потім пізніше споруджувати пам’ятник потрібно ґрунтовно відповісти на три питання: чи відбулася Ірпінська битва?, якщо відбулася, то визначити дату (рік) і місце проведення Ірпінської битви? А тут якраз своєчасно вийшла з друку книга Володимира Білінського “Україна-Русь” [57], в якій він стверджує, що видатний історик 19-го століття Дашкевич Ми-

кола, спираючись на Межигірський рукопис, доводить, що Ірпінська битва відбулася, а про дату, коли сталася ця подія, свідчить лист польського короля Владислава Локєтка римському папі Іоанну XXII, де він пише, що Галицько-Волинські князі Андрій і Лев загинули, лист до папи датовано 21 травня 1323 року, а це показує, що Ірпінська битва відбулася весною 1323 року. Отже, мені залишалося доказати тільки місце проведення цієї битви. Протягом 3-х місяців з лютого по квітень 2014 року по вихідним я висидів у Центральній науковій бібліотеці імені В. Вернадського, м. Київ, де на підставі праць вчених — істориків постарався відповісти на поставлені питання: чи відбулася Ірпінська битва? Якщо відбулася, то визначити дату (рік) і місце проведення Ірпінської битви? На перші два питання ствердну відповідь надали видатні вчені — історики, я їх доводи систематизував і надаю читачам з ними ознайомитися, а от місце проведення битви довелося доводити мені, і прошу читачів також ознайомитися з наведеними доказами.

У комплекс доводів на питання, чи відбулася Ірпінська битва, дата і місце проведення битви?, входять публікації моїх двох статей, опублікованих у газеті “Вишгород” 5, 12 лютого і 12 березня, що надаються, а далі по тексту витяг із праць Берлінського М. Ф., оповідь Стрийковського Мацея, витяг із “Синопису Київського” та доводи інших істориків.

### **Висвітлення цих подій з інших джерел**

“Військове щастя союзних князів (Галицько-Волинських — Авт.) продовжувалося до затвердження на Литовському князівстві славетного Гедиміна Вітеновича, який, заключивши дворічне з магістром пруських рицарів перемир'я, спрямував всю силу, щоб підкорити Волинське князівство, яке під час його Прусської війни від деякої залежності литовської не тільки відійшло, але й верховодило об'єднаними супротивниками.

Похід Гедиміна мав свій успіх, бо це князівство зі смертю свого останнього князя Володимира (помилка, насправді Андрія Юрійовича — Авт.) підкорилося владі гедиміновій. Цей государ, щоб встигнути іще протягом згаданого перемир'я такий же пошук зробити і над лу-

цьким князем Левом Даниловичем (помилка, насправді Юрійовичем — Авт.), залишивши біля Володимирського замку частину війська, відправився проти його. Обурення Гедиміна на цього князя від того збільшилося, що він під час відсутності його загарбав міста Добричин (Дорогочин) і Брестьє Литовське, але в цей час проти справжніх сил його вже не мав такої хоробрості, тому ще завчасно втік до зятя свого князя Романа Михайловича в Брянськ, що і прискорило завоювання Луцького князівства.

Гедимін, так же залишивши в Луцьку своїх військових старостів, пішов на володіння Станіслава князя київського під місто Овруч, після взяття якого приступив до Житомира, в якому велика чисельність київського дворянства зачинилася в намірі протистати його поспішності, але не довго могло чинити опір литовським військам, яких частину Гедимін залишив тут для виконання приступу до міста, сам далі відправився в похід. Ніщо вже не могло цього завойовника зупинити в дорозі — страх його зброї передував успіхами і все що чинило опір було піддано вогню і мечу. Станіслав, князь Київський, бачучи грядущого непримиримого собі противника, заходився однак силою силу відбити.

Тоді прибули на допомогу до Києва переяславський князь Олег, Лев Данилович (Юрійович) з князем Романом і брянськими військами, і декілька тисяч татар. Досить казалася сила для відбиття противника, тому і зупинилися на ріці Пірні (Ірпіні), чекаючи наближення Гедиміна.

Не уповільнив цей щасливий переможець з литовськими і жмудськими військами наблизитись до цього пункту, де тоді ж перша і рішуча битва відбулася. При всій хоробрості руських військ (васалів татарських — Авт.), які вже в надії думали святкувати над противником, переможна горячка занесла князів луцького і переяславського в купу ворогів, від яких в одну хвилину обидва на місці бою загинули. Це нещастя перших татар повернуло до втечі, від чого інші війська прийшли в довершене безладдя, нащо дивлячись, Станіслав, князь київський і Роман брянський, залишивши Гедиміну і перемогу, і місце битви, втекли за Дніпро.

На другий день Гедимін обложив Київ, відправив подання громадянам про здачу, пропонуючи їм милість свою або меч. Кияни після деякого супротиву, дивлячись, що ні від свого князя і ні від кого іншого не передбачається допомоги, вирішили на раді: здатися добровільно литовському князю. Внаслідок чого на другий день відправили до нього депутатів, та і самі вийшли с пресвятійшим Митрополитом, зі всім духовним синклітом і святими обрядами, як до зустрічі свого, законного государя, якому тоді і його нащадкам присягу вірності вчинили. Гедимін, зі своєї сторони, обіцяючи їм всяку свободу у вірі, законах і звичаях, залучив скоро прихильністю своєю в довірі до себе нових підданих, і як переможець — володар увійшов в місто, прийнявши його в сильне своє заступництво.

Таким чином припинилось насильство татар, яких свавілля 77 років Київ був підвладний...

Останній із роду руських государів київський князь Станіслав відійшов до рязанського князя Ярослава Костянтиновича (в хрещенні Іван — Авт.) і не маючи надії отримати допомогу в Русі для повернення Києва, по причині неспокійного становища її князів, залишився назавжди зобов'язаний вдячністю при дворі рязанському. А потім, женившись на Ользі, доньці того князя, був, по свідченню Стрийковського, по смерті його спадкоємцем престолу...

Гедимін під час перебування свого в Києві відправив війська для підкорення міст, належавших цьому князівству, як — то: Білгородки, Слєповрота, Канєва і Черкас. Тоді ж воєводи його без великого труда завоювали для нього князівства Сіверське, Переяславське, Брянське та інші міста, на відстані 300 верст за Дніпро, розташовані до самого Путивля, це все приєднано було до великого князівства Литовського...

Розсудливий Гедимін, шануючи вірність новонабутого народу, не тільки дозволив йому свободу древнього віросповідання, а й намісником в Києві призначив свого племінника, Голшанського князя Міндовга — людину, яка із язичництва мала намір скоро прийняти грекоруський закон [23].

Примітка: Вісті про цих гедимінових завоюваннях взято з польського історика Матея Стрийковського”.

Оповідь М. Стрийковського про завоювання литовським князем Гедиміном Києва. Додаток 11. Битва на річці Ірпінь. Вікіпедія [24; 35].

[Перекладено за: Kronika Macieia Strykovskiego niegdyś v Krolewcu drukowana teraz znowu z przydaniem historyi panstwa Rossyiskiego przedrukowana // Zbiór dzieiow Polskich we czterech tomach zawarty. — W Warszawie, 1766. — Т. 2. — С. 349–351.]

...Потім, року 1320 [Гедимін], об'єднавши всіх боярів своїх Жмойтських, Литовських, Полоцьких і Новгородських, згромадив військо велике, і невдовзі по Великодні, що є часом для війни найбільш слухним... виступив із Бреста проти князя Станіслава Київського, котрий від предків сам один монархом, або єдинокоролем Руським в той час, як нині Московські, писався. А пройшовши спокійні Луцькі і Волинські землі, собі піддані, прибув спочатку під Овруш, замок князя Станіслава, якого з трудом здобувши, Литвою населив, потім Житомир, де знаходилося багато шляхти Київської, обклав, і його теж (сильним штурмом, русаків, що оборонялися, вибивши) шляхом здачі здобув. А староство і рицарів руських відправши, литовців своїх у замку і в містечку для оборони поставив. Сягнув потім далі в Київські володіння, грабуючи і палячи все, що потрапляло [на очі]. Те побачивши, Станіслав, князь Київський, задумав гвалт гвалтом одбити, і Литву, не чекаючи їх у Києві збройно, як давніх підданих своїх, зупинити. Князі інші Руські і Сіверські теж, оскільки сусідське становище гіршало, згромадилися проти Литви, і так князь Переяславський Ольга і князь Луцький Лев, Литвою вигнані, Роман Брянський, з рицарством і з війська, які могли на той час згромадити, прийшли по рятунок до Станіслава, князя Київського, який *табором стояв на Перноу рікою за шість миль від Києва*, а з'єднавши спільні сили свої в одне велике військо, і допомогу від татар маючи, стали готові, почувши, що Гедимін з литовцями від Житомира сміливо і швидко проти них виступив.

І так Гедимін, маючи відомість від шпигів про положення і міцність війська Руського, ні трохи в щасті і в якості рицарства свого це сумнівався. І щасливу пригоду, що невдовзі перед тим була, і недавнього звияжства над хрестоносцями і Володимирським князем, і Ле-

вом Луцьким на пам'ять литовським і жмойтським лавам наводячи, шикував їх рядами, перших зі списками, з луками других, інших з пращами між кінними для розірвання ворожих лав і допоміжні війська мішаючи, з тою силою величезною негайно пішов на війська Руські над рікою Ірпінь, що лежить в рівному полі. Там навпроти князь Станіслав Київський з військом своїм, і з татарською підмогою на литву напав, Роман же Брянський, а з ним Лев, князь Луцький, і Ольга Переяславський легко по ньому на допомогу наступали. Литва і Жмудь перший гвалтовний напад киян сміливо і стійко грудьми витримали, спочатку стрільбою з луків і з кушів, потім влосянями, шаблями, булавами з шумом стиснулися, муж з мужем, кінь з конем, тісно зійшлися, крик, вигук, гуркіт звідусіль сильний, сумнівна надія звитязства [перемоги? — І. Ж] довго була однаковою для обох сторін, аж наостанку Гедимін з лавами охорони відлучилися від усього війська свого, в бік русаків з великою рвучкістю, ударив, так, аж їхні лави зімкнуті прорвав і змішав, коли вже мушили від битви спереду до битви з боку повернути. Литва ж і жмудь єдино, спереду і по боках стоячи, на русаків, що втратили стрій, ще сміліше налетіли. Не міг їхнього раптового нападу князь Станіслав Київський витримати, почав назад відступати, Литва за ним наступала. Ольга, ж князь Переяславський, Роман Брянський і Лев Луцький, князі, не довго на полі битви стояли, бачачи, що кияни з князем своїм відступають. Втім, князь Лев Луцький, якому йшлося про Луцьке князівство, з якого був недавно вигнаний, сміливіш від інших проти литви наступав з Ольгою Переяславським, але за свою велику сміливість на полі битви загрозою для життя розплатилися. Бо в мішанині битви обох забито. Що побачивши, князь Станіслав Київський і Роман Брянський зараз назад подалися. Рицарство Київське, а також і Брянське, і Переяславське шанованих побиття і втечу князів своїх вельможних, раптової сили литовської не могли витримати, кожен по різних полках втікали, інші ліси для недоброї оборони обрали. Литва їх із жмуддю утікаючи аж до ночі (яка темрявою своєю русаків рятувала) гнали, б'ючи, сікучи і беручи в полон. Ранком Гедимін, впродовж ночі від праці відпочивши, трофеї зривати з руських лав наказав, котрі між рицарством належно поділивши, добре обдарувавши, і поранених доглянувши, того ж дня, не даючи

русі відпочинку, Замок [Київський — І.Ж.] здобував його непрестанними штурмами, обкладеним, коли б довше опір чинили, а не здалися б добровільно, зітертям з лиця землі, і різними карами грозячи. Втім кияни, котрих по недавній поразці в місті і в замку з дружинами і з дітьми, і майном було багато обложено, боронилися довго і мужньо, сподіваючись і чекаючи рятунку од князя свого Станіслава, котрий був аж до Рязані втік з програної битви, з князем Романом Брянським, але бачачи себе зрадженими паном своїм, і в надіях ошуканих, по довгих переговорах вирішили одностайно здати замок і місто. Попереду митрополит, владики, архимандрити, протопопи з усім духовенством несучи хрести і корогви процесією вийшли до Гедиміна, а за ним пани бояри, і все посполитство київське вийшло, б'ючи чолом і віддаючи себе на ласку і під владу Гедимінові, великому князеві Литовському. Там же йому всі, а насамперед митрополит, присягу склали. В'їхав потім Гедимін з перемогою через місто до замку Київською, взяв також через добровільне віддання пригородки інші київські Білогородек, Слеповрот, Канів і Черкаси, здобув також Бранка Сіверського і Переяслава — замків столичних князів Руських, так що однією перемогою монархією Київську, Волинську і Сіверського князівства, аж до Путивля за Києвом миль шістдесят оволодів, і до Литовської держави долучив.

На Києві на інших пригородках призначив старшим намісником своїм Міндовга, князя Гольшанського, сина Гольшанського, кривного свого, котрий був у руську віру охрещений, і панував над Києвом аж до Володимира Ольгердовича, князів Слуцьких предка, що з великих князів Луцьких славно генеалогію ведуть, од Холше, Вітеня, Гедиміна і Ольгерда і ін.

А Станіслав з роду старожитніх князів Руських, монархів Київських, що від Рюрика, Трувора, Сінеуса, князів Варязьких, також від Ігоря і Олега рід свій ведуть, з-поміж яких походить рід князів Острозьких, будиши переможений, вигнаний і вижитий з князівства Київського Гедиміном, втік по допомогу до князя Рязанського, котрий зразу дав йому за жінку доньку свою Ольгу, а оскільки нащадків чоловічої статі не мав, дав йому все князівство Рязанське з донькою в управління, владу на панування, будиши сам людиною літньою [24].

## ПРО ВЗЯТТЯ СТОЛЬНОГО РОСІЙСЬКОГО ГРАДА КИЄВА ЛИТОВСЬКИМ КНЯЗЕМ ГЕДИМІНОМ, І ПРО ДОЛУЧЕННЯ КНЯЗІВСТВА КИЇВСЬКОГО ДО ЛИТОВСЬКОГО

Синопис Київський. Битва на річці Ірпінь, — с. 48.  
Вікіпедія [25; 36].

Року від Різдва Христового 1320 повстав Гедимін Витенесович, великий князь Литовський, на князя Київського Станіслава, що походив з коліна першого варязького князя Російського Рурика, і, прийшовши на нього з великою силою, *переміг його [військо] з руськими і татарськими воїнами за шість миль чи за тридцять верст від Києва над рікою Пірною чи Ірпінню*. В тому бою вбиті були князь Лев Данилович (Юрійович — Авт.) Луцький і князь Олег Переяславський. А князь Київський Станіслав втік до князя Рязанського, де потім князував. Гедимін же по тій перемозі прийшов до Києва і взяв його під свою владу, і приєднав до Литовської держави. Призначив же до Києва намісника свого Миндовга, князя Голшаниського...

В українській історіографії достатньо багато “білих плям”, які з часом обростають стереотипами або ж невірними, часто просто фантастичними, трактуваннями. До таких “білих плям” належить й Ірпінська битва. Проблема завоювання Київської землі або включення її до складу Великого князівства Литовського викликає суперечливі твердження істориків.

Інформацію про похід Гедиміна на Київ, битву під Ірпенем та київського князя з незвичним для Рюриковичів іменем Станіслав зберегли так звані литовсько-руські літописи: Літопис Археологічного товариства, Літопис Рачинського, Ольшевський літопис, Рум’янцевський та Євреїновський літописи [26]. За ними великий князь литовський Гедимін, виступивши проти київського князя Станіслава, здобув Овруч та Житомир і рушив на Київ. Князь Станіслав, з’єднавшись зі своїми союзниками — переяславським князем Олегом, брянським князем Романом і волинським князем Левом, зустрів противника на річці Ірпені “*под Бєлым городом у шести милях от Києва*” [27]. Битва завершилася на користь литовців, князі Лев та Олег загинули, а Станіслав з



Романом втекли до Брянська. Після цього Гедимін обступив Білгород, який відразу здався, і рушив до Києва, під яким простояв місяць, доки кияни не здали місто і присягнули йому на вірність. Слідом за Києвом здалися Вишгород, Черкаси, Канів, Путивль, Слеповрод та Переяслав. А Гедимін поставив у Києві князя Ольгіманта Міндовговича Гольшанського [28]. Князь Станіслав виїхав з Брянська до Рязані, де одружився з дочкою рязанського князя Івана і став по його кончині великим князем рязанським [29]. Всі п'ять перелічених літописів подають однакову інформацію, але жоден із них не подає дат. Ці літописи збереглися у пізніх списках початку XVII ст. (почерки–півустав XVI ст. та скоропис XVII ст., папір — 1575–1586 рр.) [30], але укладені вони значно раніше.

З цих літописів почерпнув інформацію автор Хроніки Биховця (названій так за ім'ям Олександра Биховця, її власника у 1830-х рр.). Сама хроніка пізня, це польський переклад виписок з оригінальних текстів, переписаний у 1570-і рр. [31]. Інформація про Ірпінську битву також подана без дати [32]. Вперше дата 1305 р. з'явилася у такому пізньому джерелі, як Густинський літопис [33].

Напевно, з Хроніки Биховця почерпнув інформацію Алессандро Гваньїні (1538–1614), італійський офіцер на польській службі, автор “Хроніки Європейської Сарматії” (1578). Він вперше датував похід Гедиміна і битву 1304 р. [34].

Мацей Стрийковський (1547–1593), будучи краще обізнаним з давніми літописами, у своїй хроніці (1582) датував битву 1320 р. Він подав також більш детальну інформацію про хід битви і участь в ній татарського загону на боці князя Станіслава [24; 35], його оповідь надається. На жаль, невідомо звідки він взяв цю інформацію.

Свідчення про битву, переписану з М. Стрийковського, подав “Синопис Київський” (1674), можливо, складений архімандритом Києво-Печерського монастиря Інокентієм Гізелем (1600–1683) [25; 36]. Витяг з цього літопису надається.

І вже наприкінці XVIII ст. автор полемічного художнього твору, відомого як “Історія Русів”, можливо, Георгій Кониський (1717–1795), дофантазував реляцію про битву, протилежну всім попереднім. Хоча витяг з цього твору надається на початку цієї книги у статті газети “Вишгород” від 05.02 – 12.02.2011 року, я його повторю, тому що він

надав початок пошуку витоків цієї битви. *“...Гедимін Князь року 1320-го, прийшовши в межі Малоросійські з війнством своїм Литовським, з’єднаним з Руським, що перебувало під орудою воєвод Руських Пренцеслава, Світольда і Блуда та полковників Громвала, Турнила, Перунада, Ладима й інших, вигнали з Малоросії Татар, переміжиши їх у трьох битвах і на останній, головній, над річкою Ірпінь, де убиті Тимур і Дивлат, Князі Татарські, Принци Ханські. По тих перемогах поновив Гедимін правління Руське під начальством вибраних од народу осіб, а над ними поставив намісником своїм з Руської породи Князя Ольшанського, після якого були з тої ж породи багато інших намісників та воєвод”* [3. — с. 41].

Подібну реляцію помістив Максим Берлінський (1764–1848) у своїй історії Києва (1799) [23], витяг з цього твору надається.

Микола Карамзін (1766–1826) подав відомості про цю битву, не вдаючись до аналізу джерел, зазначивши, що здобуття Києва Гедиміном було звільненням його від монголів, витяг з цього твору надається на початку цієї книги у статті газети “Вишгород” від 05.02.2011 року [4].

За ним це повторив Михайло Максимович (1804–1873), перший ректор Київського університету Святого Володимира. *“... Київ знаходився 80 років під управлінням Татарських воєвод і залишався в руїнах, а в лісах Чорної Русі виникла Литва, і незадовго перед тим, як зміцнювалася Москва, що стала великим князівством, Литовський князь Гедимін, заволодівши північним заходом Руським, утворив із нього інше Велике князівство Литовське, і, примножуючи свої завоювання — визволив Київ від Татар (1320) — і Київське князівство стало частиною Великого князівства Литовського”* [5].

З істориків першим зробив глибокий аналіз інформації про Ірпінську битву Володимир Антонович (1834–1908), професор Київського університету, створив власну школу історіографії, опублікував майже триста наукових праць з української історії, археології, археографії та етнографії, заснував знамениту Київську історичну школу (із неї вийшли майже 40 докторів наук, зокрема, Михайло Грушевський, академік Дмитро Багалій, один із президентів Української академії наук Орест Левицький, знаний історик Микола Дашкевич та інші), вивчав козаччину і гайдамаччину, заснував українську литуаністику, тобто

науку, яка вивчає історію Великого князівства Литовського і всі три народи, пов'язані з цією історією (литовців, українців і білорусів), підготував ґрунтовану історичну концепцію, що доводила окремішність українського народу і його тяглість упродовж століть, яку пізніше блискуче розвинув його учень Михайло Грушевський [76]. Він (В. Антонович) дійшов висновку, що розповідь про цю битву та її учасників — київського князя Станіслава та переяславського князя Олега — цілком вигадані, піддав сумніву саму реальність походу Гедиміна, віднісши його до фантастичних [37].

Коротко про науковців династії Антоновичів. Син Володимира Антоновича Дмитро (1877–1945) навчався у Київському і Харківському університетах, український історик, політичний діяч. Він стояв біля витоків Революційної української партії, був членом Української Центральної ради (заступником його голови), очолював морське міністерство України, був міністром мистецтва, очолював Посольство УНР в Італії. На еміграції Дмитро Антонович став співзасновником, ректором і деканом філософського факультету Українського Вільного Університету у Відні та Празі, створив кілька знакових праць: “Українське мистецтво”, “300 років українського театру”, та “Шевченко, як маляр”. Його підсумковою роботою, в якій він зібрав всі провідні наукові сили на еміграції, був курс “Українська культура”, в якому взяла участь велика кількість авторів, а він був головним редактором цього курсу [76].

Старший син Дмитра Антоновича Михайло (1910–1956) захистив докторську дисертацію з історії, займався дослідженням в Українському науковому інституті у Берліні та викладав у Вроцлавському і Віденському університетах, написав чотири томну “Історію України”, яка вийшла у Празі в 1941–1942 роках. Арештований чекістами у Берліні, ув'язнений у концентраційному таборі в Норильську, згодом — у Магадані. Відомий історик став співкамерником Симчича Мирослава (Кривоноса), сотенного УПА, героя бою біля села Руспир, коли в середині січня 1945 року при спробі захопити село Космач, “повстанську столицю”, від вояків УПА зазнала нищівної поразки дивізії НКВД. Втрати червонопогонників тільки в бою із сотнею М. Симчича (215 стрільців) склали: 370 енкаведистів загинуло, 50 — замерзло, 50 — померло від тяжких ран у шпиталях, загинув командир дивізії генерал

Ніколай Дергачов, Герой Радянського Союзу. Втрати карателів від бою у самому Космачі — рахунок окремих [75. — с. 189–190]. Дивізія брала участь в депортації кримських татар, інгушів, чеченців. Після Кавказу її перекинули в Карпати для винищення українського національного визвольного руху. Мирослав Симчич — 6 років в УПА, у більшовицьких таборах провів 32,5 років. У нього в тюрмі, в камері був новий підручник з історії УРСР. Михайло Антонович читав ту книжку і неймовірно сердився, бо майже все написане було суцільною брехнею і страшною фальсифікацією історії України, яку він знав досконало. Одного ранку Михайло Антонович всівся на сусідніх нарах, спав він поруч із М. Симчичем, і гортав сторінки дратівливої книжки, раптом підручник випав йому з рук, він зробив глибокий вдих, другий... Впав на бік і затих. Лікар, який невдовзі підійшов, констатував смерть. Трапилася ця трагічна подія в двадцятих числах січня 1956 року в камері номер двадцять магаданської в'язниці. Так загинув український вчений, історик, революціонер [75. — с. 532, 533].

Молодший син Дмитра Антоновича Марко (1916–2005) у молодості був одним із лідерів українського студентського руху, пізніше належав до мельниківської гілки ОУН і редагував журнал “Розбудова держави”. Від 1950 року Марко Антонович мешкав у Канаді. Він очолював Українську вільну академію наук, досліджував історію українського руху у ХІХ столітті, редагував журнал “Український історик”, займався єгиптологією, після виходу на пенсію почав дослідження українського національного відродження ХІХ–ХХ століть. З цього приводу опублікував чимало наукових праць [76].

“Отже, вся родина Антоновичів спрямувала свою діяльність на вивчення діяльності історії України, найголовніших напрямків цієї історії, написала чимало праць, які сприяли розвитку не тільки історичної науки та мистецтвознавства в Україні, а і зростанню кількох поколінь національно свідомих українських діячів, які читали ці праці, навчалися на них, використовували їхні ідеї” [76].

Володиміру Антоновичу заперечив Микола Дашкевич (1852–1908), спираючись на звістку Межигірського рукопису про здобуття Гедиміном Києва, інформація про яке була незалежною від литовсько-руських літописів [38]. Дослідник мав на увазі літопис Іллі Коща-

ківського, складений у Межигірському монастирі, який охоплює 1608–1700 роки, але перший список цього літопису містив інформацію про події за 1293–1620 роки. Відчуваючи, що на підставі одного літопису Биховця неможливо обґрунтувати ніяких стійких висновків, М. Дашкевич знайшов потрібним ввести в діло так званий Печерський чи Межигірський рукопис [39]. У цьому збірнику різноманітних відомостей відносно цікавих для нас подій під різними датами (1333, 1340, 1341 роки) з дещо відмінними варіантами повторюється одне і теж описане здобуття Гедиміном Києва. Основний текст стверджує:

"Въ лѣто ѡии Гедими(н) кнѣз(а) литовски(и), повсталъ на князѣа Кѣвского Станислава и побѣдилъ его з ру(с)кимъ и татарски(м) войскомъ на(д) рѣкою Ирпѣ(не)ю, и прогнавши татарь Кѣвъ в свою власть взя".

Тожє извѣстїє встрѣчаєся и въ другихъ мѣстахъ Межигорской рукописи. На стр. 72, въ отдѣлѣ "Ш Литвѣ", послѣ разсказа объ Эрдивилѣ, говорится: "По смерти за" того Эрдивида князѣа, пото"ни его почали шире" на"ство свое в зе"лѣ ру"кои" ро"ширати, которы"посподоу и"а сѣверо"и с Кѣвомъ, польне" и подо"емъ и иными па"ствы шержали. В" року за х"атм Гедими" кнѣ" литовски" повсталъ на князѣа кѣвского Станислава, и побѣди" его з" кѣвски" и татарскимъ во"скомъ на рѣкою Ирпѣ"ю, и Кѣвъ в" свою вла" взялъ, и зостава" Кѣвъ по" литовскою вла"ю ажъ до князѣа литовского Іагѣ"ла которы" пото" зостаъ короле" По"ски", а ш"то" по" королевскою вла" Кѣвъ ажъ до Гетмана Хме"ни"кого зостаъ". — На стр. 80-й, между прочимъ, говорится: "В лѣто ѡии. Змеръ кнѣ" литовски" Гедиминъ, которы" выгна" татарь с Кѣва, и Кѣвъ взя" во свою вла", а поне" сѣлъ сѣ" его ш"гердѣ въ ли"вѣ. — На стр. 90, упоминавъ о завоєванїи Кѣва Гедиминомъ, лѣтопись продолжаетъ: "Пото" Гедими" кнѣ" литовски" выгна" татарь съ Кѣва, и владѣли Кѣвою" кнѣзѣи литовскии. Которы" Гедими" бы" в лѣто ѡии а поне" Іагѣ"ло кро" полски" под"алъ Кѣвъ и всю зе"лю малоро"си"скую по" королевство По"ское, а ш" того часу королѣ" по"скии владѣли Кѣвою" до Гетмана Хме"ни"кого, — — — а" о батѣа, до Гедимина, бы" Кѣвъ по" вла"ю татарскою, лѣтъ сто. А ш" Гедимина взялъ Кѣвъ подъ вла"стю Литовскою...". Внизу на полѣ приписано: "ш" Гедимина до королевства Іагѣ"лова по" вла"ю литовскою бы" Кѣвъ лѣтъ ѡ". — На стр. 11-й говорится о Кѣвѣ: "и стоѣла таѣа мопа"хѣа и княженіє ажъ до царя татарского Батѣа лѣ" ѡ"с, а татарове владѣли Кѣвомъ лѣтъ сто, ажъ до князѣа литовского Гедимина коли ш"ановали. Кѣвъ Гедиминъ року х"атма". — Такимъ образомъ, извѣстїє о завоєванїи Кѣва Гедиминомъ повторяєся нѣсколько разъ въ Межигорской рукописи съ небольшими разнициами въ хронологическихъ датахъ. Повидимому, оно уцѣлѣло не въ одной только этой рукописи. [38. — с. 57]

"Безсумнѣвно, що подібне ж, якщо не те саме, повідомлення покладено в основу розповіді 2-го литовського літопису (Биховця) про завоювання Києва Гедиміном: як у літопису, так і в Межигірському рукопису зустрічаються однакові подробиці: князя Станіслава, битву при Ірпені. Літопис Биховця передає історію підкорення Києва тільки більш докладно [38. — с. 57]. Не можна думати, що повідомлення Межигірського рукопису запозичено із литовсько-руського літопису: не

кажучи про те, що в Києво-Печерському рукопису воно супроводжується хронологічною датою, якої немає у літопису, воно виконано в останній ампліфікації, яке не зустрічається в Межигірському манускрипті. З іншої сторони, розповідання Межигірського рукопису не висновлює в собі ніякої невідповідності, між іншим, як в оповіданні литовсько-руського літопису є декілька очевидних спотворень і анахронізмів. Лишається допустити, що литовсько-руський літопис і Межигірський манускрипт черпали із одного джерела, так як в протилежному випадку буде незрозумілий збіг частковостей в обох повідомленнях. При тому, заперечуючи той факт, що в основу оповідання 2-го литовського літопису про завоювання Києва було покладено повідомлення на зразок збереженого Межигірським манускриптом, трудно буде пояснити виникнення цього повідомлення.

Все питання про час приєднання Києва до Литви зводиться, таким чином, до перевірки факту, повідомленого в Межигірському рукопису. Вигадувати його не було ніякої потреби і зацікавленості в період перед 1569 роком, так як до того часу із-за Києва не було суперечок у Литви з Польщею, і якби відбулися вони, то для вирішення їх було байдуже, чи був підкорений Київ Гедиміном чи Ольгердом. Після Люблінської унії повідомлення про завоювання Києва, передане Межигірським рукописом, не могло бути вигадано. (У Межигірському рукопису є подробиця про участь татар, яка не ввійшла в літопис Биховця, але включена в Хроніку Стрийковського, який писав у другій половині XVI століття). По всій ймовірності воно запозичено ним, як і деякі інші свідчення, збережено винятково ним із більш древнього манускрипту. Легенда про завоювання Києва Гедиміном не могла бути вигадана і ради більшого возвеличення цього князя, у Межигірському манускрипті воно знаходиться окремо" [38. — с. 58].

Відносно цього повідомлення Межигірського рукопису М. Дашкевич вважає, що:

а) воно незалежне від повідомлення Биховця; незалежність повідомлення Межигірського рукопису від розповіді літопису Биховця на погляд М. Дашкевича доводиться тим, що воно має дату, якої немає в літопису Биховця і що воно вільне від тих невідповідностей, які трапляються у Биховця;

б) що обидва повідомлення, і Межигірського рукопису, і літопису Биховця, черпали з одного і того ж джерела;

в) нарешті, що повідомлення Межигірського рукопису заслуговує повної довіри.

У 1912 році вийшла праця про Київську землю приват-доцента Одеського університету, згодом незаслужено забутого і безпідставно репресованого історика Павла Клепатського (1885 – після 1938 років) [40], в якій він розглянув полеміку між обома дослідниками і, вказавши на вразливі місця обох, залишився прихильником версії В. Антоновича [41].

Сумнівався в історичності князя Станіслава і здобутті Києва Гедиміном і Михайло Грушевський (1866–1934), детально аналізуючи аргументи М. Дашкевича і відомості Межигірського рукопису [42].

Ця дискусія триває досі. Частина сучасних дослідників заперечують факт існування князя Станіслава [43]. Існують сумніви у самому факті походу Гедиміна на Київ, не кажучи вже про його датування. Однак запис у Любецькому пом'янику князя Івана Станіславича, а також згадка Афанасієм Кальнофойським у числі ктиторів Києво-Печерського монастиря самого князя Станіслава не залишають сумнівів щодо існування цього князя [44]. Такі потрійні збіги просто виключені.

Як зазначив львівський історик Леонтій Войтович *“Те ж стосується й інших фрагментів літописного тексту: Путивль згаданий як київський пригород, позаяк в даний момент Київське князівство тримала путивльська династія Ігоричів. Тому цей аргумент В. Антоновича можна відкинути. Це ж можна віднести і до Снепорода, неможливо довести, що цього пункту не існувало у першій чверті XIV століття. Отже, факти, наведені в джерелах стосовно походу Гедиміна на Київ та битви на р. Ірпінь, виглядають достовірними і їх немає підстав відкидати”* [45 – с. 4].

Нам залишається додати ще декілька слів про Снепород. У *“Списку руських дальніх і ближніх”* Воскресенського літопису серед ґрадів Київських: *“а на Суле Сньпород”* [46; 38. – с. 52]. У ярлику кримського хана Менґлі-Гирея великому князю литовському Олександрю (1506), перераховуючи землі, які нібито були надані ханом князю, говориться *“Ино почениши отъ Кіева , и Днепромъ и до устья, и Снепорожъ и*



Глинеськъ со всеми ихъ людъми, Жолважъ, Путивль зъ землями и зъ водами"... [47]. Про цю назву згадують у своїх дослідженнях також відомий мовознавець Олександр Потебня (1835 — 1891) [48] та Володимир Ламбін (1847–1908) [49].

Складніше визначити дату походу Гедиміна на Київ. Ціла низка дослідників, розглядаючи цей похід як історичну реалію, датували його по своєму. Олександр Рогов — 1322 р. [50], Леонтій Войтович — початком 1323 р. [45. — с. 4], Фелікс Шабульдо — 1324 р. [51. — с. 28, 29], Ромуальдас Батура — близько 1325 р. [52]. Мабуть — таки битва відбулася не пізніше 21 травня 1323 р., бо з листа польського короля Владислава Локетка до римського папи Іоанна XXII, датованого цією датою, випливає, що одного з учасників битви — луцького князя Лева Юрійовича — на той час не було серед живих [53]. Якщо князь Станіслав (і, напевно, переяславський князь Олег) не були вигаданими, то чому б тоді було вигадувати про участь у цій битві реального луцького князя Лева Юрійовича? Виходячи з цього у відповідності з білорусько-литовськими літописами, після завоювання Волині Гедимін *"собравши вси силы литовские и жомотские, и русские, и поиде на други недели по Велице дни на князя Станислава Киевского"* [51. — с. 26]. Великдень у 1323 р. припав на 27 березня, по Григоріанському календарю це буде 3 квітня. Литовсько-руському війську потрібно було подолати більше 400 кілометрів від Луцька до Ірпеня, по Ю. Зв'ягину [20. — с. 274] піше військо при переходах на велику відстань за добу додало 20 кілометрів, тобто сам похід продовжувався три тижні, по ходу потрібно було додатково оволодіти Овручем і Житомиром, тобто на Ірпені Гедимін міг бути десь через місяць. За цей період повинь вже відбулася і грунт заплави ріки уже підсохнув після повеневої води. *Ірпінська битва і загибель князя Лева Юрійовича мали місце між 27 березня і 21 травня на останньому тижні квітня по Юліанському календарю, а по Григоріанському — на першому тижні травня 1323 року.*

"Таким чином абсолютно різні джерела вказують на достовірність походу князя Гедиміна на Київ та битву литовсько-руського війська навесні 1323 року на річці Ірпін з татарами. Тобто приєднання Києва та київського князівства до нової Великої Литовсько-Руської держави відбулося у 1320–1322 роках. Скоріше "Історія Русів" правильно зазна-

чає 1320 рік з тим розрахунком, що у 1321–1322 роках відбулися дві попередні битви між татарами з одного боку та з русичами і литвинами — з другого, у яких явний переможець не виявився. І тільки у битві 1323 року на річці Ірпінь татари зазнали остаточної поразки” [57. — с. 214].

Про етапне завоювання литвинами Південно-Західної Русі пише М. Дашкевич у своїй книзі. “Ми розрізняємо в цій розповіді сплав достовірних звісток про чотири чи три різночасних спрямувань литовських князів з метою захоплення південно-руської території, а іменно: 1) про сутичку Гедиміна з князем Луцьким; 2) про війну його з князем Володимирським; 3) про захоплення Овруча і Житомира; 4) про підкорення Києва і решти частини Київської землі. Два останніх придбання Гедимін міг зрештою здобути в один похід. У Познанському списку литовсько-руського літопису, який ми бачили у бібліотеці Оссолінських у Львові, опис битви з Володимирським князем Володимиром (Андрієм — Авт.), має особливий заголовок, при чому рік не встановлений; далі говориться: І потім піде на князя Лева Луцького” [38. — с. 63].

Хан Узбек (1282–1342), який займав золотоординський престол у 1313–1342 роках, був, безперечно, наймогутнішим з правителів Золотої Орди, при якому ця держава досягла найбільшого розквіту [54]. З цієї причини князь Ольгімант– Михайло Міндовгович, зайнявши київський престол навесні 1323 р., невдовзі його втратив. Литва намагалася консолідувати сили і 2 жовтня 1323 р. у Вільно було підписано мирний договір між Литвою, Лівонським орденом, Ригою і Данією, а наступного року і з Тевтонським орденом. Але Путивльська династія повернула собі Київ за допомогою ординців, васал яких — новий київський князь Федір (схоже, брат Володимира-Івана та Станіслава-Терентія Івановичів) — у 1331 р. напав на обоз новгородського владика разом з ординським баскаком.

Наступ Великого князівства Литовського на Галицько-Волинське і Київське князівства, що були у сфері впливу Золотої Орди, викликали військову протидію Узбека. М. Стрийковський повідомляє про участь допоміжних загонів ординців у боях з литовськими військами на стороні волинян і киян. Крім того, в 1324 р. у Никонівському літописі

появився запис: “Цар Азбък посилал князей Литву воевати; и много зла сотвориша Литве, и с многим полоном прийдоша в Орду” [51. — с. 31].

Вже 1324 р., під час боротьби за спадщину Романовичів, хан Узбек намагався втручатися в ці справи, саме його позиція дозволила досягти компромісу, за яким престол зайняв Болеслав-Юрій Тройденевич, а литовський претендент Любарт-Дмитро Гедимінович змушений був погодитися на уділ у Східній Волині [55]. Литовсько-ординська угода 1324 р. не могла обійти проблему Київського князівства. Очевидно, що саме тоді воно було повернене Путивльським Ольговичам. З тієї ж причини ні Длугош, ні прусько-лівонські хроністи не повідомили про включення до складу Литви Київської землі, що так вразило В. Антоновича і П. Клепатського [45. — с. 5–6].

Князь Федір Іванович перебував у Києві до 1362 р. (як свідчить Густинський літопис) [56]. Після розгрому ординців на Синіх Водах великий князь Ольгерд Гедимінович прогнав з Києва ординського васала і посадив у Києві свого сина Володимира.

У 1362 р., після битви на Синіх Водах, майже вся нинішня Правобережна Україна перестала платити ординську данину — вихід (Галицько-Волинська держава у 1253–1260, 1263–1264 рр., а потім знову у 1300 р. звільнилася від ординської опіки, але Узбек у 1324 р. відновив цю залежність). У 1362 р. у Києві з’явився князь Володимир Ольгердович, який спочатку періодично продовжував платити ординську данину — вихід і карбував монету, набиваючи свій знак на аверсі ординських монет. І лише після 1380 р. Київщина та Чернігівщина перестали бути ординськими васалами. Велике князівство Московське та його сусіди залишалися ординськими данниками до 1480 р. (інформація львівського історика Л. Войтовича). “Однак протягом усього XIV ст. в окремих князівствах ще лишалися монгольські баскаки і продовжували виплачувати ярлик. Хоча Литва і приєднала до себе чималу частину руських земель, але й Гедимін, і Ольгерд за право володіти ними мали постійно виплачувати данину Золотій Орді” [58].

Це, звичайно, не зменшує значення битви на річці Ірпені.

Залишилося відповісти на найбільш складне питання — де саме відбулася Ірпінська битва 1323 року? Безсумнівно, битва відбувалася

на річці Ірпінь недалеко від Києва. Це могло статися тільки у двох місцях. Після взяття Житомира Гедимін йшов на Київ, дорога до столиці пролягала через річку Ірпінь біля міста Білгород (сучасне село Білогородка, 25 км від Києва), де його могли зустріти війська коаліції під командуванням київського князя Станіслава. Інше можливе місце — дорога на північ від Києва через річку Ірпінь, біля сучасного села Демидів, де могла також відбутися Ірпінська битва 1323 року. За відомим краєзнавцем Лаврентієм Похилевичем (1816–1893) “... Ця знаменита перемога відбулася біля самої Білогородки, де Татари з малочисельними полками Київськими намагалися перешкодити переправі Гедиміна через ріку” [59. — с. 58]. Там же у Похилевича Л. у літописця, виданого Данилевичем, описується битва Гедиміна під Білогородкою за 6(?) миль від Києва “Тут відбувся бій і різня велика. Бог допоміг Гедиміну” [59. — с. 58]. За Феліксом Шабурьдо литовці “поблизу Білгорода на р. Ірпінь розгромили основні сили київського князя Станіслава...” [51. — с. 27]. Інші дослідники, вказуючи, що битва мала місце біля с. Білогородки, не намагалися щось конкретизувати.

Археологічні дослідження давньоруського Білгорода (І. П. Хрущов, В. Б. Антонович, В. В. Хвойка, Б. О. Рибаків, Ю. С. Асєєв, П. А. Раппопорт, Д. І. Бліфельд, Г. Г. Мезенцева) торкалися самого городища давнього міста та його посадів і, зрозуміло, що місця битви у заплаві р. Ірпінь не виявили.

За М. Стрийковським битва відбулася за 6 миль від Києва. “Синопис Київський” повторив цю інформацію, подавши, що битва мала місце за 6 миль або 30 верст від Києва, німецька миля дорівнює 7,42 кілометра [57. — с. 331], вона налічувала тоді 5 верст, в свою чергу верста налічувала 1,48 або  $\approx 1,5$  км. і відстань від місця битви до Києва складає 44,52 км. або приблизно 45 км. За М. Карамзіним битва відбулася за 25 верст від Києва, тобто біля 37,5 км. Кілометровий стовп на сучасній автомобільній дорозі на острові Ірпеня біля села Демидів знаходиться на 37-му кілометрі від Києва. Враховуючи, що на той час дороги були не такі прямі (місцевість була значно лісистішою), то складається, що Ірпінська битва 1323 року відбулася на острові річки Ірпінь біля сучасного села Демидів Вишгородського району Київської області.

На користь Демидова свідчить наступна інформація. Згідно з повідомленнями Лаврентія Похилевича на острові, утвореному двома рукавами Ірпеня, біля села Демидів до початку XIX століття був розташований скит Межигірського монастиря з двома церквами дерев'яними: в ім'я Усікновення голови Іоанна Предтечі і Різдва Пресвятої Богородиці, які існували з незапам'ятних часів [60. — с. 14, 88]. Церкви Усікновення голови Іоанна Предтечі зазвичай ставили для вшанування загиблих вояків. Це урочище носить назву “Церковне” і мешканці села Лютиж, яким належав острів на Ірпені, за 6 кілометрів ходили молитися і звершувати духовні потреби у Демидівський скит. Межигірському Спасо-Преображенському монастирю належали по Україні на дочірніх засадах три монастирі і лише один скит [61]. Звідси висновок: для заснування скиту потрібно було мати досить вагомі причини. Скит проіснував по 1786 рік — часу закриття Межигірського монастиря по політичним мотивам (був своєрідним духовним представництвом Запорізької Січі). Церкви скиту були розібрані, з них до 1800 року була побудована у Лютежі одна Богородицька церква [60. — с. 14–15].

На користь того, що скит був древнім і заснованим на місці битви 1323 року свідчить також наступне. Під час визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького 17 липня 1651 року в Демидові і біля Ірпеня відбувся бій козаків і литовських жовнірів, підрозділ яких з Чорнобиля йшов на Київ (8000 бійців, п'ята частина основних сил литовського війська). Події розвивалися наступним чином. 16 липня козацький загін, що забезпечував відхід основних сил козацького війська, у жорсткій битві був повністю розгромлений. Литовський стольник Вінцент Гонсевський святкував перемогу у Димері. За цей час основні сили козацького війська (командири полковники Антон Жданович і Філон (Антон) Гаркуша) відступили за річку Ірпінь в районі села Демидів. Основна частина війська переправилася по довжелезному мосту на правий лютезький берег і зайняла оборону. За свідченнями старожила Оксентія Пашука у 1931–1932 роках довжина мосту через рукав Ірпеня і болотисту заплаву до острова сягала 200 метрів. Менша частина козаків на Демидівському боці облаштувала перед мостом плацдарм, викопала шанці (окопи), встано-

вила протикавалерійські перепони. Наступного дня 17 липня між Димером і річкою Ірпінь розпочався бій. Невеликий загін литовців вирушив з Димера провести розвідку боєм. Угледівши ворога козаки вискочили з окопів і кинулися навперейми. Мостом із правого берега поспішали все нові і нові ватаги бійців. Зав'язалася серйозна бійка. І ось у розпал бійки з Димера навалилися основні сили литовців. Після цієї битви біля урочища Старий Демидів, де чорнобильська дорога пересікає річку Кізку, від нього північніше у 150 сажнях знаходиться у дубому лісі скопчення великої кількості (більше 200) давніх могил. Ймовірно, це могили козаків Гаркуші, відступавших від Чорнобиля, настигнутих і розбитих тут загоном Гонсевського [59. — с. 22]. Після бою хвалькуватий Гонсевський написав Радзивілу наступне: “Повідомлений про се, вискочив я на поміч, щасливо вдарив по шанцях — так що і шанці, і міст той, дуже довгий і болота просторі вкрилися трупом, а полковники, урятувавши себе і недобитків спаленням мосту, втекли тої ночі до Києва”. Але Вінцент Гонсевський Радзивілу, м'яко кажучи, збрехав. Ось як про цю битву інформував московського царя на той час нейтральний його посол Г. Богданов. “Київський полковник Антон (Гаркуша) з козаками, не допускаючи польських людей до Києва, зустрів їх за 15 верст (насправді, за 25 верст — Авт.) і польські люди з козаками вчинили бій, і козаки польських людей побили і до Києва їх не допустили”. Надвечір бойові дії завершилися, Гаркуша відстояв переправу, ірпінський міст було спалено, противник не міг переправитися і, як раніше, тупцював у Демидові. Війська розділяла непрохідна ірпінська заплава. Але вночі козацькі корпуси Гаркуші і Ждановича несподівано полишили оборону Ірпеня і відступили до Києва. У цей час з-під Чернігова поспішало на Київ військо князя Радзивілла Януша, націлившись на переправу біля села Вишгород. Порадившись Гаркуша, Жданович та генеральний писар Іван Виговський, який проїздив з Полтави, вирішили Київ здати литовцям і таким чином зберегти військо. Тож Януш Радзивілл фактично увійшов у безлюдний Київ [62].

Межигірський літопис (1608–1700 рр.) [63], що входить до Межигірського рукопису, на думку В. Антоновича складений у Межигірському монастирі та списаний зі збірника Іллі Коцаківського, в якому він

складає одинацятую статтю. Тому він передає місцеві вісті, які стосуються цієї обителі, як наприклад, детальна розповідь про кончину і поховання Межигірського ігумена Варнави Лебедовича (1663), чи повідомлення про пожежу в монастирі (1665). По виборі повідомлених фактів цей літопис звертає переважно увагу на козацькі рухи (їх боротьбу з ворогами України — Авт.), а потім на події, іноді досить неважливі взагалі, але які становлять очевидно велику зацікавленість для літописця з місцевої точки зору: ті місцевості, на долю яких він майже винятково звертає увагу, це: місто Київ та області Київська та Переяславська: тут він відзначає факти чисто місцевого характеру, як: пожежа Київського замку (1608), спорудження колодязя в огорожі Михайлівського монастиря (1625) митрополитом Іовом Борецьким, освячення Воскресенської церкви у Переяславі (1627). Потім літописець додає декілька відомостей, що відносяться до історії православної ієрархії: про кончину і поховання патріархів і митрополитів (особливо детально освітлюється поховання Петра Могили (1647) і декілька відомостей про лихо і нещастя, які спіткали зацікавлені ним області, і про помічених в них явищах природи: це замітки про мор, сарану, зливові дощі, землетруси, сонячні затемнення. Про бої козаків з литовським військом у Межигірському літописі повідомляється наступне: *“Року 1651 князь Радивіл до Києва прийшов і місто Київ спалив, потім від страху козацького і сам мусив відступити до Білої Церкви ледве умкнув при митрополиті Косові”* [63]. Бій, що відбувся 17 липня 1651 року за 25 кілометрів від Межигірського монастиря між литовським військом під орудою Вінцента Гонсевського і українськими козаками Гаркуші і Ждановича не заслуговує уваги літописця — видно це була локальна сутичка, яка не вплинула на долю України і Демидівського скиту, недалеко від якого відбулися військові дії (декілька сотень метрів). Якщо вже Межигірським літописом відзначена така незначна подія, як спорудження колодязя в огорожі Михайлівського монастиря, то любі дії, пов’язані з Демидівським скитом, починаючи від його заснування чи його облаштування обов’язково були б зафіксовані літописцем, тим більше, що Демидівський скит — дочірня культова споруда Межигірського монастиря. Таким чином, беручи до уваги, що Межигірський літопис не приділив уваги військовим діям 1651 року,

що відбулися недалеко від скиту, не надає інформації про заснування скиту, можна допустити, що скит, де було за незапам'ятних часів дві дерев'яні церкви, про які писав Л. Похилевич, було засновано в пам'ять полеглих воєнків Ірпінської битви 1323 року.

У лютому – березні 1931 року було прийнято рішення побудувати гідротехнічні споруди Київського укріпрайону для заболочування підступів до переднього краю оборони на заплаві Ірпеня. Планувалося побудувати через річку Ірпінь три земляних греблі: біля хутора Червоний, сіл Демидів і Козаровичі [22].

*Гребля через Ірпінь біля села Демидів мала довжину 1200 метрів і середню висоту 6 метрів. Траса греблі проходила по древній дорозі з перенесенням її на початку на 30 метрів на захід від мосту через старе русло Ірпеня біля Демидова. За свідченнями старожилів земляна гребля на острові Ірпеня зводилася на місці древніх поховань (плоский курган висотою близько 2 метрів, довжиною близько 100 метрів). Насипання ґрунту виконувалося поверх поховань, менша частина плоского кургану пішла в тіло насипу, а більша його частина залишилася в стороні.*

Роботи із укладання землі в тіло греблі розпочалися в червні 1931 року. До повені 1932 року не був закінчений водоспуск (не облаштоване днище), не була зімкнута на руслах річки земляна дамба. Внаслідок проходження повені весною 1932 року 10 квітня на Демидівській греблі було розрито водоспуск на глибину 6–7 метрів і розширені не засипані отвори дамби. Відновлення зруйнованої греблі – земляні й бетонні роботи виконувалися влітку 1932 року. З 1 листопада при допомозі районних організацій Димерського району роботи були форсовані й у середині грудня гребля була відновлена. До цього терміну були відновлені греблі, які одночасно будувалися біля села Козаровичі і хутора Червоний.

Повінь 1933 року була катастрофічною. Прогнозоване Гідрометеорологічним інститутом надходження води під час повені планувалося у 150 м<sup>3</sup>/сек, фактично було – 660 м<sup>3</sup>/сек. 21 березня до 5 годин коло греблі біля села Демидів горизонт води верхнього б'єфу перевищив горизонт греблі з переливом води через верх. За півгодини до цього з огляду на підйом води були здійснені заходи для утворення додаткового отвору на острові (була підірвана вибухівка, закладена поперед-



ньо в тіло греблі — Авт.). Однак, це не призупинило швидкого наростання горизонту води. Прорив тіла греблі відбувся під правим берегом і біля старого русла лівого берега. Протягом однієї години внаслідок переливу води через гребінь греблі відбувся розмив землі біля лівого відкритку водоспуску. Біля 7 години 21 березня після значного розширення водою отворів у тілі греблі розпочалося падіння горизонту води верхнього б'єфу греблі. *Земляна частина греблі біля села Демидів була зруйнована в чотирьох місцях. Біля лівого берега на старому руслі на 60 метрів при середній глибині до 7,5 метрів. На острові в місці штучного руйнування на 65 метрів при глибині до 4,5 метрів. Біля лівого відкритку водоспуску на 80 метрів при глибині до 4,5 метрів. У місці переливу біля правого берегу на торф'яній основі на 75 метрів при глибині до 5 метрів.*

Через відсутність своєчасного фінансування відновлювальні роботи по Демидівській греблі розпочалися у другій половині липня 1933 року, а закінчити їх потрібно було до зимових морозів. Підвезення ґрунту на острів, де вибухом, а потім повеневими водами було створено отвір у 65 метрів, найближчим часом стало неможливим, як із лівого, так із правого берегів через розмиви греблі в цих місцях, які потрібно було засипати ґрунтом. Розпочав працювати фактор часу. Тому погляд керівників будівництва Демидівської греблі зупинився на плоскому кургані, що знаходився на острові поруч, ґрунт якого пішов на заповнення отвору на тому ж острові. Насипний ґрунт плоского кургану розроблявся легко, транспортувати його було недалеко, до того ж твердим покриттям того ж острова, намітого природою. Останки загиблих були перепоховані на сільському цвинтарі Демидова, який донині діючий. Протести грабарів із Лютежа, що гріх розкопувати братську могилу, до уваги не бралася. Так, братське поховання загиблих воїнів Ірпінської битви 1323 року через 610 років увійшло в Демидівську греблю — гідротехнічну споруду Київського укріпрайону. Спочатку ґрунт в греблю з метою його економії насипався поверх древніх поховань — плоского кургану, а потім залишок цього плоского кургану пішов на заповнення отвору греблі, штучно створеного вибухом під час катастрофічної повені 1933 року.

Прийнятими заходами була відновлена гребля на річці Ірпінь тільки біля Демидова, яка знову піддалася розмиву під час повені весною 1935 року.

У смузі Київського укріпрайону на річці Ірпінь гребля біля села Демидів виконала певну роль під час війни — на 2 метри була піднята вода, яка заболотила заплаву річки і завадила німцям 11 липня 1941 року форсувати Ірпінь і з ходу захопити Київ з півночі та заходу.

Зібрані свідчення учасників і очевидців будівництва дамби через заплаву річки Ірпінь від села Демидів в сторону села Лютіж Вишгородського району Київської області. Оригінали свідчень з підписами очевидців, витягами їх паспортів зберігаються в Демидівській сільській раді, там же знаходиться й аудіокасета із звукозаписом їх одкровенень.

Для підтвердження свідчень учасників і очевидців будівництва вищеназваної дамби рішенням виконкому Демидівської сільської ради створена комісія в складі: голова комісії — Дідок Василь Олексійович, Демидівський сільський голова; члени комісії — Костюченко Володимир Йосипович, депутат Демидівської сільської ради; Івакін Всеволод Глібович, керівник археологічної експедиції, кандидат історичних наук; Саюк Володимир Павлович, громадський діяч, краєзнавець.

Зібрані свідчення Єрченка Івана Григоровича, протокол від 12 вересня 2013р. [64], Пашука Оксентія Івановича, протокол від 12 вересня 2013р. [65], Єрко Євгенії Іванівни, протокол від 12 вересня 2013р. [66], аудіокасета зі звукозаписом свідчень Єрченка Івана Григоровича та Пашука Оксентія Івановича, 12 вересня 2013 р. [77].

## **1. Свідчення Єрченка Івана Григоровича [64].**

Володимир Саюк: Книга в трьох томах “Країна Моксель, або Московія” Володимира Білінського, 2010 р. говорить, що Ірпінська битва 1320-х років була вирішальною для українського народу. Тоді вже, як кажуть, стало питання честі: чим ми гірші від тих же росіянь? І тому стаття, що була опублікована в газеті “Вишгород” в 2006 р. 28 жовтня, автор Єрченко Іван Григорович, послужила поштовхом для дослідження цієї битви. Ситуація склалася так, що на місці, де відбулася

битва і поховали загиблих воїнів, насипали греблю біля с. Демидів — гідротехнічну споруду Київського укріпрайону для заболочення заплави р. Ірпінь під час війни, коли буде наступати ворог.

Дідок В. О., Демидівський сільський голова відзначив, що цю справу треба задокументувати, тому вирішили, що статтю, яка опублікована, оформити документально. На жаль, та людина, ще давала інтерв'ю Єрченку І. Г., 1904–1905 років народження, родом з Лютежа, брала участь в цій грабарній перевозці землі — вона померла. Але сліди залишилися. Розмова відбулася в 1975 р. і тому з подачі Василя Олексійовича надамо слово Івану Григоровичу Єрченку, він розкаже як це було, а потім зачитаємо цю статтю, може він щось до зачитаного добавить. Іване Григоровичу, говоріть, будь ласка.

Єрченко І. Г.: Я живу в смт. Димер, вул. Кошового, 18, 1926 року народження, а батьки мої переїхали із с. Бірки в с. Круги (переселенці із затопленого Київською ГЕС села). Ну, і туди ж, у Круги, переїхав із села Лютіж Мельниченко Іван Микитович. В той період, 1975 року я працював головним бухгалтером у республіканському розпліднику “Фазан”, що в с. Глібівка. Одного літнього дня директор Микола Аксентьев каже: “Сьогодні по обідній перерві буде у нас цікава зустріч. Доповідь і відповіді на питання надаватиме світового рівня штангіст Леонід Жаботинський. Він відпочиває у санаторії “Зеніт”, де спортивна база між с. Глібівка і с. Ясногородка. Там же він тренує старшого лейтенанта, родом із Білорусії, на штангіста, і з ним тренер збройних сил СРСР”. Леонід Жаботинський розпочав розповідати як він їздив у Японію, як там справи, про спортивні всякі нюанси. Тут дзвінок, покликали директора до телефону, він і каже мені: “По справах викликають у Київ”. А я щоб подякував, потиснув руку Леоніду Жаботинському після його розповіді про Японію. Коли закінчилася ця зустріч, мені самому стало цікаво, як ця жива людина може піднімати у півтони вантаж, я звернув увагу на його руку — вона ширша була від моєї руки, але товщина була в три-чотири рази більша. Так і відчувалося, що скільки м'язів, сили в його руках, щоб піднімати такий вантаж. Після закінчення цієї зустрічі я поїхав у Круги. У батька в Кругах була садиба, 65 соток городу. Я на цьому городі працював, там 15 соток було ягід, квіти та інше. Енергія у мене була велика і я їздив велосипе-

дом у Круги. Їду по Кругах, — сидить і курить на кладці Іван Микитович. А раніше ми жили хата проти хати, потім він хату свою продав і купив у іншому місці. Я не міг не зупинитися, став біля нього і вирішив йому розповісти з ким я познайомився, з якою великою людиною, як Леонід Жаботинський. А він після каже: “Я тобі розкажу, як я на грабарці працював, як робили насип дамби між Лютежем і Демидовом”. Прізвища людей назвав, які з ним працювали.

Саюк Володимир: Я зачитаю статтю Івана Єрченка за розповіддю Івана Мельниченка, що була надрукована в газеті “Вишгород” 28 жовтня 2006 р., №43, “Де підписали мир(версія)”.

– Одного разу житель села Кругів Іван Микитович Мельниченко, який сам родом з Лютежа, розповів мені таку історію. Під час весняної повені на річці Ірпінь із Демидова до Лютежа два-три тижні і більше людей перевозили човнами. Дорога Димер — Київ була на той час стратегічною, оскільки кордон Радянського Союзу з Польщею проходив у Житомирській області. Першочерговим завданням стало зробити через ірпінську заплаву земляний насип. На той час по ірпінському болоту проходили два русла річки, старе — біля Демидова, а нове — там, де зараз залізобетонний міст. Для будівництва дамби було виділено багато підвід-грабарок із села Лютіж. Між старим і новим руслами річки Ірпінь — великий плоский піщаний курган довжиною більше 100 метрів, що мав назву в народі “Церковне”. На ньому тоді вже не було ніяких будівель, і землю для насипу, в першу чергу, почали брати звідти. Спочатку все йшло добре, потім з’явилися людські кістки червонуватого кольору (знак того, що це було давнє поховання). На грабарці працювало багато старих вояків I Світової війни. Вони самовільно побоялись зносити братську могилу, а надіслали свого обліковця до керівництва. Повернувшись, обліковець наказав: “Все в дамбу”. (Це й не дивно. Імперська Росія, наскільки це було можливо, намагалася викорчувати пам’ятники старовини, бо завжди була захищена в тому, щоб Україна не мала своєї історії).

Невисокий грабарник знайшов велику людську кістку (від коліна до стегна), приставив до своєї ноги: вона була довша, ніж вся його нога. Із нього почали сміятися, що він годиться в дітки тому далекому предку. Образившись, він швидко поніс кістку до свого воза...

Історія України-Руси свідчить, що на річці Ірпінь загинули татарські принци Тимур і Дивлат. Можливо, “Церковне” і є братська могила на місці великої битви, з якої почалося визволення України-Руси від монголо-татарської навали. Археологи повинні здійснити розкопки на місці, де був насипаний курган. На щастя, місце плоского кургану “Церковне” збереглося. Навесні, або восени, коли виорані землі на заплаві, то колір землі, де був насипаний курган, — пісочно-сірий, а на заплаві — торф’яно-темний. Якщо їхати із Демидова на Київ, то метрів за 50–70 до мосту із правого боку є підвищення ґрунту. Це і є місце кургану. Іван Єрченко, смт. Димер.

Саюк Володимир: Іване Григоровичу, може ще щось добавите?

Єрченко Іван: Більша нічого не буду добавляти, єдине у мене питання, чому місце, де був насипаний курган, носить назву “Церковне”?

Саюк Володимир: Згідно книги Лаврентія Похилевича “Сказания о населенных местностях Киевской губернии” [60] на острові, між двома рукавами р. Ірпінь, з незапам’ятних часів був скит Межигірського монастиря з двома дерев’яними церквами: Усікновення голови Іоанна Предтечі (зверніть увагу на назву першої церкви) і Різдва Пресвятої Богородиці, які, ймовірно, побудовані в пам’ять загиблих воїнів під час Ірпінської битви 1320-х років. Довгий час мешканці села Лютіж ходили по 6 км. молитися і звершувати духовні потреби в ці дві церкви упом’янутого скиту. Ці дві скитські церкви були розібрані, 1800 року з них була побудована Лютезька Богородицька церква. У Демидові була Михайлівська церква, побудована 1762 року. До побудови церкви мешканці Демидова, ймовірно, відвідували ці дві скитські церкви. Ось чому ця місцина на острові р. Ірпінь носить назву “Церковне”.

Достовірність інформації, викладеної мною у приведеному вище свідченні, підтверджую

підпис (Єрченко І. Г.)

12 вересня 2013 року

## 2. Свідчення Пашука Оксентія Івановича [65].

Саюк Володимир: Кожен день життя, його, як кажуть, Бог посилає і нічого на нього обіжати. Оксентію Івановичу, декілька днів тому я з Вами говорив. Ви розповідали, як насипали цю дамбу, і з яких місць брали землю і про цей курган на острові, і що під час насипання ґрунту з нього було багато людських кісток, і що частину їх завезли і поховали на кладовищі села Демидів, а частина пішла в дамбу. Давайте почнемо так, я буду задавати питання, а Ви, будь ласка, відповідайте.

- Ваше прізвище, ім'я, по-батькові?

- Пашук Оксентій Іванович.

- Рік народження. місяць, дата, Ваша адреса мешкання?

- 1924-й, 28 лютого, Демидів, вул. Садова, буд. 21.

- Розповідайте, будь ласка, коли почали дамбу насипати через заплаву річки Ірпінь від Демидова до Лютежа, які це роки були?

- Бачте, це ж трудне діло, я тоді пацаном ще був. Десь у 1929 р., а може пізніше.

- А закінчили коли насипання дамби?

- А закінчили... Довго робили... Може, 1935 рік.

- Ви говорили, що 1934 рік?

- Може, 1934 рік. Довго дамбу будували.

- Звідки брали ґрунт, з яких місць? Крім цього кургану, звичайно. Звідки насипали дамбу?

- Брали землю із під лісу, велося насипання дамби зі сторони Лютежа до нового русла р. Ірпінь. Брали землю від села Демидів, де люди багаті жили, їх розкуркудили, у них забрали їхні землі, там і зараз видно ями розкопані. Насипання дамби велося зі сторони Демидова, через старі русла р. Ірпінь був дерев'яний міст довжиною до 200 метрів (до острова). По новому руслу річки Ірпінь в початковий період будівництва дамби плавала землечерпалка, яка углиблювала дно річки (мосту не було). Хазяїн землечерпалки — німець Келлер. Коли в Німеччині відбулася зміна влади (до її керма прийшов Гітлер і нацисти), то він землечерпалку продав і виїхав у Німеччину.

- А зносили курган і землю брали з нього потім?

- Коли роботи майже закінчили (не було засипане старе русло річки Ірпінь біля села Демидів), то перший весняний паводок трохи розмив дамбу. За літо до зими дамбу насипали повністю. Так той курган на острові ще не був зайнятий. Наступний весняний паводок сильно розмив дамбу і для заповнення розмивів дамби не вистачало землі. Крім ґрунту, який брали із села Демидів і біля лісу зі сторони села Лютиж, почали розкопувати курган. Курган, він лентою так тягнувся-через острів до дамби і на тій стороні дамби також був. Довжину мав метрів сто. Розкопали той курган і забрали в дамбу всю землю.

- І в тій землі із кургану появилися кістки?

- Ну, я того не бачив, як вони викопували їх. Але в ґрунті, привезеному із кургану, бачив кістки і багато їх було, черепи і кості людські. Говорили грабарі, що це напевно побиті поляки. Ми, пацани, туди гуляти ходили, а грабарі катали нас на підводах, так нам цікаво було кататися. А де ті кістки ділися? На цвинтар села Демидів їх відвезли, викопали велику яму і там їх поховали.

- Відвезли на кладовище кістки?

- Так, але, можливо, щось і в дамбу поклали.

- Це був 1933-й рік, Ви казали?

- Так, 1933-й рік, голодовка. Тут народу було стільки, що страшно — сім'ями наїзджали грабарі тії. Голодували люди, їдальня була для них спеціальна.

Достовірність інформації, викладеної мною у приведеному вище свідченні, підтверджую

12 вересня 2013 року

підпис (Пашук О. І.)

### 3. Свідчення Єрко Євгенії Іванівни [66].

24 жовтня 1925 року народження, адреса мешкання: Демидів, Київська, 56.

Дідок Василь: Євгеніє Іванівно, що Ви можете розповісти про насипання дамби через заплаву р. Ірпінь від села Демидів в сторону села

Лютіж, чи бачили Ви плоский курган на острові між двома рукавами р. Ірпінь?

Єрко Євгенія: Жили ми біля річки і моя мама мене брала часто з собою, коли йшла до річки Ірпінь прати білизну, то весь час кидався в очі мені той плоский курган на острові по праву руку від дамби. Наша хата була третьою від початку дороги на Лютіж. Коли почали дамбу насипати, то у нас у дворі грабарники ставили коней на ніч. А потім нас знесли, так як хата попадала під трасу нової дороги. Нам виплатили компенсацію і побудували ми нову хату на батьковій землі, зараз це вул.. Київська, 56.

Достовірність інформації, викладеної мною у приведеному вище свідченні, підтверджую

12 вересня 2013 року підпис (Єрко Є. І.)

Комісія засвідчує достовірність підписів Єрченка Івана, Пашука Оксентія, Єрко Євгенія, що надали вищенаведені свідчення.

Голова комісії підпис (Дідок В. О.)

Члени комісії підпис (Костюченко В. Й.)

підпис (Івакін В. Г.)

підпис (Саюк В. П.)

12 вересня 2013 року

Відкритий лист директору “Роскартографія”, індекс 117997, ГСП-7, м. Москва, вул. Кржижановського, 14, корпус 2.

Уважаемый господин директор “Роскартографии”!

К Вам обращаются с Украины от Демидовского сельсовета Киевской области со следующей убедительной просьбой. В 1931–1933 годах для Киевского укрепрайона выполнялись работы по возведению земляной плотины длиной 1200 метров на пойме реки Ирпень возле села Демидов. По свидетельству старожилов земляная плотина средней высотой 6 метров возводилась на месте древних захоронений (плоский



курган на острове реки Ирпень высотой около 2 метров, длиной порядка 100 метров). Насыпь грунта производилась поверх захоронений и меньшая часть плоского кургана ушла в тело плотины, а большая его часть осталась в стороне. При восстановлении разрушенной от размыва уже насыпанной плотины катастрофическим паводком весной 1933 года грунт оставшегося плоского кургана был уложен в отверстие плотины на острове длиной 65 метров и глубиной до 4,5 метров, а останки (кости) погибших были перезахоронены на сельском кладовище, поныне действующем. Для составления технического проекта плотины в 1931 году была проведена топографическая съемка местности. Для определения объемов земляных работ необходима крупномасштабная топографическая съемка масштаба 1:5000 или хотя бы 1:10000. В Киеве, в украинском картгеофонде есть топографические карты только масштаба 1:25000 съемки 1932 года, при этом масштабе плоский курган на карте не показан, а топосъемки более крупных масштабов сохраняются в Москве (такую нам дали информацию). Топографическая съемка местности масштаба 1:5000, или 1:10000 в районе острова реки Ирпень возле села Демидов даёт возможность определить точно место, площадь и высоту плоского кургана, то есть определить объем древних захоронений, вынести и закрепить на местности контуры братской могилы, а время проведения сражения можно определить по результатам археологических раскопок методом изотопного анализа останков (костей) погибших (такая возможность существует). По информации летописей, а также других источников в районе поймы реки Ирпень возле села Демидов 17 июля 1651 года состоялся бой полков казаков Богдана Хмельницкого и литовского войска князя Януша Радзивилла, а ещё раньше в мае 1323 года состоялась битва литовско-древнерусского войска с войском Золотой Орды и её васалов, в которой ордынцы потерпели крупное поражение — были разбиты наголову. На месте битвы наших предков с войском Золотой Орды, а также бою казаков Б. Хмельницкого с литовским войском 17 июля 1651 года необходимо воздвигнуть памятники — долг потомков отдать дань уважения подвигу древних защитников нашей Земли.

Если у Вас в “Роскартографии” сохранилась топосъемка 1931 года по оси земляной плотины на острове реки Ирпень возле села Демидов

дов масштаба 1:5000 или 1:10000, или ещё более крупного масштаба, то убедительно просим прислать почтой ксерокопию карты по адресу: 07335, Украина, Киевская область, Вышгородский район, село Демидов, сельському председателю Дидок В. А.

С уважением,  
Демидовский сельський председатель      підпись  
(Дидок В. А.)

Бывший топограф, инженер-гидротехник, краевед      підпись  
(Саюк В. П.)

У зв'язку з тим, що між державами Російська федерація і Україна затіяна війна, то лист, який подається, не був надісланий адресату.

Будемо надіятися, що ця гібридна війна між двома державами скоро закінчиться і лист директору "Роскартографії" буде надіслано поштою з номенклатурою мапи, і, можливо, цю топографічну мапу крупного масштабу знайдуть і ксерокопію її надішлють у Демидів, у сільську раду.

### **Висновки відносно визначення місця, де відбулася Ірпінська битва 1323 року**

Із двох ймовірних місць (Білогородка і Демидів) приведені факти свідчать на користь Демидова.

Перше. Відстань від Києва до місця битви складає 6 миль, або 44,5 кілометрів (М. Стрийковський, "Синопис Київський"), по М. Карамзіну — 25 верст або 37,5 км. Кілометровий стовп на острові Ірпеня на автомагістралі показує зараз відстань 37 кілометрів (від центру Києва — головпоштампу). Село Білогородка, ймовірне місце Ірпінської битви, розташоване на відстані 25 кілометрів від Києва.

Друге. Заснування з давніх давен Демидівського скиту, де було дві церкви, із них одна носила ім'я Усікновення голови Іоанна Предтечі, свідчить, що скит засновано на місці великої битви для вшанування полеглих вояків. Відносно сутички жовнірів-литовців В. Гонсевського із українськими козаками Ф. Гаркуші 17 липня 1651 року напрошується наступне. Основний бій відбувся на північній стороні села біля урочища Старий Демидів, про що свідчать більше 200 давніх могил, ін-

формацію про них почерпнув Л. Похилевич із книги М. Костомарова “Богдан Хмельницький” [59. — с.22]. При відступі українські козаки спалили міст довжиною біля 200 метрів, який з’єднував через старе русло Ірпеня та заболочену заплаву лівий берег Ірпеня і острів, тому загиблих вояків на острові не повинно бути. Межигірський літопис Іллі Кошаківського (1608–1700 рр.) [63] про цей бій взагалі не згадує, хоча південна частина мосту була розташована в декілька сотень метрів від Демидівського скиту, який був підпорядкований Межигірському монастирю як культова споруда.

Третє. Свідчення старожилів показують, що братська могила довжиною біля 100 метрів і висотою біля 2 метрів з останками загиблих воїнів великої битви була розташована на острові Ірпеня на древній дорозі. До початку будівництва греблі цієї дорогою користувалися, але плоский курган з древнім похованням об’їзджали з правої сторони по шляху на Київ, а з південної сторони недалеко від нинішнього мосту кут плоского кургану було зрізано (розкопано). При спорудженні греблі з метою економії ґрунту менша частина плоского кургану увійшла в тіло греблі, а більша — залишалася по правій стороні дамби по шляху на Київ і була використана при укладанні ґрунту в отвір довжиною в 65 метрів, утворений при підриванні вибухівки і подальшого розмиву греблі повеневою водою. До речі, червоний колір останків (кісток) загиблих, перепохованих на Демидівському сільському цвинтарі, свідчить про древність поховань: майже кожен рік братська могила на болотистій місцині затоплювалася повеневою водою, окиси заліза котрої фарбували в червоний колір останки (кістки) полеглих.

Археологічні розкопки, проведені у вересні 2013 року, зрозуміло, ніяких артефактів не виявили: вся велика братська могила на місці битви увійшла в тіло греблі. Із древніх артефактів збереглася бойова сокира, склепана гарячим куванням з двох половинок, викопана при прокладанні дренажного каналу екскаватором (знаходиться у Володимира Костюченка, мешканця Демидова) і бердиш (знаходиться у музеї Демидівської середньої школи). Цей бердиш виорано на острові біля 20 років тому на відстані десь півкілометра від дамби, що можна пояснити дією вибуху, тоді напір повеневої води розмив древні похо-

вання і відніс на значну відстань бердиш — широку довгу сокиру у вигляді півмісяця, тонку, тому порівняно легку, або воїн з війська князя Станіслава рятувався втечею, його литовські вояки догнали і вбили в сутичці.

Таким чином, якщо скласти приведені факти, то напрашується висновок — *найбільш вірогідним місцем Ірпінської битви 1323 року є місце на острові річки Ірпінь на древній дорозі біля села Демидів Вишгородського району Київської області, де загиблі воїни були поховані у братській могилі.*

*Відносно отримання останків загиблих вояків великої битви для визначення часу їх поховання за допомогою ізотопного аналізу, то є можливість розкопати лівий відкриток греблі, який по свідченню старожила Оксентія Пашука було возведено на древнім похованні, яке будівельники спеціально до пори не чіпали, а потім поклали ґрунт в дамбу відкритку поверх залишку плоского кургану. Лівий відкриток розташований перпендикулярно основній греблі, він послуговує для спрямування великої повеневої води в русло річки Ірпінь в районі нинішнього мосту. Розкопки відкритку не вплинуть на міцність основної греблі, на якій зараз пролягла автомагістраль. Для цього потрібно зняти монолітні бетонні плити кріплення схилів дамби відкритку (споруджені 1963 року будівельниками Київської ГЕС), екскаватором зняти насип дамби відкритку висотою біля 3–4 метрів, а решту 2 метри — древні поховання повинні дослідити археологи. Викопані останки (кістки) загиблих вояків піддаються ізотопному аналізу, по періоду напіврозпаду вуглецю  $C_{14}$  на вуглець  $C_{13}$  отримуємо можливість визначити вік поховання останків полеглих. Результати ізотопного аналізу (похибка  $\pm 10$  років) остаточно поставлять крапку перед всіма, хто піддає сумніву ймовірність місця, де відбулася Ірпінська битва 1323 року. Після закінчення археологічних робіт лівий відкриток потрібно відновити до його первинного стану.*

Не зважаючи на короткочасний вхід Київського князівства до складу Великого князівства Литовського (ВКЛ) Ірпінська битва 1323 року має велике значення для історії України, з цієї битви почалося звільнення українських земель від ординської залежності, вона послужила прелюдією до Синеводської битви 1362 року, що відбулася на Київщині.

ні, село Бране поле, Богуславського району. В цій битві татари були остаточно розгромлені і Галицько-Волинське та Київське князівства, а також Поділля назавжди звільнилися від васальної залежності Золотої Орди і ввійшли на два століття до складу ВКЛ (до прийняття Люблінської унії 1569р.). Я про це писав раніше: в історії України це був найкращий союз у порівнянні з наступним входженням України до складу Польщі, Московії (з 1721р. — Росії, з 1922р. — СРСР), входження окремих земель України до складу Австро-Угорщини, Румунії, Чехословаччини (Угорщини — в 1939–1944 рр.).

Ірпінська битва, а після неї “Синеводська передувала — Куликовській, яку московити вигадали і подавали за початок свого визволення. Оскільки Російська імперія вважала Україну та українців невід’ємною частиною своєї держави, то виходило, що імперія почала своє звільнення не з Куликовської битви, а з Синеводської (до неї — з Ірпінської — Авт.). Хоча Москва ще майже 350 років (до 1700 р.) сплачувала данину чи то Золотій Орді, чи то Кримському ханству. Тому Москві, мов кістка в горлі, була наша Синеводська битва з татарами 1362 р. (до неї Ірпінська битва 1323 р. — Авт.). Щоб і далі співати пісень про вигадану Куликовську битву, московські владоможці доклали надзусиль та неабиякої спритності у приховуванні та замовчуванні Синеводської битви” [57. — с. 287] (до неї — Ірпінської — Авт.). Саур-могила біля села Медвин Богуславського району, Київщина, де поховані татари, що загинули під час Синеводської битви, була розкопана російськими археологами у 1853–1854 роках, керівник Олексій Уваров, матеріали археологічних розкопок засекречені і зберігаються у московських таємних архівах [57. — с. 292].

### **Оцінка Ірпінської битви 1323 року на цей час у Росії**

Здавалося б, радіти цій перемозі, але ні, російські історики оцінюють битву, як “відрив Київської землі від новонародженої Московської Русі”. Інші вважають битву на Ірпені, як одну з найбільших поразок руських (росіян) нарівні з побоїщем при Калці 1223 року та Цусімою в Японській війні [67; 20. — с. 200–203].

Чому Ірпінську битву 1323 року не визнавали у минулому і не визнають і зараз деякі вчені-історики? При Російській імперії, царській чи радянській, висвітлення невідповідних для імперії історичних подій означало крах кар'єри, страх за свої благополуччя, свободу, а то і життя. Чому в 1933 році, коли виявили при будівництві Демидівської гроблі древні поховання, ніхто не виступив на їх захист? Боялися! Зразу навіщувався ярлик “українського буржуазного націоналіста” і в кращому випадку стелилася пряма дорога на Соловки. Коли 10 мільйонів українських селян померло у 1932–1933 роках від штучного Голодомору, то сміливцям, що заступилися б на захист древніх поховань, швидко скрутили б шию! У незалежній Україні, на жаль, збереглися стереотипи: як на висвітлення Ірпінської битви подивляться із-за зубчастих стін “Білокам'яної”? Зараз, коли існує своя держава Україна, потрібно сміливіше захищати свою Історію, її історичні події та пам'ятки. Цьому нам, українцям, потрібно навчатися у росіян. Наведу приклад. 5 серпня 2013 року в Белгороді відзначали 70-річчя з дня проведення першого салюту в честь звільнення від німецьких нацистів Белгорода і Орла. Від Вишгородської міської ради до міста-побратима Белгорода відбув Ткач Володимир, керівник відділу гуманітарної політики.

Після урочистостей в Белгороді гостей відвезли на поле Прохорівської битви, на якому була продемонстрована за допомогою авіації показова висадка парашутного десанту військового підрозділу. Але перед висадкою десанту речник Белгородської міської ради виступив з промовою, в якій сказав: *“Росія має три ратні поля, на них було здобуто великі значні перемоги, якими Росія пишається. Це Куликовська битва, Бородіно і Прохорівська танкова битва”* [68].

Відносно Куликовської битви. 2010 року в Москві видано книгу “Загадки поля Куликова”, автор Юрій Звягін [20]. Анотація цієї книги: *“Куликовська битва, що відбулася, по свідченню літописів, 8 вересня 1380 року на Куликовім полі між ріками Дон, Непрядва і Красива Меча, була вирішальною битвою між Руссю і Ордою. Її описанню присвячені “Задонщина” і “Сказання про Мамаєве побоїще”, безліч наукових досліджень і художніх творів. Як не дивно, наслідки багаторічних археологічних розкопок на передбачуваному Куликовому полі говорять швидше про рядову сутичку кінних загонів, ніж про битву*

двох значущих армій. У своїй книзі історик та журналіст Звягін Ю. Ю., на підставі аналізу літописів, даних археології і нумізматики, доказує, що реальне місце битви необхідно шукати не в пониззях, а у верхів'ях Непрядви і Мечі, в районі озера Волове. Саме там проходив знаменитий Муравський шлях, по котрому віками степовики здійснювали набіги на Русь”...

Отже, археологічні розкопки протягом більше 20-ти років на вказаних літописами місцевинах не виявили місця проведення битви двох значних армій. Можливо, Куликовська битва — це вигаданий міф? В той же час зафіксований у Синодику список полеглих в бою князів і воевод вказує, що Куликовська битва відбулася. У Рогозькому літописці є запис з датою дня Куликовської битви з попереднім заголовком “О воине и о побоище иже на Воже!” Тобто копія заголовка до битви на Вожі декількома сторінками раніше. Дивна помилка. Між іншим, текст повідомлення про побоїще дуже короткий, але та, єдина, дата в ньому — вірна. “*Се бысть побоище месяца сентября въ 8 день, на Рождество святых Богородица, въ субботу до обеда*”. 8 вересня 1380 р. насправді приходиться на суботу [20. — с. 53–54].

“У Псковському першому літопису запис про битву під 6886-м роком. А це вже рік битви на Вожі. Тої самої, заголовок для котрої автор Рогозького літописця чомусь вписав перед статтею про битву на Дону. Випадково? Чи пскович взагалі ці дві битви не розрізняв? А, можливо, і не тільки пскович? Можливо, і в Твері знали тільки одну битву, на Вожі? А тому літописець, вставляючи заголовки статей, і помилився? Питання, питання”... [20. — с. 68–69].

“Але, взагалі, все, про що я розповідав вище, можна характеризувати тільки як версії того чи іншого ступеня достовірності. Поскілки реальних даних у нас, іще раз підкреслюю, дуже мало. Дуже рано і дуже старанно розпочали робити спроби фальсифікувати історію Куликовської битви. Потрібно іще шукати і шукати. І в першу чергу, копати не тільки на одній місцині. Та тільки це завдання не подужати без допомоги і зацікавленості держави. А їй, схоже, простіше залишити все, як є. Дуже вже гарна легенда виходить!” [20. — с. 325].

Перше повідомлення про Куликовську битву в суботу 8 вересня 1380 р. були записані, напевно, невдовзі після події. Так же рано був

зафіксований список полеглих в бою князів і воєвод. Іменно той, котрий є в Синодику і Короткій повісті. Формування того, що потім стало Куликовським циклом творів, розпочалося після кончини 19 травня 1389 р. великого князя Дмитра Івановича (Донського), тобто після 1390 р. і продовжувалося більше 150 років. Іменно тоді з'явилося “Сказання про Мамаїве побоїще”, фактично завершивше створення літописного міфу про Куликовську битву. Через 150 років автор “Сказання” розпочав вписувати масу подробиць, котрі вже йому ніхто не міг розповісти. А наступні історики вирішили йому повірити. Історик Василь Татіщев ввів “Сказання про Мамаїве побоїще” у число історичних джерел (XVIII ст.), він остаточно породив те, що вважається тепер схемою бою на Куликовім полі. Історик Микола Карамзін стверджував, що сила “татар іще перевищувала нашу”, а “нашої” по ньому було 150 тисяч. Микола Карамзін остаточно розподілив воєвод по полкам, ввів реальних князів (хоча невідомо, чи були вони на Куликовім полі?), підправив дати. Остаточно штрихи на картину офіційної версії Куликовської битви наніс не літописець, не історик, а сугубий аматор. У 1820 р. директор училищ Тульської губернії С. Д. Нечаєв виступив з ініціативою встановлення пам'ятника в честь героїв Куликовської битви, поскільки він, бачте, визначив місце бою. По щасливій випадковості воно опинилося на землях, що належали йому біля села Куликовка. Отже, “пам'ятник воздвигли там, де порекомендував Нечаєв, й історики майбутніх часів наперобій почали прив'язувати свої розташування військ і схеми бою до нечаєвського поля і, що саме смішне: продовжують це робити і до сих пір. Хоча з 80-х рр.. минулого століття, коли з'явилася можливість нарешті серйозно зайнятися археологією Куликового поля, давно переконалися: ніяких таких знахідок, дозволяючих говорити, що тут була грандіозна битва, немає!” [20. — с. 133–158].

Сучасний український дослідник-історик, письменник Володимир Білінський стверджує, що фізично неможливо протягом 2,5 місяців провести дві битви, в котрих взяли участь 150 тисяч війська з кожної сторони (8 вересня — Куликовська битва, третя декада листопада 1380 р. — битва при Калці). “Мамай же по поверненню зібрав нове військо і зібрався йти в набіг. Але дізнався, що на нього йде Тохтамиш із Синьої Орди. Був бій на Калці. Тохтамиш переміг. Мамаєві князі



вирішили йому здатися. А сам Мамай з однодумцями і скарбницею втік в Кафу (Крим). Де його і вбили місцеві, зазіхнувши на багатства” [20. — с. 147, 200–203].

По книзі Юрія Зв’ягіна “Загадки поля Куликова” складається наступна картина. Згідно булгарських джерел у липні 1380 р. Мамай зіткнувся з основною армією Тохтамиша біля Саричина (Царицина), нині Волгоград. У триденній битві Тохтамиш переміг після того, як Мамай зрадив емір Астрахані. Відступаючи, Мамай розподілив сили. Одна частина з беком Багуном відійшла до Воронежа, інша зробила спробу з’єднатися з Камилем, братом Мамає в районі Алмиша (нині Донецьк), але його відбили. Бойові дії Мамає з Дмитром Московським відбулися у рамках війни між законним царем Сарая і бунтівним володарем кримського улусу. Росіяни виступають як союзники Тохтамиша, литовці — також. Так як, московський князь виступив спільно із сарайським ханом, то він як васал свого сюзерена вирушив на південь на зустріч з Мамаєм. Звідси і купці-сурожани в його війську в якості провідників. Якщо це так, то битва Мамає із князем Дмитром повинна була відбутися іменню на Муравському шляху, на території, зручній для переміщення кінських мас, фактично не належавшій ні Русі, ні Орді. Розбитий у верхів’ях Непрядви чи на Нижньому Дону, Мамай відступає на свої рідні території на Ворсклі чи Придніпров’ї. Іменно, тут “на Калках” його добили і втеча Мамає у Кафу — це не що інше, як спроба втекти за кордон [20. — с. 167, 171, 200–203, 324–325].

Можлива чисельність війська князя Дмитра Московського. Тут потрібно розраховувати мобілізаційні можливості  $\frac{1}{3}$  північної Русі, а це Московське, Білозерське, Ростовське і Ярославське князівства, які були підконтрольні московському князю, тобто в будь-якому випадку не наберемо 50 тисяч воїнів. Якщо порівняти з битвами тих часів, які були більш доленосними, то у битві на Косовому полі 1389 р. зійшлися 41 тисяча бійців, а під Грюнвальдом 1410 р. — 59 тисяч. Для Куликовської битви, де ситуація схожа, можна нарахувати не більше 80 тисяч бійців у сумі з двох сторін. Хан Узбек, збираючись у похід на Угорщину, зібрав у західній частині Орди 40 тисяч бійців. Все це примушує думати, що Мамай зібрав не більше, а скоріше менше мав війська [20. — с. 261–262]. Цифра 150 тисяч російського війська, подана

М. Карамзіним, писалася в епоху Катерини II, коли Росія вела безперервнi війни з Туреччиною, і тому потрібно було мати взірець подвигу і мужності древніх предків Росії, єдності всієї північної Русі перед загальним ворогом — татарами. До речі, цариця Катерина II, по національності німкеня, яка в одному слові із трьох літер робила чотири помилки (“ещё” писала “исчо”), була володаркою мудрою і волевою.

Взяття Москви 1382 р. ханом Тохтамишем пояснюється не виплатою данини князем Дмитром Московським. Дмитро був згоден Золотій Орді платити данину. І робив спробу її зібрати. Але народ уже відвикнув. Тим більше, тільки цих татар били, і, раптом, знову платити їм?! І люди (а може бути, і підвладні Москві князі, і бояри) вчинили опір. Якщо справа відбулася так, то все прояснюється. Посол Тохтамиша повернувся ні з чим. У 1381 р. Тохтамишу виступити іще було трудно, він розбірки в Орді закінчував. Але літом 1382 р. він зібрав сили. І виступив. Князь Дмитро не став захищатися, в тому, що трапилося, не був винним. Пішов з міста Москви і відсидівся. І Тохтамиш, звернить увагу, обложив Москву, замість того, щоб переслідувати Дмитра. Що йому, до Костроми не дійти було? Так ні, просто похід був не проти Дмитра, а швидше в допомогу йому! Тому і ярлик московський князь отримав після цих подій. Чого б це ординський володар дав його князю, який повстав проти його? Тим більше, що претендентів було багато. Князь Дмитро Московський, герой Куликовської битви, очевидно, уже ніякою любов'ю народною не користувався, поскільки, повторюю, намірився підкоритися Орді, а прості люди після Мамаєвого побоїща вважали, що наступила свобода, от вони і робили спробу цю свободу відстояти. Але Тохтамиш місто Москву взяв. Й інші міста татари пограбували, щоб до покори привести. Не скільки навіть собі, скільки Дмитру! Тому його і залишили на чолі князівства. Наступного року син Дмитра Василь привіз Тохтамишу 8000 рублів срібла. Це практично данина з Великого князівства Володимирського без врахувань Москви за два роки, данина від Москви була виплачена окремо [20. — с. 358–360].

Отже, Куликовська битва, якщо вона відбулася, не привела до звільнення Московського князівства і північної Русі від ординської залежності. Тільки через 100 років у 1480 р. глибокої осені при знаменито-

му стоянні на Утрі було скинуто татарське ярмо і тепер уже можна однозначно говорити про перемогу росіян, але вирішальної битви і не було, хоча Івану III прийшлося мати справу з татарами Великої (Волзької) орди і литовцями [20. — с. 140].

Про Бородінську битву не буду погано говорити, дійсно російські війська проявили масовий героїзм і хоча Бородінське поле залишилося за французами, наслідки цієї битви пізніше вплинули на розгром армії Наполеона.

Стосовно Прохорівської танкової битви. 2013 року в Москві видано книгу “Торькая правда о Прохоровке. “Величайшее танковое сражение” или танковое побоище?”, автор Валерій Замулін [69]. Анотація цієї книги: “Майже піввіку ПРОХОРИВКА залишалася одним із головних міфів Великої Вітчизняної війни — радянська пропаганда культивувала легенду про “найвеличнішу танкову битву”, в котрій Червона Армія отримала перемогу над гітлерівцями. Реальність виявилася значно більше гіркою, ніж парадна “генеральська правда”. Автор цієї книги став першим, хто, базуючись не на ідеологічних міфах, а на архівних документах обох сторін, розповів про Прохорівське побоїще без замовчувань і прикрас — про те, що 12 липня 1943 року на південному фасі Курської дуги мала місце не “зустрічна танкова битва”, як стверджували радянські історики і маршальські мемуари, а самовбивча лобова атака на підготовлену оборону противника; про погану організацію контрудару 5-ї гвардійської танкової армії і страхітливих втратах, понесених нашими танкістами (в п’ять раз більше німецьких!); про те, яку ціну насправді заплачено за триумф Червоної Армії на Курській дузі і за Велику Перемогу” [69]...

Щоб не бути голосливим наведу втрати, які понесли обидві сторони. Спираючись на дані документів із західнонімецького архіву, можна впевнено стверджувати, що 12 липня 1943 р. корпус СС втратив 842 людини. Із них у двивізії “Лейбштандарт” — 279 (39 — убиті, 235 — поранені і 5 — пропали без вісті), “Дас Райх” — 243 (41, 190, 12), “Мертва голова” — 316 (69, 231, 16) і в корпусних частинах поранено 4 людини.

У статті, що вийшла в 2003 р. до 60-річчя Прохорівської битви, генерал-майор Д. Бранд стверджує, посилаючись на німецького дослідника К. Х. Фрізера, що в бою 12 липня з основними силами 5-ї гв. ТА,

дивізії СС “Лейбштандарт” і “Дас Райх” лишилися 108 танків і штурмових гармат, із котрих в довготерміновий ремонт була направлена 41 одиниця, а в короткотерміновий — 67. Аналіз даних із донесень мд СС “Мертва голова”, опублікованих Н. Цетерлінгом і А. Франксоном, свідчать про втрати цього з’єднання 12 липня в закруті річки 46 машин, у тому числі всіх 10 “тигрів”. Таким чином, якщо скласти наведені цифри, то виходить, що в трьох дивізіях 2-го тк СС вийшло зі строю 154 танків і штурмових гармат із 273 наявних на початку ранку 12 липня, або 56,4 % [69. — с. 434–435]. Враховуючи, що поле Прохорівської битви залишилося за німцями і що при короткотерміновому ремонті підбиті танки на ранок наступного дня були відремонтовані, то втрати німецької сторони 12 липня 1943 р. наступної доби становили 154 – 67 = 87 танків і штурмових гармат (без короткотермінового ремонту броньованої техніки по мд СС “Мертва голова” — відсутня інформація).

Втрати з радянської сторони по бронетехніці 5-ї гв. ТА наступні: брали участь в боях 642 танків (з них 30 САУ); згоріло 194 танків (з них 14 САУ); підбито 146 танків (з них 3 САУ); всього втрачено 340 танків (з них 17 САУ), або 53% [69. — с. 770–771, таблиця 8]. Як тепер відомо, поле Прохорівської битви залишилося не за радянськими військами, тому підбиті радянські танки, які можна було відремонтувати, німці підривали, або буксирували і під час бою використовували їх як опорні пункти.

Дуже великі втрати понесли стрілецькі з’єднання 33-го гв. ск, які діяли спільно з головними силами 5-ї гв. ТА. Нагадаю, тут наступали дві стрілецькі дивізії — 9-я гв. пдд (повністю) і два полки 42-ї гв. сд. Всього в обох з’єднаннях залишили стрій 1728 людей, в тому числі у 9-й гв. пдд — 1307 людей, а в двох полках 42-ї гв. сд — 421. Отож, якщо скласти цифри зменшення особового складу 18-го і 29-го тк з втратами двох дивізій 33-го гв. ск, котрі діяли на їх ділянках, то виявиться, що на фронті Василівка — Андріївка — Прелестне — радгосп “Жовтневий” — Ямки загинули, отримали поранення і пропали без вісті за весь день 12 липня в двох танкових корпусах і двох стрілецьких дивізіях 4190 бійців і командирів. В цю цифру не ввійшли зменшення особового складу за 12 липня: 183-ї сд, 6-ї гв. мсбр 5-го гв. Стк і 158-го гв. сп, котрі брали участь в контрударі 2-го гв. Ттк.

Якщо представити, що на полі шириною біля 4,5 км., переораному тисячами снарядів і бомб, де і до цього вже знаходилося сотні трупів і стоси розбитої техніки, знищеної в попередніх боях, а 12 липня на ньому появилось ще 237 тільки радянських танків та САУ і декількох тисяч тіл загиблих з обох сторін, то не мудро, що всі учасники тих подій свідчать, що такої жахливої картини вони в житті ніколи не бачили [69. — с. 435–436].

Події на Курській дузі в подальшому розвивалися наступним чином: 13 липня 1943 р. командувачі НА “Південь” генерал-фельдмаршал фон Манштейн і НА “Центр” генерал-фельдмаршал фон Клюге були викликані в ставку фюрера. Народа була скликана з метою об’явити про припинення операції “Цитадель”. Одна із причин цього рішення — висадка союзних військ у Сицилії. Як заявив Гітлер, італійці взагалі не воюють, тому Німеччині прийдеться частину сил зняти зі Східного фронту, щоб перекинути їх на південь Європи. Отже, після 8 діб напружених бойових дій грандіозна битва у центрі європейської частини Росії підходила до свого логічного завершення. Авантюрний план політичного і військового керівництва Німеччини перехопити упущену ініціативу на Східному фронті після Сталінграда і продовжити план загарбання Радянського Союзу зазнав краху. Це стало очевидно навіть її автору. Формально останнім днем операції “Цитадель” виявилось 13 липня. Існують дві точки зору на те, чому Гітлер прийняв це рішення. З подачі битих вояків із вермахту ряд західних дослідників вважають, що основна причина цьому — висадка англо-американських військ 10 липня 1943 р. на італійському острові Сицилія. Це немовби примусило фюрера, який побоювався виходу із війни Італії, терміново перекинути одне із самих сильних на той момент з’єднань НА “Південь” — 2-й танковий корпус СС на Апенніни. У радянській історіографії утвердилася інша думка: вирішальним з’явилися невдачі німецької армії на Курській дузі. Через два десятки років німецький журнал “Військово-науковий огляд” писав: “12 липня противник перейшов в контрнаступ... В результаті продовження операції “Цитадель” у смузі НА “Центр” стало неможливим. А. Гітлер не зміг нічого зробити. Йому лишилося тільки підкоритися обставинам. Крім того, поведінка про-

тивника перед фронтом 1-ї ТА свідчила про його підготовку до наступу. При цих обставинах А. Гітлер вимушений був 13 липня об'явити командувачам обох груп армій, які приймали участь в операції "Цитадель", що операція повинна бути зупинена" [69. — с. 569–571].

На прохорівському полі з 13 по 16 липня продовжувалися запеклі бої. 17 липня німці розпочали відступати. По даним радянської авіарозвідки пройшло тільки 12 колон противника, в котрих нараховувалися 550 одиниць бронетехніки й до 1000 автомашин. Ранком під прикриттям сильних ар'єргардів почався відхід основних сил НА "Південь" [69. — с. 758]. Особовий склад 2-го танкового корпусу СС було перевезено залізницею в Італію, матеріальну частину (танки) було отримано на новому місці на півдні Європи, в Апеннінах.

Мною наведено приклади, як наполегливо росіяни захищають свої історичні події, особливо це наглядно із Прохорівською танковою битвою, продуктом сталінського (радянського), а пізніше російського агітпропу, де із поразки зробили перемогу, як кажуть "із карася зробили порося". У випадку з Ірпінською битвою доведено видатними вченими-істориками, що це не міф і не фікція, що ця подія відбулася і було це в першій декаді травня 1323 року. За мною лишилося доказати місце проведення битви. Джеймс Мейс, потужний науковець із американського штату Оклахома відкрив трагедію Голодомору 1930-х років світу і ... українцям — девізом його багаторічної праці стали пророчі слова: "Ваші мертві вибрали мене" [70]. Пристосовуючи вислів Джеймса Мейса можу сказати, хоча це дуже різні масштаби: "Загиблі в Ірпінській битві вибрали мене". *По аналізу праць відомих вчених-істориків і свідченням ще живих очевидців будівництва Демидівської греблі Київського укрупрайону Ірпінська битва 1323 року відбулася на острові річки Ірпінь біля села Демидів Вишгородського району Київської області.*

*У 2023 році виповниться 700 років Ірпінської битви. До цього часу потрібно спорудити пам'ятник в честь цієї битви, яка по праву є яскравою сторінкою історії України. Не відкидаючи фактору патріотичного виховання і виходячи, що від місця цієї історичної події до мегаполісу — міста Києва біля 40 кілометрів, то затрати на спорудження пам'ятника швидко окупляться за рахунок туристів, звичайно, при розумно поставленій рекламі.*

На закінчення вважаю за потрібне поділитися з читачами про ті складності, що відбулися при публікації наукової статті “Ірпінська битва 1323 року”. У липні 2014 року після завершення написання своєї статтю я надіслав на рецензію професору, доктору історичних наук Войтовичу Л. В., науковцю Львівського університету імені Івана Франка, знаному фахівцю литовської доби в історії України. Стаття “Ірпінська битва 1323 року” професору Войтовичу Л. В. сподобалася, він її відредагував, упорядкував, скоротив до необхідного мінімуму і надіслав її мені. Я вніс до неї свої авторські правки і постало питання її публікації в якомусь історичному журналі. Леонтій Вікторович при цьому зауважив, що історичні журнали Львівського університету і міста Львова відпадають, черга із аспірантів та інших науковців надрукувати свої праці у цих часописах складає декілька років.

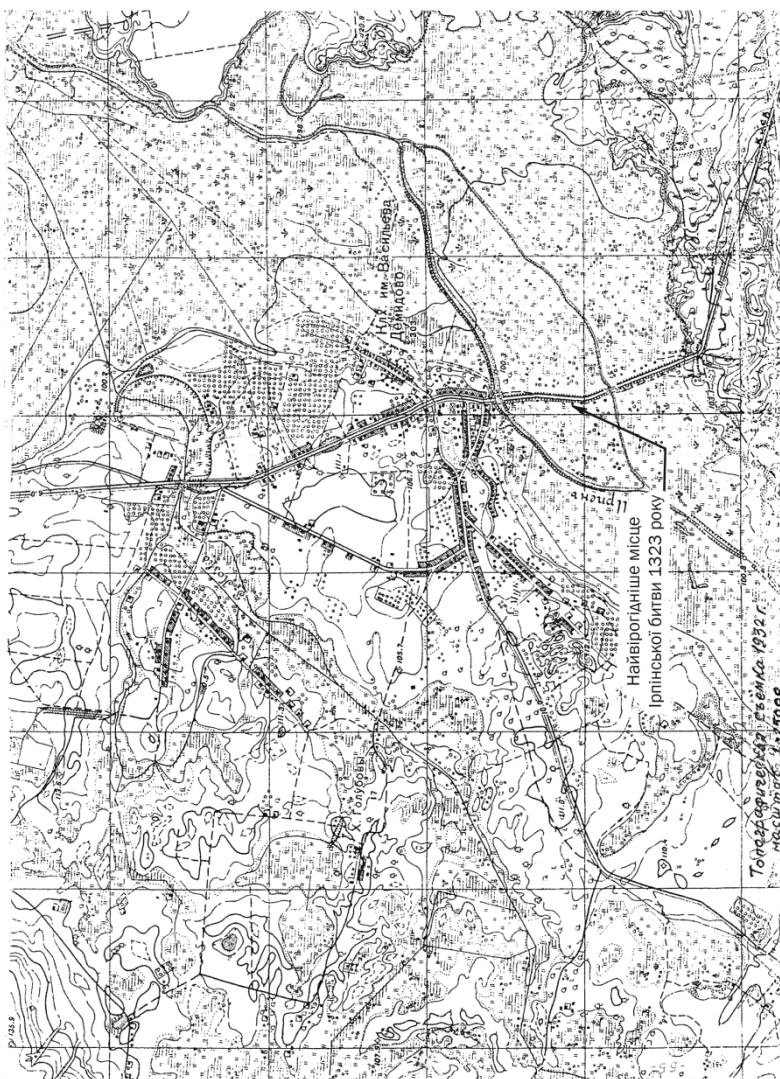
Тому професор Войтович Л. В. зробив вибір на журнал “Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи”, збірник наукових праць, випуск 4, Кам’янець-Подільського університету імені Івана Огієнка. В часопис статтю було надіслано на початку жовтня 2014 р. Вона сподобалася головному редактору журналу Степанкову Валерію Степановичу, академіку УАІН, доктору історичних наук, професору і він вирішив статтю надрукувати (відповідальний секретар Боровець І. І.). Випуск статті запізнився десь на рік, замість грудня 2014 р. журнал вийшов у серпні 2015 р. Це пояснюється скороченням фінансування вищих навчальних закладів — йде війна. Бажаючих друкуватися не зменшується, особливо страждають аспіранти, без публікації наукової статті не може відбутися захист дисертації, тому моя стаття надрукована із скороченням. У цій статті містяться три чинники: 1) чи відбулася Ірпінська битва?; 2) якщо відбулася, то час її проведення?; 3) місце проведення битви? На першій два чинники позитивну відповідь надали видатні вчені-історики, інформація на цю тему була опублікована у журналі без скорочень. На третій чинник, де відбулася битва? — докази наводити доводилося особисто мені і якраз ця частина статті скорочена невдало, більш як на половину, не надруковано суттєвий фактор доказів-свідчень очевидців про наявність останків загиблих людей у великій кількості при розкопках плоского кургану при будівництві Демидівської греблі Київського укріпрайону (1931–1933 рр.). Редакція

журналу планувала на початку 2016 року статтю “Ірпінська битва 1323 р.” розмістити в інтернеті. Закінчився вересень 2016 р., а стаття в інтернеті відсутня — йде війна, яка вимагає великих коштів. Але випуск статті в інтернеті (думаю, що він відбудеться) навіть у скороченому варіанті надасть можливість через комп’ютерну мережу ознайомити широкий загал користувачів з інформацією про Ірпінську битву 1323 року. Крім того, професор Л. Войтович надіслав литовським колегам-історикам електронною поштою повністю статтю “Ірпінська битва 1323 року” , що зберігається в його комп’ютері. А це значить, що литовські історики можуть опиратися на новітні дослідження при роботі по темі Ірпінської битви доби Гедиміна. Але скорочення статті все одно поставило питання, де знайти часопис, щоб її надрукували повністю? Я звернувся до двох адресатів. Першого — професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голови спілки краєзнавців Київщини Савченка Г. П. з проханням публікації статті в повному об’ємі в історичних вісниках Київського національного університету. Незважаючи на прохання професора Савченка Григорія Петровича в надрукуванні статті “Ірпінська битва 1323 року” йому відмовили, при тому причина незрозуміла. Професор Войтович Л. В. вважає, що в дискусії, у висказуванні різних думок народжується істина, — відмовити простіше всього. Професор Савченко Г. П. пообіцяв домовитися надрукувати статтю “Ірпінська битва 1323 року” в повному об’ємі без скорочень в одному історичних журналів України. Другий адресат — газета “День”, п’ятничний випуск, розділ “Україна Incognita”. В цьому часописі спочатку пообіцяли надрукувати повністю статтю “Ірпінська битва 1323 року”, тягнули з її публікацією, а потім відмовили по причині, що стаття наукова, ніхто її не буде читати. Але коли відкинути наукові докази, то зміст статті втрачає свою актуальність — доказовість в науці це все. Якщо при всій своїй доказовості Ірпінської битви 1323 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, можливо, спрацював стереотип: “як подивляться на публікацію статті у північного сусіди із-за зубчастих стін “Білокам’яної”?, то газету “День” не можна звинуватити в антиукраїнській направленості. Ця газета проукраїнська, побільше було б в Україні таких газет! Просто, це банальна відмова із-за якихсь дрібниць, амбіцій, але наслідки однако-



ві. Якщо при Російській імперії, царській чи радянській, тема Ірпінської битви 1323 року замовчувалася, бо це було не в інтересах імперії, то при незалежній Україні робиться теж саме, — рядовий мешканець України нічого не знає про цю битву, йому підносять, чи він знає зі шкільної парти про Куликовську битву 1380 року, яка, можливо, вигадана: протягом більше 20-ти років археологічні розкопки на вказаних літописами місцевинах не виявили місць проведення битви двох значних армій, ніяких таких знахідок, дозволяючих говорити, що на Куликовім полі була грандіозна битва, немає! [20. — с. 158].

Я виражаю щиру вдячність професорам Войтовичу Л. В., Степанкову В. С., Савченку Г. П., кандидату історичних наук Боровцю І. І, головному редактору газети “Берегове”, Закарпатська область Сільченку Олександрю (безкоштовне комп’ютерне верстування) у сприянні і випуску наукової статті “Ірпінська битва 1323 року”, повний текст якої друкуються також і у цьому виданні.



*Найвірогідніше місце Ірпінської битви 1323 року  
(топографічна мапа масштабу 1:25000)*

## Примітки

1. Білінський В. Б. Країна Моксель, або Московія. — Київ, 2010. — Т. 1. — с. 220–222, 251–252.
2. Білінський В. Б. Країна Моксель, або Московія. — Київ, 2010. — Т. 3. — с. 212, 229, 230–231, 234, 238–239, 296.
3. Кониський Г. Історія Русів. — Київ, 1991. — с. 40, 41, 42.
4. Карамзин Н. М. История государства Российского. — Москва, 1988. — Т. 4. — с. 128–129.
5. Максимович М. О. Вибрані твори з історії Київської Русі, Києва і України. — Київ, 2004. — с. 151–152.
6. БСЭ. — Москва, 1978. — Т. 28. — с. 422.
7. БСЭ. — Москва, 1972. — Т. 9. — с. 561.
8. БСЭ. — Москва, 1972. — Т. 7. — с. 416.
9. БСЭ. — Москва, 1974. — Т. 18. — с. 88.
10. Історія України. Неупереджений погляд. — Київ, школа, 2007. — с. 77.
11. Соловьев С. М. Сочинения. — Москва, 1988. — Т. 3. — с. 236.
12. Каганець І. Арійський стандарт. — Київ, 2005. — с. 52–54.
13. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. — Київ-Львів, 1913. — с. 140.
14. Крип'якевич І. П. Історія України. — Львів, 1990. — с. 36, 113–114.
15. Послання Святого апостола Павла до галатів, 5. 9.
16. Позняк — Хоменко Н. Велика битва князя Острозького. — Газета “Україна молода”, 10.08.2014.
17. Лупій О. В. Падіння давньої столиці. — Київ, 1991. — с. 398.
18. Заставний Ф. Д. Географія України. — Львів, 1994. — с. 252.
19. Губко О. Т. Психологія українського народу. — Київ, 2010. — с. 193–195.
20. Звягин Ю. Ю. Загадки поля Куликова. — Москва, 2010. — Анотація, с. 53–54, 68–69, 133–158, 167, 171, 200–203, 260–262, 274, 324–325, 358–360.
21. БСЭ. — Москва, 1971. — Т. 4. — с. 194.
22. Павлик В. С. Гидротехнические сооружения Киевского укрепрайона. Интернет-ресурс: [razvedka-vmf.kiev.ua](http://razvedka-vmf.kiev.ua).

23. Берлінський М. Ф. Історія міста Києва. — Київ, 1991. — с. 35.
24. Стрийковський М. Оповідь про завоювання литовським князем Гедиміном Києва. Додаток 11. Битва на річці Ірпінь. Вікіпедія.
25. Синопис Київський. — Вікіпедія. — с. 48. Про взяття столяного Російського града Києва Литовським князем Гедиміном, і про долучення князівства Київського до Литовського.
26. Див.: Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). — Москва, 1980. — Т. 35. — с. 95, 153, 180, 200–201, 221.
27. Летопись Археологического общества. ПСРЛ. — Т. 35. — с. 95.
28. Там само. — с. 96.
29. Летопись Рачинского. ПСРЛ. — Т. 35. — с. 153.
30. Див.: ПСРЛ. — Т. 35. — с. 8–15.
31. Хроника Быховца. — Москва, 1966. — с. 29.
32. Там само. — с. 137–138.
33. Густинская летопись. ПСРЛ. — Санкт-Петербург, 1845. — Т. 2. — с. 348.
34. Гваньїні Олександр. Хроніка Європейської Сарматії. Упорядкування та переклад з польської Ю. Мицика. — Київ, 2007. — с. 314.
35. Стрийковський Мацей. Літопис Польський, Литовський, Жмудський і всієї Руси. — Львів, 2011. — с. 448–450.
36. Жиленко І. Синопис Київський. Лаврський альманах. Спецвипуск 2. — Київ, 2002. — с. 48.
37. Антонович В. Б. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. — Киев, 1885. — с. 51–56.
38. Див.: Университетские известия ун-та Св. Владимира. — Киев, 1882. — Кн. 8. — с. 328–344; Кн. 9. — с. 261–267; Дашкевич Н. П. Заметки по истории Литовско-Русского государства. — Киев, 1885. — с. 42–64.
39. Печерская или Межигорская рукопись. Описание её в Киев. Старов., 1882, VII — с. 97–105, Антоновича.
40. Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли. — Одесса, 1912. — Т. 1: Литовский период. Перевидання: Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. — Біла Церква, 2007.

41. Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли. — Т. 1... — с. 31–34.
42. Грушевський М. С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. — Київ, 1991. — с. 471–483.
43. Русина О. Київська виправа Гедиміна (текстологічний аспект проблеми). Записки НТШ. — 1996. — Т. 231. — с. 147–157.
44. Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. — Біла Церква, 2006. — с. 62.
45. Войтович Л. В.: Клепатский П. Г. “Очерки по истории Киевской земли. Литовский период”. — Біла Церква, 2007. — с. 4, 5, 6–7.
46. Летопись по Воскресенскому списку. — Москва, 2001. — с. 240.
47. Акты, относящиеся к истории Западной России. — Санкт-Петербург. 1848. — Т. 2. — с. 4.
48. Потебня А. А. К истории звуков русского языка. — Варшава, 1881. — с. 68.
49. Ламбин В. П. Журнал Министерства народного просвещения. — 1877. — №5. — с.61.
50. Рогов А. И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения (Стрыйковский и его Хроника). — Москва, 1966. — с. 156.
51. Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. — Киев, 1987. — с. 26, 27, 28–29, 31.
52. Батура Ромуальдас. Борьба Литовского великого княжества против Золотой Орды: от нашествия полчищ Бату до битвы у Синих Вод: автореф. дис. к. и. н. — Вильно, 1972. — с. 21.
53. Войтович Л. В. Княжа доба на Русі... — с. 511.
54. Див.: Юрченко А. Г. Хан Узбек. Между империей и исламом. Структуры повседневности. — Санкт-Петербург, 2012.
55. Войтович Л. В. Польський король Казимир III і боротьба за спадщину Романовичів. Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2011. — Вип. 46. — с. 2–26.
56. ПСРЛ. — Санкт-Петербург, 2003. — Т. 40. — с. 130.
57. Білінський В. Б. Україна — Русь. — Київ, 2013. — с. 214, 287, 292, 331.
58. Русина О., Сварник І., Войтович Л., Ващук Д., Блануца А., Черкас Б. Україна: Литовська доба 1320–1569. — Київ: Балтія — Друк,

2008. — Передмова. В'їзд Гедиміна до Києва 1321 р. Гравюра XIX ст. Обкладинка книги.
59. Похилевич Л. І. Краєзнавчі праці. — Біла Церква, 2007. — с. 22, 58.
60. Похилевич Л. І. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. — Біла Церква, 2013. — с. 14–15, 88.
61. Гирич І. Київський путівник Ігоря Гирича. Журнал “Київ”. — 2013. — №12. — с. 166–171.
62. Вишгородські передзвони. Алексеєнко Г. Курган пам'яті відкриває таємниці. — Київ. 2013. — с. 520–521; Ткач В. О. Козацький розгром на Ірпіні. Газета “Слово”, Вишгородського району Київської області, №48, 30.11.2013.
63. Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. Межигорская летопись (1608–1700). — Киев, 1888. — с. 98.
64. Свідчення Єрченка І. Г., протокол від 12.09.2013. Демидівська сільська рада.
65. Свідчення Пашука О. І., протокол від 12.09.2013. Демидівська сільська рада.
66. Свідчення Єрко Є. І., протокол від 12.09.2013. Демидівська сільська рада.
67. Ткач В. О. Тече вода ріки Ірпінь. Газета “Слово”, Вишгородського р-ну Київської обл. № 42, 19.10.2013.
68. Ткач В. О. Газета “Вишгород”, Вишгородської міської ради, Київська обл., №35, 17.08.2013.
69. Замулин В. Н. Горькая правда о Прохоровке. “Величайшее танковое сражение” или танковое побоище? — Москва, 2013. — Анотация, с. 434–436, 569–571, 758, 770–771, Таблица 8.
70. Газета “День”, № 27–28, 18–19.02.2015. Публікації до дня народження Джеймса Мейса.
71. Газета “День”, № 70, 22.04.2015. В. Мартинов. Ми своєю Батьківщиною не торгуємо.
72. Газета “День”, № 65, 15.04.2015. Ю. Береза, народний депутат, командир полку спеціального призначення “Дніпро-1”. Коментар до В. Торба. Рік АТО. Які результати?
73. Газета “День”, № 75–76, 29–30.04.2015. В. Торба, О. Гончаренко. Рік тому Одеса зупинила сепаратизм.

74. Кокотюха А. Привід із Валової. — Харків, 2015. — с. 280.
75. Андрусяк М. Брати грому, — Коломия, 2005. — с. 189–190, 532–533.
76. Газета “День”, № 62–63, 8–9.04.2016. С. Грабовський. Антоновичі: приклад жертвовного служіння Україні та проекції на сьогодення.
77. Аудіокасета зі звукозаписом свідчень Єрченка І. Г. та Пашука О. І., 12.09.2013, Демидівська сільрада.
78. Інтернет-ресурс. В`їзд Гедиміна До Києва 1321 р. Гравюра ХІХ ст. Обкладинка книги.

Володимир Саюк, м. Вишгород, Київська область.

### ІРПІНСЬКА БИТВА 1323 РОКУ (наукова стаття)

В українській історіографії досить багато “білих плям”, які з часом обростають стереотипами або ж невірними, інколи просто фантастичними, трактуваннями. До таких “білих плям” належить й Ірпінська битва.

Інформацію про битву під Ірпенем зберегли т. з. литовсько-руські літописи, зокрема, Літопис Археологічного товариства, Літопис Рачинського, Ольшевський літопис, Рум'янцевський та Євреїновський літописи (1). За ними великий князь литовський Гедимін, виступивши проти київського князя Станіслава, здобув Овруч та Житомир і рушив на Київ. Князь Станіслав, з'єднавшись зі своїми союзниками — переяславським князем Олегом, брянським Романом і волинським Левом, зустрів противника на річці Ірпінь “*под Белым городом у шести милях от Киева*” (2). Битва завершилася на користь литовців, князі Лев та Олег загинули, а Станіслав із Романом втекли до Брянська. Після цього Гедимін оточив Білгород, який відразу здався, і рушив до Києва, під яким простояв місяць, доки кияни не здали місто і присягнули йому на вірність. Слідом за Києвом капітулювали Вишгород, Черкаси, Канів, Путивль, Слеповрод, Переяслав. А Гедимін поставив в Києві князя Ольгіманта Міндовговича Гольшанського (3). Князь Станіслав виїхав з Брянська до Рязані, де одружився з дочкою рязанського князя Івана і по його смерті став великим князем рязанським (4). Усі п'ять перелічених літописів подають однакову інформацію, але жоден із них не подає дат. Ці хроніки збереглися у пізніх списках початку XVII ст. (почерки — півустав XVI ст. та скоропис XVII ст., папір — 1575–1586 р.р.) (5), але укладені вони значно раніше.

З цих літописів почерпнув інформацію автор Хроніки Биховця (названій так за ім'ям Олександра Биховця, її власника у 1830-х р.р.). Сама хроніка пізня, це польський переклад виписок з оригінальних текстів, переписаний у 1570-і р.р. (6). Інформація про Ірпінську битву



також подана без дати (7). Уперше дата 1305 р. з'явилася у такому пізньому джерелі, як Густинський літопис (8).

Напевно з Хроніки Биховця почерпнув інформацію Алессандро Гваньїні (1538–1614 р.р.), італійський офіцер на польській службі, автор “Хроніки Європейської Сарматії” (1578 р.) Він уперше датував похід Гедиміна й битву 1304 р. (9).

Мацей Стрийковський (1547–1593 р.р.), будучи краще обізнаним з давніми літописами, у своїй хроніці (1582 р.) датував битву 1320 р. Він подав також більш детальну інформацію про хід битви та участь у ній татарського загону на боці князя Станіслава (10). На жаль, невідомо звідки він узяв цю інформацію.

Свідчення про битву, переписану з М. Стрийковського, подав “Синопис” (1674 р.), можливо, складений архімандритом Києво-Печерського монастиря Інокентієм Гізелем (1600–1683 р.р.) (11).

І вже наприкінці XVIII ст. автор полемічного художнього твору, відомого як “Історія Русів”, можливо, Георгій Кониський (1717–1795 р.р.), дофантазував реляцію про битву, протилежну всім попереднім *“Литовський князь Гедимін року 1320-го, прийшовши в межі Малоросійські з воїнством своїм Литовським, з'єднавшись із Русичами, які були під командою воєвод Руських Пренцеслава, Світольда і Блуда та полковників Громвала, Турніла, Перунада, Ладима й інших, вигнали з Малоросії Татар, переміжи їх у трьох битвах і на останній, головній, над рікою Ірпінь, де убиті Тимур і Дивлат, Князі Татарські, Принци Ханські. По тих перемогах поновив Гедимін правління Руське під начальством вибраних від народу осіб, а над ними поставив намісником своїм з Руської породи князя Ольшанського, після якого були з тої ж породи багато інших намісників і воєвод”* (12).

Подібну реляцію помістив Максим Берлінський (1764–1848 р.р.) у своїй історії Києва (1799 р.) (13). Микола Карамзін (1766–1826р.р.) подав відомості про цю битву, не вдаючись до аналізу джерел, зазначивши, що здобуття Києва Гедиміном було звільненням його від монголів (14). За ним це повторив Михайло Максимович (1804–1873р.р.) (15).

З істориків першим зробив глибокий аналіз інформації про битву Володимир Антонович (1834–1908 р.р.), який дійшов висновку, що розповідь про неї та її учасників — київського князя Станіслава та пе-

реяславського князя Олега — цілком вигадані (16). Йому заперечив Микола Дашкевич (1852–1908 р.р.), спираючись на звістку Межигірського рукопису про здобуття Гедиміном Києва, інформація про яке була незалежною від литовсько-руських літописів (17). Дослідник мав на увазі літопис Іллі Кошчаківського, складений в Межигірському монастирі, який охоплює 1608–1700 р.р., але перший список цього літопису містив інформацію про події за 1293–1620 р.р., там під різними датами (1333, 1340, 1341 р.р.) з дещо відмінними варіантами описане здобуття Гедиміном Києва.

У 1912 р. вийшла праця про Київську землю приват-доцента Одеського університету, згодом незаслужено забутого і безпідставно репресованого історика Павла Клепатського (1885 р.–після 1938 р.) (18), в якій він розглянув полеміку між обома дослідниками і, вказавши на вразливі місця обох, залишився прихильником версії В. Антоновича (19). Сумнівався у історичності князя Станіслава і здобутті Києва Гедиміном і Михайло Грушевський (1866–1934 р.р.), детально аналізуючи аргументи М. Дашкевича і відомості Межигірського рукопису (20).

Ця дискусія триває досі. Частина сучасних дослідників заперечують факт існування князя Станіслава (21). Існують сумніви у самому факті походу Гедиміна на Київ, не кажучи вже про його датування. Однак запис у Любецькому пом'янику князя Івана Станіславича, а також згадка Афанасієм Кальнофойським у числі ктиторів Києво-Печерського монастиря самого князя Станіслава не залишають сумнівів щодо існування цього князя (22). Такі потрібні збіги просто виключені.

Як зазначив львівський історик Леонтій Войтович *“Те ж стосується й інших фрагментів літописного тексту: Путивль згаданий як київський пригород, позаяк у даний момент Київське князівство тримала путивльська династія Ігоревичів. Тому цей аргумент В. Антоновича можна відкинути. Це ж можна віднести і до Снепорода, неможливо довести, що цього пункту не існувало у першій чверті XIV ст. Отже, факти, наведені в джерелах стосовно походу Гедиміна на Київ та битви на р. Ірпінь, виглядають достовірними та немає підстав їх відкидати”* (23). Нам залишається додати ще декілька слів про Снепород. У *“Списку руських дальніх і ближніх”* Воскресенського літопису серед градусів Київських: *“а на Суле*

Сньпород" (24). У ярлику кримського хана Менглі-Гірея великому князю литовському Олександрю (1506 р.) *"Ино почениши отъ Кіева, и Днепромъ и до устья, и Снепорожъ и Глинескъ со всеми ихъ людъми, Жолважъ, Путивль зъ землями и зъ водами..."* (25). Про цю назву згадують у своїх дослідженнях також відомий мовознавець Олександр Потебня (1835–1891 р.р.) (26) та Володимир Ламбін (1847–1908 р.р.) (27).

Складніше визначити дату походу Гедиміна на Київ. Ціла низка дослідників, розглядаючи цей похід як історичну реалію, датували його по своєму. Зокрема, Олександр Рогов — 1322 р. (28), Леонтій Войтович — початком 1323 р. (29), Фелікс Шабульдо — 1324 р. (30), Ромуальдас Батура — близько 1325 р. (31). Мабуть-таки битва відбулася не пізніше 21 травня 1323 р., бо з листа польського короля Владислава Локетка до римського папи Іоанна ХХІІ, зазначеного цією датою, випливає, що один із учасників битви — луцький князь Лев Юрійович — на той час був покійним (32). Залишається уточнити, що Гедимін, *"пiде на другому тижні по Великодню (тобто після 27 березня) на князя Станіслава київського"*, тобто битва на Ірпені і загибель князя Лева Юрійовича мали місце між 27 березня і 21 травня 1323 р., десь наприкінці квітня і на початку травня.

Узбек (1282–1342 р.р.), який займав золотоординський престол у 1313–1342 р.р. був, безперечно, наймогутнішим із правителів Золотої Орди, при якому ця держава досягла найбільшого розквіту (33). З цієї причини князь Ольгімант-Михайло Міндовгович, зайнявши київський престол навесні 1323 р., незабаром його утратив. Литва намагалася консолідувати сили і 2 жовтня 1323 р. у Вільно було підписано мирний договір між Литвою, Лівонським орденом, Ригою і Данією. А наступного року таку ж угоду укладено і з Тевтонським орденом. Однак Путивльська династія повернула собі Київ за допомогою ординців, васал яких — новий київський князь Федір (схоже, брат Володимира-Івана та Станіслава-Терентія Івановичів) — у 1331 р. напав на обоз новгородського владики разом із ординським баскаком. Уже у 1324 р., під час боротьби за спадщину Романовичів, хан Узбек намагався втручатися у ці справи, саме його позиція дозволила досягти компромісу, за яким престол зайняв Болеслав-Юрій Тройденевич. А литовський претендент Любарт-Дмитро Гедимінович змушений був погодитися

на уділ у Східній Волині (34). Литовсько-ординська угода 1324 р. не могла обійти проблему Київського князівства. Очевидно, що саме тоді воно було повернене Путивльським Ольговичам. Із тієї ж причини ні Длугош, ні прусько-лівонські хроністи не повідомили про включення до складу Литви Київської землі, що так вразило В. Антоновича і П. Клепатського (35).

У 1362 р., після битви на Синіх Водах, майже вся нинішня Правобережна Україна перестала платити ординську данину-вихід (Галицько-Волинська держава у 1253–1260, 1263–1264 р.р., а потім знову у 1300 р. звільнилася від ординської опіки, але Узбек у 1324 р. відновив цю залежність). У 1362 р. у Києві з'явився князь Володимир Ольгердович, який спочатку періодично продовжував платити ординську данину-вихід і карбував монету, набиваючи свій знак на аверсі ординських грошей. І лише після 1380 р. Київщина та Чернігівщина перестали бути ординськими васалами. Велике князівство Московське та його сусіди залишалися ординськими данниками до 1480 р.

Це, звичайно, не зменшує значення битви на р. Ірпені.

Залишилося відповісти на найбільш складне питання — де саме відбулася Ірпінська битва 1323 року? Безумовно, вона відбулася на річці Ірпінь недалеко від Києва. Це могло статися тільки у двох місцях. Після взяття Житомира Гедимін йшов на Київ, дорога до столиці пролягала через річку Ірпінь біля міста Білгород (сучасне село Білогородка, 25 км. від Києва), де його могло зустріти військо коаліції під командуванням київського князя Станіслава. Інше можливе місце — дорога на північ від Києва через річку Ірпінь, біля сучасного села Демидів, де могла також відбутися Ірпінська битва 1323 року. За відомим краєзнавцем Лаврентієм Похилевичем (1816–1893 р.р.) *“...Ця знаменита перемога відбулася біля самої Білогородки, де Татари з малочисельними полками Київськими намагалися перешкодити переправі Гедиміна через ріку”* (36). За Феліксом Шабульдо, литовці *“поблизу Білгорода на р. Ірпінь розгромили основні сили київського князя Станіслава...”* (37). Інші дослідники, вказуючи, що битва мала місце біля с. Білогородки, не намагалися щось конкретизувати.

Археологічні дослідження давньоруського Білгорода (І. П. Хрущов, В. Б. Антонович, В. В. Хвойка, Б. О. Рибаків, Ю. С. Асеев,

П. А. Рапопорт, Д. І. Бліфельд, Г. Г. Мезенцева) торкалися самого городища давнього міста та його посадів і, зрозуміло, що місця побоїща у заплаві Ірпеня не виявили.

За М. Стрийковським битва відбулася за шість миль від Києва. Київський Синопис повторив цю інформацію, подавши, що битва мала місце за шість миль або 30 верст від Києва. Тобто відстань від міста Києва до місця битви складає приблизно 45 км. За М. Карамзіним битва відбулась за 25 верст від Києва, тобто біля 37.5 км. Кілометровий стовп на сучасній автодорозі на острові Ірпеня біля села Демидів розташований на 37-му кілометрі від Києва. Враховуючи, що на той час дороги були не такі прямі (місцевість була значно лісистюю), то складається, що Ірпінська битва 1323 року проходила на острові однійменної річки біля сучасного села Демидів.

На користь Демидова свідчить наступна інформація Л. Похилевича. На острові, утвореному двома рукавами Ірпеня, біля села Демидів до початку XIX століття був розташований скит Межигірського монастиря з двома дерев'яними церквами Усікновення голови Іоанна Предтечі і Різдва Пресвятої Богородиці, які існували з незапам'ятних часів (38). Церкви Усікновення голови Іоанна Предтечі зазвичай ставили для вшанування загиблих воєнків. Межигірському Спасо-Преображенському монастирю на дочірніх засадах належали три монастирі і тільки один скит (39). Останній проіснував до 1786 р. (часу закриття Межигірського монастиря). А церкви скиту були розібрані, з них до 1800 року була побудована у Лютежі одна Богородицька церква (40).

Під час козацької революції 17 липня 1651 р. в Демидові і біля річки Ірпінь відбувся бій козаків і литовського війська Вінцента Гонсевського, який йшов з Чорнобиля на Київ. Козацькі полковники Антон Жданович і Філон Гаркуша переправили свої сили на правий лютезький берег через міст на Ірпені (за свідченням старожила О. І. Пашука у 1931–1932 р.р. довжина мосту через рукав Ірпеня і болотисту заплаву до острова сягала 200 метрів), викопавши шанці на лівому березі й забезпечивши їх прикриттям, яке завзято боронило переправу, отримуючи по мосту підкріплення. Після цієї битви біля урочища Старий Демидів, де чорнобильська дорога пересікає річку Кізку, північніше у

150 сажнях знаходиться у дрібному дубовому лісі скупчення великої кількості (понад 200) давніх могил (41). Але з інформації московського посланця Г. Богданова виходить, що реляція В. Гонсевського до князя Я. Радзівілла видавала бажане за дійсне. Ф. Гаркуша відстояв переправу, ірпінський міст було спалено і противник не зміг переправитися. Київ, залишений полковниками після ради з генеральним писарем Іваном Виговським, зайняло військо князя Радзівілла, яке йшло лівим берегом і переправлялося біля Вишгорода (42).

Таким чином, беручи до уваги, що Межигірський літопис майже не приділив уваги ні цій битві, ні інформації про заснування скиту, можна допустити, що скит, де стояли дві дерев'яні церкви з незапам'ятних часів, про них Л. Похилевич писав, споруджений в пам'ять полеглих вояків Ірпінської битви 1323 року.

У лютому–березні 1931 р. було прийнято рішення побудувати підротехнічні споруди Київського укріпрайону для заболочування підступів до переднього краю оборони на заплаві Ірпеня. Планувалося побудувати через річку Ірпінь три земляних греблі: біля хутора Червоний, сіл Демидів і Козаровичі (43).

*Гребля через Ірпінь біля села Демидів мала довжину 1200 метрів і середню висоту 6 метрів. Траса греблі проходила по древній дорозі з перенесенням її на початку на 30 метрів на захід від мосту через старе русло Ірпеня біля вже згаданого Демидова.*

*За свідченням старожилів земляна гребля на острові Ірпеня зводилася на місці древніх поховань (плоский курган висотою близько 2 метрів, довжиною близько 100 метрів). Насипання ґрунту виконувалося поверх поховань, менша частина плоского кургану пішла у тіло насипу, а більша його частина зосталася в стороні.*

Роботи з укладання землі в тіло греблі розпочалися у червні 1931 р. До повені 1932 р. не був закінчений водоспуск (не облаштоване днище), не була зімкнута на руслах річки земляна дамба. Внаслідок проходження повені весною 1932 р. 10 квітня на Демидівській греблі було розмито водоспуск на глибину 6–7 м. і розширені не засипані отвори дамби. Відновлення зруйнованої греблі — земляні й бетонні роботи виконувалися влітку 1932 р. А з 1 листопада при допомозі районних організацій Димерського району роботи були форсовані й у

середині грудня гать була відновлена. До цього терміну були відновлені греблі, які одночасно будувалися біля с. Козаровичі й х. Червоний.

Повінь 1933 р. була катастрофічною. Прогнозоване Гідрометеорологічним інститутом надходження води під час водопілля планувалося у 150 м. куб./сек., а фактично було — 660 м. куб./сек. 21 березня до 5 годин коло греблі біля Демидова горизонт води верхнього б'єфу перевищив горизонт греблі з переливом через верх. За півгодини до цього з огляду на підйом води були здійснені заходи для утворення додаткового отвору на острові (була підірвана вибухівка, закладена попередньо в тіло греблі — В. С.). Однак це не призупинило швидкого наростання горизонту води. Прорив тіла греблі відбувся під правим берегом і біля старого русла лівого берега. Протягом однієї години внаслідок переливу води через гребінь загати відбувся розмив землі біля лівого відкрилку водоспуску. Близько 7 годин 21 березня після значного розширення водою отворів у тілі греблі розпочалося падіння горизонту води верхнього б'єфу греблі. Земляна частина греблі біля села Демидів була зруйнована в чотирьох місцях. Біля лівого берега на старому руслі на 60 м. при середній глибині до 7,5 м. На острові в місці штучного руйнування на 65 м. при глибині до 4,5 м. Біля лівого відкрилку водоспуску на 80 м. при глибині до 4,5 м. У місці переливу біля правого берега на торф'яній основі на 75 м. при глибині 5 м.

Через відсутність своєчасного фінансування відновлювальні роботи по Демидівській греблі розпочалися у другій половині липня 1933 р., а закінчити їх потрібно було до зимових морозів. Підвезення ґрунту на острів, де вибухом, а потім повеневидами водами було створено отвір у 65 м., найближчим часом стало неможливим, як із лівого, так і з правого берегів через розмиви греблі в цих місцях, які потрібно було засипати землею. Розпочав працювати фактор часу. Тому погляд керівників будівництва Демидівської греблі зупинився на плоскому кургані, що знаходився на острові поруч, земля якого пішла на заповнення отвору греблі на тому ж острові. Насипний ґрунт плоского кургану розроблявся легко, транспортувати його було недалеко, до того ж твердим покриттям того ж острова, намитого природою. Останки загиблих були перепоховані на сільському цвинтарі Демидова, який

донині діючий. Протести грабарів із Лютежа, мовляв, гріх розкопувати братську могилу, до уваги не бралися. Так, братське поховання загиблих воїнів Ірпінської битви 1323 року через 610 літ пішло у Демидівську греблю — гідротехнічну споруду Київського укріпрайону: спочатку ґрунт у греблю з метою його економії насипався поверх древніх поховань — плоского кургану, а потім залишок цього плоского кургану пішов на заповнення отвору греблі, штучно створеного вибухом під час небаченого паводку тридцять третього. Прийнятими заходами на річці Ірпінь була відновлена гребля тільки біля Демидова, яка знову піддалася розмиву під час розливу великої води весною 1935 р.

У смузі Київського укріпрайону на річці Ірпінь гребля біля села Демидів виконала певну роль під час війни — на 2 метри була піднята вода, яка заболотила заплаву та завадила німцям 11 липня 1941 р. форсувати Ірпінь і з ходу захопити Київ з півночі та заходу.

Зібрані свідчення учасників й очевидців цієї епопеї з дамбою через заплаву річки Ірпінь від села Демидів у сторону села Лютиж Вишгородського району Київської області, оригінали свідчень з підписами свідків і витягами їх паспортів зберігаються в Демидівській сільській раді. Там же знаходиться й аудіокасети зі звукозаписом їхніх одкровенень. Для підтвердження свідчень учасників і очевидців спорудження вищеназваної дамби рішенням виконкому Демидівської сільської ради створена комісія в складі: голова комісії — Василь Олексійович Дідок, Демидівський сільський голова; члени комісії — Володимир Йосипович Костюченко, депутат Демидівської сільської ради; Всеволод Глібович Івакін, керівник археологічної експедиції, кандидат історичних наук; Володимир Павлович Саюк, громадський діяч, краєзнавець.

Зібрані свідчення Івана Григоровича Єрченка, протокол від 12 вересня 2013 р. (44), Оксентія Івановича Пашука, протокол від 12 вересня 2013 р. (45), Євгенії Іванівни Єрко, протокол від 12 вересня 2013 р. (46), аудіокасети зі звукозаписом свідчень І. Г. Єрченка та О. І. Пашука, 12.09.2013 р. (47).

*Виписка зі свідчення І. Г. Єрченка (44):* “Я живу в смт. Димер, вул. Кошового, 18, 1926 р. н., а батьки мої переїхали із с. Бірки в с. Крути (переселенці із затопленого Київською ГЕС села). Ну, і туди ж, у Кру-



ги, переїхав із с. Лютіж Іван Микитович Мельниченко. У той період (1975 р.), я працював головним бухгалтером у республіканському розпліднику “Фазан”, що в с. Глібовка. Одного літнього дня директор Микола Аксентьев каже: “Сьогодні по обідній перерві буде у нас цікава зустріч. Доповідь і відповіді на питання надаватиме світового рівня штангіст Леонід Жаботинський. Він відпочиває у санаторії “Зеніт”, де спортивна база між с. Глібівка та Ясногородка. Там же він тренує старшого лейтенанта, родом із Білорусії, на штангіста, і з ним тренер збройних сил СРСР”. Леонід Жаботинський почав розповідати, як він їздив у Японію, як там живуть люди, про всякі спортивні новини, нюанси тощо. Тут пролунав дзвінок і директора покликали до телефону. Повернувшись, він каже мені: “У справах викликають у Київ”. А я щоби подякував відомому штангісту, потиснув йому руку тощо. Коли закінчилася ця зустріч, мені самому стало цікаво, як ця жива людина може піднімати вантаж у півтони. Я звернув увагу на його руку — вона ширша від моєї, але товщина була у три-чотири рази більша. Подумалося: скільки ж то м’язів, сили у його тілі, щоби подужати такий вантаж. Після цієї зустрічі я подався у Круги. Там у батька була садиба — 65 соток городу. Я на ньому працював, там було 15 соток ягід, квіти тощо. Енергія у мене була велика, тож у Круги я їздив велосипедом. Їду по Кругах — на кладці сидить і курить Іван Микитович. А раніше ми жили хата в хату, потім він своє житло продав і купив у іншому місці. Я не міг не зупинитися. Став біля нього і вирішив йому розповісти, хто був нашим гостем і з якою великою людиною познайомився. Він опісля каже: “Я тобі повідаю, як я на грабарці працював, як насипали дамбу між Лютежем і Демидовом”. Згадав і прізвища людей, з якими працював”.

У протоколі наведено статтю Івана Єрченка “Де підписали мир (версія)”, за розповіддю Івана Мельниченка, що була надрукована в газеті “Вишгород” від 28 жовтня 2006 р. (№ 43). “Одного разу житель села Круги Іван Микитович Мельниченко (який родом із Лютежа) розповів мені таку історію. Під час весняної повені на річці Ірпінь із Демидова до Лютежа 2–3 тижні і більше людей перевозили човнами. Дорога Димер–Київ на той час була стратегічною, оскільки кордон Радянського Союзу з Польщею проходив у Житомирській області.

Першочерговим завданням стало зробити через ірпінську заплаву великий земельний насип. На той час по ірпінському болоту проходило два русла річки: старе — біля Демидова, а нове — там, де зараз залізобетонний міст. Для спорудження дамби було виділено багато підвід-грабарок із с. Лютіж.

Між старим і новим руслами р. Ірпінь — великий плоский піщаний курган, довжина якого більше ста метрів. У народі мав назву “Церковне”. На ньому тоді вже не було ніяких об’єктів, і землю для насипу в першу чергу почали брати звідти. Спочатку все йшло добре, потім з’явилися людські кістки червонуватого кольору (знак того, що це було давнє поховання). На грабарці працювало багато старих вояків І Світової війни. Вони самовільно побоюлися зносити братську могилу, а послали свого обліковця до керівництва. Повернувшись, він наказав: “Усе в дамбу!” Це і не дивно. Імперська Росія, наскільки це було можливо, намагалася викорчувати пам’ятники минувшини, бо завжди була зацікавлена в тому, щоби Україна не мала своєї історії.

Невисокий на зріст грабарник знайшов велику людську кістку (від коліна до стегна) й приставив до своєї ноги: вона була довша, ніж його нога. Із нього почали сміятися, що він, мовляв, годиться в дітки тому далекому предку. Образившись, він хутко відніс знахідку до свого во-за...

Історія України-Русі свідчить, що на річці Ірпінь загинули татарські принци Тимур і Дивлат. Можливо, “Церковне” і є братська могила на місці великої битви, з якої почалося визволення України-Русі від татаро-монгольської навали. Археологи повинні здійснити розкопки на місці, де був насипаний курган. На щастя, місце плоского кургану “Церковне” збереглося. Навесні або восени виорані на заплаві землі мали колір торф’яно-темний, а де був насипаний курган — ґрунт був пісочно-сірий. Якщо їхати з Демидова на Київ, то метрів за 50–70 до мосту із правого боку є підвищення ґрунту. Це і є місце кургану”.

*Витиска зі свідчення О. І. Пашука (45):* Оксентій Іванович Пашук, народився 28 лютого 1924 р., мешкає: Демидів, вул. Садова, буд. 21.

**Запитання.** Розповідайте, будь-ласка, коли почали дамбу насипати через заплаву річки Ірпінь від Демидова до Лютежа, які це були роки?

**Відповідь.** Бачте, це ж трудне діло, я тоді пацаном ще був. Десь у 1929 р., а може пізніше.

**Запитання.** А закінчили коли насипання дамби?

**Відповідь.** А закінчили... Довго робили... Може 1935 рік.

**Запитання.** Ви говорили, що 1934 рік?

**Відповідь.** Може 1934 рік, довго дамбу будували.

**Запитання.** Звідки брали ґрунт, з яких місць возили? Крім цього кургану, звичайно. Звідки насипали дамбу?

**Відповідь.** Брали землю із-під лісу, велося насипання дамби зі сторони Лютежа до нового русла Ірпеня. Брали землю від села Демидів, де люди багаті жили, їх розкуркулили, у них забрали їхні землі, там і зараз видно ями розкопані. Насипання дамби велося зі сторони Демидова, через старі русла річки Ірпінь був дерев'яний міст довжиною до 200 м. (до острова). По новому руслу річки Ірпінь в початковий період будівництва дамби плавала землечерпалка, яка углиблювала дно річки (мосту не було). Хазяїн землечерпалки — німець Келлер. Коли в Німеччині відбулася зміна влади (до її керма прийшов Гітлер і нацисти), то він землечерпалку продав і виїхав на батьківщину.

**Запитання.** А зносили курган і землю брали з нього потім?

**Відповідь.** Коли роботи майже закінчили (не було засипано старе русло річки Ірпінь біля с. Демидів), то перший весняний паводок трохи розмив дамбу. За літо до зими дамбу насипали повністю. Так той курган на острові ще не був зайнятий. Наступний весняний паводок сильно розмив дамбу й для заповнення розмивів дамби не вистачало землі. Крім ґрунту, який брали із села Демидів і біля лісу зі сторони села Лютіж, почали розкопувати курган. Він лентою так тягнувся — через острів до дамби, і на тій стороні дамби також був, довжину мав метрів сто. Розкопали той курган і забрали в дамбу всю землю.

**Запитання.** І в тій землі із кургану появилися кістки?

**Відповідь.** Ну, я того не бачив, як вони викопували їх. Але в ґрунті, привезеному із кургану, бачив кістки і багато їх було, черепи та кістки людські. Говорили грабарі, що це напевне побиті поляки. Ми, пацани, туди гуляти ходили, а грабарі катали нас на підводах, так цікаво було кататися. А де ці кістки ділися? На цвинтар села Демидів їх відвезли, викопали велику яму й там поховали.

**Запитання.** Відвезли на кладовище кістки?

**Відповідь.** Так, але, можливо, щось і в дамбу поклали.

**Запитання.** Це був 1933 рік, Ви казали?

**Відповідь.** Так, 1933-й рік, голодовка. Тут народу було стільки, що страшно — сім'ями наїзджали грабарі тії. Голодували люди, їдальня була для них спеціальна.

*Виписка зі свідчення Євгенії Іванівни Єрко, 24 жовтня 1925 р.н., адреса мешкання: Демидів, вул.. Київська, буд. 56 (46).*

**Запитання.** Що ви можете розповісти про насипання дамби через заплаву Ірпеня від села Демидів у сторону села Лютіж, чи бачили Ви плоский курган на острові між двома рукавами річки Ірпінь?

**Відповідь.** Жили ми біля річки і моя мама мене брала часто із собою, коли йшла до Ірпеня прати білизну, то весь час в очі мені кидався той плоский курган по праву руку від дамби. Наша хата була третьою від початку дороги на Лютіж. Коли почали дамбу насипати, то в нас у дворі грабарники ставили коней на ніч. А потім нас знесли, так як хата попадала під трасу нової дороги. Нам виплатили компенсацію й ми побудували нову хату на батьківській землі, зараз це вул. Київська, буд. 56.

У Москві, можливо, зберігається крупномасштабна топографічна мапа (1:5000 чи 1:10000) району острова Ірпеня біля села Демидів, 1931 р. знімання, яка б дала можливість визначити точне місце, площу, висоту плоского кургану, тобто визначити об'єм давніх поховань, а також винести і закріпити на місцевості межі братської могили. На жаль, ця мапа, якщо вона збереглася, для дослідників недоступна.

Таким чином, найвірогіднішим місцем Ірпінської битви 1323 року є місце біля переправи через Ірпінь поблизу села Демидів, після чого загинули воїни були поховані у братській могилі на острові Ірпеня на древній дорозі. До початку будівництва греблі цією дорогою користувалися, але плоский курган з древнім похованням об'їзджали з правої сторони по шляху на Київ. При спорудженні греблі з метою економії ґрунту менша частина плоского кургану увійшла в тіло греблі, а більша залишилася на правій стороні і була використана при укладанні ґрунту в отвір довжиною в 65 метрів, утворений підривом вибухівки і подальшого розмивання греблі повеневою водою. До річи, червоний

колір останків (кісток) загиблих, перепохованих на Демидівському сільському цвинтарі, свідчить про древність поховань: майже кожен рік братська могила на болотистій місцині затоплювалась повеневою водою, окиси заліза котрої фарбували в червоний колір останки полеглих.

Археологічні розкопки, проведені у вересні 2013 року, зрозуміло, ніяких артефактів не виявили: вся велика братська могила на місці битви увійшла в тіло греблі. Із древніх артефактів збереглася бойова сокира, склепана горячим куванням з двох половинок, викопана при прокладанні дренажного каналу (знаходиться у Володимира Костюченка, мешканця Демидова) і бердиш (знаходиться у музеї Демидівської середньої школи). Цей бердиш було виорано десь 20 років тому на відстані за півкілометра від греблі, що можна пояснити дією вибуху, тоді напір повеневої води розмив давнє поховання і відніс на значну відстань бердиш — широку довгу сокиру у вигляді півмісяця, тонку, тому порівняно легку, або воїн з війська князя Станіслава рятувався втечею, його литовські вояки догнали і вбили в сутичці.

Відносно отримання останків загиблих вояків великої битви для визначення часу їх поховання за допомогою ізотопного аналізу, то є можливість розкопати лівий відкрилок греблі, який по свідченню старожила Оксентія Пашука було введено на давнім похованні, яке будівельники до пори не чіпали, а потім поклали ґрунт в дамбу відкрилку поверх залишку плоского кургану. Лівий відкрилок розташований перпендикулярно основній греблі, він послуговує для спрямування великої повеневої води у русло річки Ірпінь у районі нинішнього мосту. Розкопки відкрилку не вплинуть на міцність основної греблі, на якій зараз пролягає автомагістраль. Для цього потрібно зняти монолітні бетонні плити кріплення схилів дамби відкрилку (споруджені 1963 р. будівельниками Київської ГЕС), екскаватором зняти насипний ґрунт дамби відкрилку висотою біля 3–4 метрів, а решту 2 метри — давнє поховання повинні дослідити археологи. Викопані останки (кістки) загиблих вояків піддаються ізотопному аналізу, по періоду напіврозпаду вуглецю  $C_{14}$  на вуглець  $C_{13}$  отримуємо можливість визначити вік поховання останків полеглих. Результати ізотопного аналізу (похибка  $\pm 10$  років) остаточно поставлять крапку щодо сумнівів ймовірності

місця, де відбулась Ірпінська битва 1323 року. Після закінчення археологічних робіт лівий відкриток потрібно відновити до його первинного стану.

У 2023 році виповнюється 700 років Ірпінської битви. До цього часу потрібно спорудити пам'ятник в честь цієї битви, яка по праву є яскравою сторінкою історії України.

## Примітки

1. Див.: Полное собрание русских летописей. — М., 1980. — Т. 35. — С.95, 153, 180, 200–201, 221.
2. Летопись Археологического общества // ПСРЛ. — Т. 35. — С. 95.
3. Там само. — С.96.
4. Летопись Рачинского // ПСРЛ. — Т. 35. — С. 153.
5. Див.: ПСРЛ. — Т.35. — С. 8–15.
6. Хроника Быховца. — М., 1966. — С. 29.
7. Там само. — С. 137–138.
8. Густинская летопись // ПСРЛ. — СПб., 1845. — Т. 2. — С. 348.
9. Гваньїні Олександр. Хроніка Європейської Сарматії / упоряд. та переклад з польської Ю. Мицика. — К., 2007. — С. 314.
10. Стрийковський М. Літопис Польський, Литовський, Жмудський і всієї Русі / М. Стрийковський. — Львів, 2011. — С. 448–450.
11. Жиленко І. Синопис Київський / І. Жиленко // Лаврський альманах. Спецвип. 2. — К., 2002. — С. 48.
12. Кониський Г. Історія Русів / Г. Кониський. — К., 1991. — С. 41.
13. Берлінський М. Ф. Історія міста Києва / М. Ф. Берлінський. — К., 1991. — С.35.
14. Карамзин Н. История государства Российского / Н. Карамзин. — М., 1988. — Т. 4. — С. 128–129.
15. Максимович М. Вибрані твори з історії Київської Русі, Києва і України / М. Максимович. — К., 2004. — С. 151–152.
16. Антонович В. Б. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России / В. Б. Антонович. — К., 1885. — С. 51–56.
17. Див.: Университетские известия ун-та св. Владимира. — К., 1882. — Кн. 8. — С. 328–344; Кн. 9. — С. 261–267; Дашкевич Н. Заметки по истории Литовско-Русского государства / Н. Дашкевич. — К., 1885. — С.42–64.
18. Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли / П. Г. Клепатский. — Одесса, 1912. —Т. 1.: Литовский период. Перевидання: Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период / П. Г. Клепатский. — Біла Церква, 2007.
19. Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли... — С. 31–34.

20. Грушевський М. С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя / М. С. Грушевський. — К., 1991. — С. 471–483.
21. Русина О. Київська виправа Гедиміна (текстологічний аспект проблеми) / О. Русина // Записки НТШ. — 1996. — Т. 231. — С. 147–157.
22. Войтович Л. Княжа доба на Русі: Портрети еліти / Л. Войтович. — Біла Церква, 2006. — С.62.
23. Войтович Л. “Очерки по истории Киевской земли” П. Г. Клепатского / Л. Войтович // Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. — Біла Церква, 2007. — С. 4.
24. Летопись по Воскресенскому списку. — М., 2001. — С. 240.
25. Акты, относящиеся к истории Западной России. — СПб., 1848. — Т. 2. — С. 4.
26. Потебня А. А. К истории звуков русского языка / А. А. Потебня. — Варшава, 1881. — С. 68.
27. Ламбин В. П. // Журнал Министерства народного просвещения. — 1877. — №5. — С. 61.
28. Рогов А. И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения (Стрыйковский и его Хроника) / А. И. Рогов. — М., 1966. — С. 156.
29. Войтович Л. “Очерки по истории Киевской земли”... — С. 4.
30. Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского / Ф. М. Шабульдо. — К., 1987. — С. 28–29.
31. Батура Р. Борьба Литовского великого княжества против Золотой Орды: от нашествия полчищ Бату до битвы у Синих Вод : автореф. дис. ... к.и.н. / Р. Батура. — Вильнюс, 1972. — С.21.
32. Войтович Л. Княжа доба на Русі... — С.511.
33. Юрченко А. Г. Хан Узбек. Между империей и исламом. Структуры повседневности / А. Г. Юрченко. — СПб., 2012.
34. Войтович Л. Польський король Казимир III і боротьба за спадщину Романовичів / Л. Войтович // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2011. — Вип. 46. — С. 2–26.
35. Войтович Л. “Очерки по истории Киевской земли”... — С.5,6.
36. Похилевич Л. Краєзнавчі праці / Л. Похилевич. — Біла Церква, 2007. — С.58.
37. Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси... — С. 27.



38. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии / Л. Похилевич. — Біла Церква, 2013. — С.14, 88.
39. Гирич І. Київський путівник Ігоря Гирича / І. Гирич // Журнал "Київ". — 2013. — № 12. — С. 166–171.
40. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... — С. 14–15.
41. Похилевич Л. Краєзнавчі праці. — С.22.
42. Алексеєнко Г. Курган пам'яті відкриває таємниці / Г. Алексеєнко// Вишгородські передзвони. — К., 2013, —С. 520–521; Ткач В. Козацький розгром на Ірпені / В. Ткач// Газета "Слово" Вишгородського району Київської області, 20.11.2013, №48.
43. Павлик В. С. Гидротехнические сооружения Киевского укрепрайона // Інтернет-ресурс: razvedka-vmf.kiev.ua.
44. Свідчення І. Г. Ерченка, протокол від 12.09.2013. Демидівська сільрада.
45. Свідчення О. І. Пашука, протокол від 12.09.2013. Демидівська сільрада.
46. Свідчення Є. І. Єрко, протокол від 12.09.2013. Демидівська сільрада.
47. Аудіокасета зі звукозаписом свідчень І. Г. Єрченка та О. І. Пашука, 12.09.2013, Демидівська сільрада.

## Зміст

Ірпінська битва 1323 року, історичне дослідження .....	5
Найвірогідніше місце Ірпінської битви 1323 року (топографічна мапа масштабу 1:25000) .....	98
Примітки (література) .....	99
Ірпінська битва 1323 року (наукова стаття) .....	104
Примітки (література) .....	119

Наукове видання

Володимир Саюк

## **Ірпінська битва 1323 року**

Історичне дослідження

Підписано до друку 10.03.2017 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура "Palatino Linotype". Друк цифровий.

Зам. №233-17

Видавець Пшонківський О. В.

Реєстраційне свідоцтво ДК № 1500 від 22.09.2003 р.

Поштова адреса: а/с 43, м. Біла Церква,

Київська обл., Україна, 09112.

Тел.: 044 33-111-42

Електронна адреса: [janina-book@ukr.net](mailto:janina-book@ukr.net)

Веб-сайт: [www.janina-book.com.ua](http://www.janina-book.com.ua)

**Саюк В. П.**

**С12** Ірпінська битва 1323 року. – Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2011. – 124 с.

**ISBN 978-617-604-108-6**

Ірпінська битва 1323 року має велике значення для історії України. З цієї битви розпочалося звільнення українських земель від ординської залежності, вона послугувала прелюдією до Синеводської битви 1362 року, яка призвела до остаточного звільнення українських земель від татарського ярма.

Книга адресується широкому загалу читачів: науковцям, викладачам вищів, шкільним учителям, студентам, учням старших класів і всім хто бажає знати правдиву історію України.